

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MERZİFON VE GÜMÜŞHACIKÖY (AMASYA)
ZAKİRLİK GELENEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FEDAİ ŞAHİN

BALIKESİR, 2024

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MERZİFON VE GÜMÜŞHACIKÖY (AMASYA)
ZAKİRLİK GELENEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FEDAİ ŞAHİN

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. HALİL İBRAHİM ŞAHİN

BALIKESİR, 2024

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAY SAYFASI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 202112511009 numaralı Fedai ŞAHİN'in hazırladığı "Merzifon ve Gümüşhacıköy (Amasya) Zakirlik Geleneği" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 10/06/2024 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Prof. Dr. Ali DUYMAZ

İmza

Üye (Danışman) Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

İmza

Üye Doç. Dr. Mehmet ERSAL

İmza

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

.../.../2024

Fedai ŞAHİN

ÖNSÖZ

Toplumlar tarihin her döneminde şiir ve müziği birleştirerek bir anlam yaratmışlardır. Bu anlam çerçevesi ise toplumların kültürel kimliklerini oluşturmuştur. Toplumlar kimlik kodlarını şairler yoluyla şiirlere, destanlara, şarkılara vb. edebi ürünlere saklamışlardır. Halkbilimciler ise yaptıkları çalışmalar doğrultusunda o saklanmış kodları gün ışığına çıkararak toplumbilimine bir katkı sağlamaktadırlar. Türk toplumu da tarih boyunca müzik ve şiiri yan yana kullanmış ve kültürel kodlarını sözlü gelenek sayesinde bugünlere aktarabilmiştir. Belki de Korkut Atanın kopuzu ile başlayan bu serüven büyük Türk toplumunun bugünkü dallarını meydana getirmiştir. Türkler İslamiyet ile birlikte yeni bir kimliğe bürünmüş ve kültürel kodların da değişime uğramaya başlamıştır. Türkistan’da Hoca Ahmed Yesevi’nin açtığı kapıyla göçebe Türk toplulukları kendi kimlik geleneklerini İslamiyet’e entegre etmeyi başarmış ve kendi hakiki kimliklerini İslamiyet’le beraber yürütmüşlerdir. Burada da İslamiyet’in katı ve kuralcı zihniyetine karşı Yesevi’nin şiirsel diliyle başlayan ve hoşgörü anlayışının saz ile göçebe Oğuz toplumlarına aktarımı daha kolay yolla olmuştur. Ozanların, âşıkların saz ile şiir ile Dede Korkut’taki gibi topluma kılavuzluk etmesi, onlara İslamiyet’in özünü aktarması göçebe Oğuz toplumunda İslamiyet’in hızla yayılmasına olanak sağlamıştır. İslamiyet’le beraber mezheplerin de ortaya çıkmış olması İslami toplumlarda genel itibariyle iki kutuplu yapı oluşturmuştur. Anadolu’daki göçebe Türkmen boyları genel itibariyle Alevi mezhebini benimsemiştir. Alevi inanç ve ibadet unsurları genel itibariyle günümüze kadar sözlü gelenekle sürdürülmüştür. Bu da Alevi inanç geleneğindeki “zakir”, “kamber”, “âşık” vb. ismi ile zikredilen şiir ile müziği bir araya getiren kişilerin sayesinde. Korkut Ata’dan başlayan bu geleneğin temsilcileri Alevi kimlik içinde zakir kimliğine kopuz ise bağlamaya dönüşmüş ve günümüze aktarılmayı başarmıştır.

Çalışmamız Amasya bölgesinin Alevi- Bektaşî nüfusu yoğun olan Merzifon ve Gümüşhacıköy’deki zakir tipleri üzerinde olmuştur. Saha çalışmasına çıkmadan önce Alevilik ve Alevilikte cem ve zâkirlik konuları üzerine yazılı kaynaklardan bilgiler edinilmiş ve bu bilgiler saha araştırmasında kullanılmıştır.

Öncelikle Önsöz, Özet ve İçindekiler başlıklarına yer verilen çalışma; “Giriş”, “İlgili Alanyazın”, “Yöntem”, , “Bulgular ve Yorumlar”, “Sonuçlar ve Öneriler” olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde tezin amacı, problemi, önemi, varsayımları ve sınırlılıkları hakkında bilgi verilmiştir. *İlgili Alanyazın* bölümünde Alevilik, cem, zâkirlik üzerine yazılmış olan çalışmalar; kitaplar, makaleler, tezler şeklinde ayrılmış ve kronolojik olarak sıralanarak içeriklerine değinilmiştir. *Yöntem* bölümünde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araç ve teknikleri, verilerin toplanma süreci ve verilerin analizi hakkında bilgiler verilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar bölümünün ilk başlığı *Ali Pir Civan Ocağı Zakirlik Geleneği* başlığını taşımaktadır. Bu başlıkta Ali Pir Civan'ın hayatı hakkında bilgi verdikten sonra bölgedeki zâkirlik geleneği hakkında bilgilere değinilmiştir. İkinci başlık *Zakirlerin Eğitimi ve Zakirliğe Kabul Süreci* ismini taşımaktadır. Bu bölümde de bölge zâkirlerinin eğitim süreçlerini ve cem zakirliğine kabul süreçlerini görmekteyiz. Üçüncü başlık *Zakirlerin Repertuarları ve Şiirinin Özellikleri* ismini taşımaktadır. Bu bölümde zakirlerin cemde söyledikleri şiirleri tespit edilip bu şiirlerin nazım türleri hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü başlık *Zakirlerin İcra Alanları* ismini taşımaktadır. Bu bölümde zakirlerin ana icra ortamı olan "cem" ayini ve cem ayininde zâkirin rolünü ve cem dışındaki icra alanları tespit edilip onlar hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci başlık *Bölgede Tespit Edilmiş Zakirler* ismini taşımaktadır. Bu bölümde bölgede ustamalı şiir söyleyen zakirleri ayrı grup içinde tespit edilmiş kendi şiirlerini söyleyen zâkirler ayrı grup içinde tespit edilip belirtilmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan *Sonuçlar ve Öneriler* bölümünde sahadan derlenen bilgilerin genel değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışma hazırlarken kullanılan yazılı kaynaklar, yazarların soyadlarına göre alfabetik bir şekilde sıralanarak Kaynakça kısmı oluşturulmuştur.

Çalışma konunun belirlenmesinden çerçevesinin çizilmesine, karşılaşılan zorluklarda yol gösteren hocam Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN'e teşekkürlerim sonsuzdur. Bana bu çalışmamda yardım eden arkadaşlarıma ve maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen canım aileme teşekkürü borç bilirim.

BALIKESİR, 2024

FEDAİ ŞAHİN

ÖZET

MERZİFON VE GÜMÜŞHACIKÖY (AMASYA) ZAKİRLİK GELENEĞİ

ŞAHİN, Fedai

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

2024, 113 Sayfa

Anadolu Aleviliğinin temel yapı taşlarından biri olan Amasya bölgesi ve civarı tarih boyunca Alevi toplulukların merkezi konumunda olmuştur. Merzifon ve Gümüşhacıköy ilçeleri Amasya ilindeki Alevi-Bektaşî toplulukların en yoğun yaşadığı yerdir. Bu bölgedeki Alevi toplumun inanç değerlerini ve inanç şekillerini korumaları ve onları diri tutuyor olmaları bu bölgedeki Alevi gelenek ve inanç unsurlarının araştırılmasına ışık tutmaktadır. Biz de bu çalışmamızda Alevi inanç unsurlarının başında gelen cem ayinlerindeki zâkirin rolünü ele almaktayız.

Bu çalışmada cem ayinlerinin dedelik postundan sonraki kilit yapısı olan zakir postunun Merzifon ve Gümüşhacıköy Alevi inanç yapısı kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır. Zâkirlik geleneğinin “işlev”, “icra”, “icra ortamı”, “repertuvar” ve “zakirlerin biyografileri” gibi kavramlar hakkında derleme yöntemiyle bilgiler toplanmış ve bu kavramlar geleneksel zakir modeli ile karşılaştırılarak bir sentez oluşturulmuştur. Zakirlerin ayrıca cem dışında katıldıkları köy şenlikleri, yayla şenlikleri ve kültürel etkinliklerdeki yapmış oldukları icralarla geleneğe etkileri tespit edilmiştir. Bu gelenek çerçevesinde cem ayinlerindeki ve cem dışındaki icra ortamlarında çaldıkları nefes, deyiş, düvaz, miraçlama gibi türler tespit edilmiştir. Bu tespitlerin doğrultusunda bu bölgenin zâkirlik geleneği hakkında bilgiler toplanılmış ve zâkirlik geleneğinin günümüz çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zakir, Cem, Dedelik, Alevi

ABSTRACT

MERZİFON AND GÜMÜŞHACIKÖY (AMASYA) ZAKİRLİK TRADITION

ŞAHİN, Fedai

Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Advisor: Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

2024, 113 Pages

The region of Amasya and its surroundings, one of the cornerstones of Anatolian Alevism, has been the centre of Alevi communities throughout history. Merzifon and Gümüşhacıköy districts are the places where the Alevi-Bektashi communities live most densely in Amasya province. The fact that the Alevi community in this region preserves and keeps alive its values of faith and belief, sheds light to execute a study on Alevi traditions and faith elements in this region. And we, in this study, deal with the Zakir in the Cem ceremonies, the role that is one of the most important elements of the Alevi faith.

In this study, it is aimed to examine the zakir post, which is the key structure of Cem ceremonies after the dedelik post, within the context of Merzifon and Gümüşhacıköy Alevi belief structure. Information was collected through the compilation method about concepts such as "function", "performance", "performance environment", "repertoire" and "biographies of zakirs" of the zakir tradition, and a synthesis was created by comparing these concepts with the traditional zakir model. Apart from the cem, Zakirs' influence on the tradition has also been determined through their performances in village festivals, tableland festivals and cultural events in which they participated. Within the framework of this tradition, the forms such as nefes, deyiş, düvazimam and miraçlama that they play in the cem ceremonies and in performance environments outside the cem have identified. In line with these determined findings, information about the zakir tradition of this region was collected and the zakir tradition was evaluated within the framework of today.

Keywords: Zakir, Cem, Dedelik, Alevi

Sevgili Aileme...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Varsayımları	2
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	2
1.6. Tanımlar	3
2. İLGİLİ ALANYAZIN	6
2.1. Kuramsal Çerçeve	6
2.2. İlgili Araştırmalar	6
2.2.1. Genel Zakirlik Çalışmaları.....	6
2.2.2. Bölgesel Zakirlik Çalışmaları	7
3. YÖNTEM.....	9
3.1. Araştırmanın Modeli	9
3.2. Evren ve Örneklem.....	10
3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri.....	10
3.4. Verilerin Toplanma Süreci	10
3.5. Verilerin Analizi	10
4. BULGULAR VE YORUMLAR	12
4.1. Ali Pir Civan Ocağı ve Zakirlik Geleneği	12
4.1.1. Ocak Kavramı ve Amasya’da Bulunan Ocaklar.....	12
4.1.2. Ali Pir Civanın Hayatı ve Şeceresi	15
4.1.3. Zakir Kavramı ve Ali Pir Civan Ocağında Zakirlik	17
4.1.4. Zakirliğin Bölgedeki Dini ve Toplumsal İşlevi	19

4.2. Zakirlerin Eğitimi ve Zakirliğe Kabul Süreci.....	21
4.3. Zakirlerin Repertuarları ve Değişlerinin Özellikleri	25
4.3.1. Değişlerinin Kaynakları	25
4.3.2. Zakirlerin Söylediği Değişlerin Şekil ve Tür Özellikleri.....	28
4.3.3. Zakirlerin Değişlerinin Tematik Özellikleri	37
4.3.3.1. Hak, Muhammed, Ali.....	37
4.3.3.2. On İki İmam	40
4.3.3.3. Hz. Hüseyin ve Kerbela	40
4.3.3.4. Alevilik-Bektaşilik Yolunun Uluları: Hacı Bektaş Veli, Balım Sultan, Koyun Baba, Cemalettin Çelebi, Ali Pir Civan, Piri Baba, Kul Fakır	42
4.3.3.5. Cem Erkanları: İkrar, Düşkünlük.....	51
4.3.3.6. Dört Kapı Kırk Makam	52
4.3.3.7. Dünyanın Faniliği Üzerine Yazılmış Değişler	54
4.4. Zakirlerin İcra Alanları	55
4.4.1. Ali Pir Civan Ocağında Cem ve Cem Çeşitleri	55
4.4.2. Ali Pir Civan Ocağında Cem Hizmeti ve Zakirin Rolü	65
4.4.3. Cem Dışı İcra Alanları	82
4.4.3.1. Kültür Sanat Etkinlikleri: Köy ve Yayla Şenlikleri	82
4.4.3.2. Balım Sultan Muhabbetleri	85
4.5. Bölgede Tespit Edilmiş Zakirler	86
4.5.1. Ustamalı Söyleyen Zakirler	86
4.5.2. Mahlas Kullanan ve Kendi Şiirlerini Söyleyen Zakirler	97
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	104
5.1. Sonuçlar.....	104
5.2. Öneriler.....	106
KAYNAKÇA	107
EKLER.....	109
EK 1- Kaynak Şahıslar Listesi	109
EK 2- Kaynak Şahıs Defteri	110
EK 3- Fotoğraflar	111

KISALTMALAR LİSTESİ

Bk	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
K.Ş.	: Kaynak Şahıs
K.Ş.D.	: Kaynak Şahıs Defteri
s.	: Sayfa
vb.	: Ve Benzeri
vs.	: Vesaire

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu Merzifon ve Gümüşhacıköy'deki zakirlerin cem içi ve dışındaki icralarının yapısını, bu kişilerin Alevi inanç yapısı göz önünde bulundurularak incelenmesini, ritüel, kimlik, icra ve edebi metinler (nefes, düvazımam vs.) kapsamında zâkirlik geleneğinin araştırılmasını içermektedir. İbadet biçimi olarak cemlerde hizmette bulunan zakirlerin geçmişten günümüze uğradığı değişimi ve zâkirlik geleneğinin dinamiklerini konu almıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

“Merzifon ve Gümüşhacıköy (Amasya) Zakirlik Geleneği” başlıklı bu çalışma, tarihi ve coğrafi konumu gereği Alevi- Bektaşî inancına mensup toplulukların yoğun olarak yaşadığı bir yerleşim bölgesi olan Merzifon ve Gümüşhacıköy'ün Alevi inanç kültürü çerçevesinde gelişen zâkirlik geleneğinin önemli merkezlerinden olması ve bu bölgedeki Alevi inanç unsurlarını ve bu unsurlara bağlı ritüellerin merkezi niteliğinde bulunan cem ve cem içindeki zakirleri incelemek amacıyla yapılmıştır. Zakirlik geleneğini Merzifon ve Gümüşhacıköy bağlamında elan alan çalışmada, Alevilikle ilgili temel kavramlar, cem ayini, bölgedeki ocak kavramı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Bu çalışma geçmişten bugüne Merzifon ve Gümüşhacıköy'deki zâkirlik geleneğini merkez alarak, cem içindeki konumunu, zakirlerin toplumsal statü ve işlevlerini, zakirlerin icra ortamlarını, zakirlerin eğitimi ve onlarda aranan özellikleri, repertuarları ve edebi yaratıcılıkları tanıtmak ve yaşayan zâkirler hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. Yukarıdaki araştırmanın amacına bağlı olarak aşağıda bulunan varsayımlara cevap aranarak çalışmaya başlanılmıştır:

1. Zakirliğin kökeni nereye dayanır?
2. Zâkirler nasıl bir eğitim sürecinden geçer?
3. Zâkirler repertuarları nelerdir ve neye göre belirler?

4. Zakirlerin icra ortamları nerelerdir?
5. Zakir kavramı dışında herhangi bir adlandırma yapılmakta mıdır?
6. Kendilerine ait şiirleri var mıdır varsa cemlerde bu şiirler icra edilebiliyor mu?

1.3. Araştırmanın Önemi

Zakirlik özelinde, cem ve Alevi kimlik ilişkisinin geleneğe etkisi ve yansımalarının incelendiği bir çalışma olarak hem halk bilimi hem de inanç, ritüel ve kimlik konusunun araştırıldığı diğer sosyal bilimlere katkı sağlamak ve yeni bir örnek oluşturması sebebiyle Alevilik araştırmaları kapsamında önemli bir yer tutacaktır.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Yapılan araştırmalar sonucunda zâkirlik araştırmalarının bu bölgede yapılmadığının kanısına varılmıştır. Bu sonuç doğrultusunda bu bölgedeki zâkirlik geleneğinin araştırılması, yaşayan zakirlerin tespitinin yapılması gibi tespitlerin eksikliği fark edilmiştir. Bu doğrultuda Merzifon ve Gümüşhacıköy’de devam eden zâkirlik geleneğinin araştırılması ve yaşayan zakirlerin tespitinin yapılmasına ve bu tespitlerin genel zâkirlik çerçevesinde incelenmesi gerekliliğine inanılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma veri kaynağı olarak Amasya’nın Merzifon ve Gümüşhacıköy ilçelerinde yaşayan çoğunluğu Ali Pir Civan Ocağına mensup zâkirler ve dedeler tarafından gözlem ve mülakat yöntemiyle yapılan derlemelerinden yola çıkarak oluşturulmuştur. Ulaşılabilen yazılı bilgi kaynakları; kitaplar, doktora tezleri, yüksek lisans tezleri ve makaleler ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen kitaplar: *Alevi Cem Zakirliği (Mehmet ERSAL)*, *Âşıklık Yolunda Bir Kamber Matemi (Halil İbrahim ŞAHİN)*, *Alevilikte Ön Bilgiler ve Cem, Zakirlik (Gürani DOĞAN)*, *Zakirlikten Âşıklığa Âşık Niyazi (Bülent AKIN)*, *Buyruk (Haz. Fuat BOZKURT)*, *Geleneksel Alevilik (Rıza YILDIRIM)*, *Anadolu Aleviliği (Harun YILDIZ)*, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği (Halil İbrahim*

ŞAHİN), *Edebiyat Araştırmaları (M. Fuad KÖPRÜLÜ) Erenlerin Süreği (Caner IŞIK), Âşık Kul Hüseyin (Erdoğan KOÇ)* bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen doktora tezleri: *İstanbul Cemevlerinde Yürütülen Zakirlik Hizmetinin, Ritüel, Müzik İcrası ve Alevi Kimliği Bağlamında İncelenmesi (Urum Ulaş ÖZDEMİR), Tokat Yöresi Alevi Bektaşî İnancının Zakirlik Geleneği (Deniz GÜNEŞ)* çalışmaları bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen yüksek lisans tezleri: *Çorum Yöresi Kamberlik Geleneği (Nazife ÖZDEMİR), Adana Merkez İlçelerindeki Cemevlerinde Zakirlik Geleneği (Fulya KIZAL), Kültürel Belleğin Taşınabilirliğinde Rol Alan Etkenler: Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde Sazandarlık Örneği (Sedat ÇILGIN), Amasya Bölgesi Alevi Ocaklarında İnanç ve Ritüeller: Ali Pir Civan Örneği (İlayda ÇAL)* çalışmaları bulunmaktadır.

Araştırma kapsamı incelenen makaleler: *Çorum Çevresinde Yaşatılan Zakirlik Geleneği (Ömer Can SATIR), Cem Törenlerinde Kamberlik/ Zakirlik Geleneği: Balıkesir Çepnileri Örneği (Halil İbrahim ŞAHİN), Bir Çepni Zakiri: Nadir Keskin ve Zakirliği (İskender KORKMAZ), Balıkesir Yöresi Çepni ve Tahtacılarında Kamberlik Geleneği (Ali DUYMAZ vd.), Geleneksel Ritüel Evreninden Popüler Kültüre Zakirlik (Sevil EROĞLU), Kültürel Belleğin Kutsal Taşıyıcılar: Alevi Cem Zakirleri (Bülent AKIN), Âşıklık Geleneği, Âşık Müziği ve Alevilik (Erdem ÖZDEMİR), Kazdağlarında Ayin ve Şiir: Tahtacı Türkmenlerinde Sazandarlık/Zakirlik Geleneği Üzerine (Halil İbrahim ŞAHİN), Sözlü Gelenek Öznesi Olarak Saz Şairi/ Âşık/ Halk Şairi Terimleri ve Karakteristik Özellikleri (Okan ALAY), Dede Korkut'tan Ozan Barış'a Dönüşüm (Dursun YILDIRIM)* çalışmaları bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında zakirlikle ilgili derlenmiş her çalışmanın incelenmesine özen gösterilmiştir.

1.6. Tanımlar

Zakir: Ersal'ın görüşüne göre Alevi cem zakirliği; cem ritüelinin hizmetlerinden biri olarak kurumsallaşan, ocak merkezli ritüel evreninde usta-çırak ilişkisi, muhabbet meclisleri ve ritüellerde zaman içinde yetişen, bağlı olduğu ocak ve ocaklar arası ilişkiyle oluşmuş bir söz ve ezgi repertuarına sahip olan, cemin türüne göre değişen ritüellerde “ hizmet hakkı” adlı icralarında hizmetin içerik ve işlevlerine

uygun nefes, düvazimam, tevhit, semah ve mersiye türündeki manzum ritüel metinlerini kutsal kabul edilen sazı ile ocağına ve yöresine özgü yerel ezgilerle icra eden, yeni metinler yaratma kabiliyeti olanlara “aşık” adı verilen usta malı Ulu Ozanlara ait metinleri icra edenler ocak ve yörelere göre “aşık”, “sazandar”, “güvende”, “kamber”, “güyende”, “İmam Cafer” gibi farklı adlandırmalarda anılan cem ritüelindeki hizmet sahibine “zakir” denir (Ersal, 2019, s. 22).

Cem: Ferit Develioğlu'nun “Osmanlıca-Türkçe Büyük Lügat” ında cem “ toplanma, yığma, birden fazla insan, hayvan ve eşyayı gösteren isim “ anlamına gelmektedir (Develioğlu, 2015, s. 148). “Farsça ‘ ibadet şekli, adet ve görenek” anlamına gelen ayin ile Arapça ‘ topluluk, toplanma ve toplantı” anlamındaki cem kavramlarının bir araya gelmesiyle oluşan Âyin-i cem ifadesi, toplantı töresi ve cem ayini anlamına gelmekte olup Alevi- Bektaşilerin cemaatle birlikte yaptığı, ibadet olarak algılanan kutsal ayini ifade etmektedir (Yıldız, 2021, s. 228).” Alevi-Bektaşiliğin merkez konumu oluşturan cem ayinleri inançlar, değerler, ritüeller ve ibadet ekseninde ele alınır. Cem ayinleri on iki hizmet denilen bir yapı üzerine inşa edilmiştir. On iki hizmet dediğimiz cem içinde yapılan icralar ibadet biçiminde yapılıp, ceme katılanların maneviyatını yükseltir. Bu hizmetlerin icraları ocaklara, süreklere göre farklılıklar göstermektedir. Aleviler bu durumu “ *Yol bir sürek binbir*” diyerek açıklamaktadırlar. Cem ayinlerinin diğer bir toplumsal boyutu ise cem ayinlerinin karar alınabilen halk meclisleri ve halk mahkemeleri konumunda olmasıdır. Rıza Yıldırım'a göre “ cem geleneksel Alevi toplumunun başlıca adalet mekanizmasıdır; bir mahkeme gibi işlev görür. Toplum içinde işlenen haksızlıklar görgü ceminde dile getirilir ve bütün toplumun önünde muhakeme edilir ve halledilir (Yıldırım, 2020, s. 261).” Cemlerde birinin suç işleyip işlemediği toplum önünde tartışılır ve ceza alıp almayacağı dedenin önderliğinde karara bağlanır. Kaynak şahsımızın aktardığına göre “*Her cemin başında topunda dikenini olan eteğinde taşı olan gelsin bu meydana döksün kimsenin arasında dargınlık, küslük kalmasın deriz.*” (K.Ş.12.). Cem ayrıca toplumsal birlik ve beraberliğin gelişmesindeki en önemli araçlardan birisidir. Kolektif bilincin gelişmesinde, Alevi toplumunun her kesiminden, statüsünde insanın bir araya gelerek birlik ruhunun gelişmesindeki en önemli araç konumundadır.

Ocak: Alevilikte ocak kavramı; dede, seyid, pir gibi isimlerle ifade edilen inançsal unsurları yerine getirmede görevli olan kişilerin soylarını belirtmek üzere kullanılan bir kavramdır. Bu soylardan gelen kişiler kendi soylarını belirtmek için ocakzâde kavramını kullanmaktadır.

Alevilikte ocak sisteminin yapılaşmaya başladığı dönem olarak 16. yy. ile 17.yy. arasını gösterebiliriz. 16. yy'da Erdebil dergâhı ve onu temsilen mürşid-i kâmil sıfatıyla Safevi şahı bulunmaktaydı. Lakin 17. yy ortalarından itibaren Safevi devletinin yıkılış sürecine girmesi Safevi devleti ile Anadolu'da yaşayan Alevi topluluklar arasında ilişkiler zayıflamış ve Safevilerin yıkılmasıyla da Erdebil ocağı Anadolu'daki etkisini ve otoritesini kaybetmiştir. Aynı dönemde Anadolu'da bulunan başka bir Alevi inanç otoritesi olan Hacı Bektaşî Veli Dergâhı Erdebil ocağından boşalan manevi inanç otoritesini kendi saflarına çekmeyi başarmıştır. Erdebil ocağından bağımlı kesen birçok Alevi –Kızılbaş ocakları ile yakınlaşmaya başlamıştır. Sürecin sonunda Anadolu'da yer alan Kızılbaş- Alevi ocaklarının büyük bir kısmı Hacı Bektaşî Veli dergâhını ve onu temsilen Çelebi ailesini en üst manevi otorite olarak kabul etmiştir.

Alevi Ocakları çok farklı şekillerde sınıflandırılabilir: Örneğin işlevlerine ve iş bölümüne göre “1. Mürşid Ocakları, 2. Pir Ocakları, 3. Rehber Ocakları, 4. Düşkün Ocakları.” şeklinde; örgütlenme/bağlılık durumuna göre, “1. Bağımsız Ocaklar, 2. Hacı Bektaş Çelebilerine Bağlı Ocaklar,” şeklinde; Cem ibadetindeki uygulama farklılıklarına göre “1. Erkânlı Ocaklar, 2. Pençeli Ocaklar” şeklinde ve ayrıca ocakların alt grup veya bölgesel isimlere göre de “Tahtacı Ocakları, Dersim Ocakları” gibi farklı şekillerde anılmaları söz konusudur (Yaman, 2011, s. 56).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu çalışma Merzifon ve Gümüşhacıköy Zakirlik Geleneği üzerine hazırlanmış, Zakirlik geleneğinin tespit edilmesi, tespit edilen geleneğin icra ortamları ve yaşayan tespit edilmiş zâkirler hakkında önemli bir inceleme olmuştur. Çalışma alan araştırmasına dayalı bir çalışmadır. Alan araştırması sırasında geleneğin sürdürücüleri olan zakir, dede ve taliplerle görüşülmüş, cemlere iştirak edilmiş, gözlem ve mülakat yöntemiyle derleme yapılmıştır. Alan araştırması sırasında ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi kullanılmıştır. Cemler ile ilgili bilgiler bizzat katılınan cemlerden elde edilmiştir. Genel itibariyle sözlü kaynaklardan yararlanılan çalışmada, yer yer yazılı kaynaklara da başvurulmuştur. Bu kaynakların künyeleri, sözlü kaynaklarla beraber “Kaynakça” başlığı altında yer verilmiştir.

2.2. İlgili Araştırmalar

2.2.1. Genel Zakirlik Çalışmaları

Gürani Doğan “ Alevilikte Ön Bilgiler ve Cem, Zakirlik” adlı 1998 yılında yayınlamış olduğu kitabında Aleviliğe ait temel basit bilgiler, Aleviliğin benimsediği şair, zakir ve önemli isimlerle ilgili biyografiler, Cem hizmetleri ilgili temel bilgiler, zakirlikle ilgili kaynaklardan bulunmuş bilgiler ve kendine ve önceden tanınmış zakirlerin şiirlerini ele almıştır.

Bülent Akın “ Zakirlikten Âşıklığa Âşık Niyazi” adlı 2016 yılında yayınlamış olduğu kitabında zâkirlik geleneğini, zakirlerin icra ortamını, Âşık Niyazi'nin biyografisini, şiirlerini ele almıştır.

Mehmet Ersal, “Alevi Cem Zakirliği” adlı 2019 yılında yayınlamış olduğu kitabında zâkirlik kavramı, zâkirin görevi, icra ortamları, cem içindeki görevleri, repertuarı, cem dışı zâkirlik hizmetleri konu alınmıştır.

Bülent Akın “Kültürel Belleğin Kutsal Taşıyıcıları: Alevi Cem Zakirleri” adlı 2019 yılında *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisinde* yayınlamış olduğu makalede zâkirlik geleneği ile âşıklık geleneğinin farklarını, zâkirlik geleneğinin toplumsal boyutunu, kültürel belleğin zâkirlik rolü ile bağlantısını ele almıştır.

2.2.2. Bölgesel Zakirlik Çalışmaları

Ali Cem Akbulut “Gazilerovacığ İâşıkları” adlı 2010 yılında yayınlamış olduğu kitabında Amasya, Merzifon, Gümüşhacıköy, Çorum, Osmancık ve o civara yakın il ve ilçelerindeki âşık, zakir ve şairleri tespit edip onlar hakkında biyografik bilgiler vermiş ve onların şiirlerini yayınlamıştır.

Ali Duymaz vd. “Balıkesir Yöresi Çepni ve Tahtacılarında Kamberlik Geleneği” adlı 2011 yılında *Alevilik Araştırma Dergisinde* yayınlamış olduğu makalede kamberlerin icra ortamını, on iki hizmet sahibinin görevlerini, Çepni ve Tahtacıların Balıkesir’deki nerede yaşadıklarını, Çepni ve Tahtacı kamberlik geleneğini ele almaktadır.

Nazife Özdemir “Çorum Yöresi Alevilerinde Kamberlik Geleneği” adlı 2012 yılında hazırlamış olduğu yüksek lisans tezi kamberlerin icra ortamını, cemin işlevini, kamberliğin kökenini ve toplumsal rolünü, kamberliğe geçiş sürecini ve Çorum yöresinde yaşayan kamberleri ele almaktadır.

Deniz Güneş “Tokat Yöresi Alevi Bektaş İnancında Zakirlik Geleneği” adlı 2013 yılında yayımlanmış olan doktora tezi zakir teriminin etimolojisini, Anadolu Aleviliğinde zakirliğin tarihsel sürecini, Tokat yöresindeki zâkirlik geleneğini ve zakirlerin repertuarlarının incelenmiş olduğu bir tezdır.

Halil İbrahim Şahin “Kazdağlarında Ayin ve Şiir: Tahtacı Türkmenlerinde Sazandarlık/Zakirlik Geleneği Üzerine” adlı 2014 yılında *Alevilik Bektaşilik Araştırma Dergisinde* yayınlamış olduğu makalede zakirliğin tanımı, eğitimi ve geçiş süreci, icra ortamları, cem ayini, zakirlerin işlevleri ilgili konuları ele almıştır.

Erdoğan Koç “Âşık Kul Hüseyin” adlı 2015 yılında yayınlanmış olan kitabı Prof. Dr. Caner Işık tarafından düzenlenmiştir. Bu kitapta Gümüşhacıköy’de yaşamış ve bölgede zakirliğiyle ve şairliğiyle ün yapmış olan Âşık Kul Hüseyin’in hayatını ve yazdığı şiirleri ele alınmıştır.

Caner Işık “Erenlerin Süreği” adlı 2017 yılında yayınlanan kitabında Gazilerovacıği olarak tanımlanan Amasya, Merzifon, Gümüşhacıköy, Çorum, Osmancık bölgesindeki Alevi Dervişlik Geleneğini ve Gümüşhacıköy’de yaşamış bir derviş âşık olan Derviş Ruhani’nin hayatını ve şiirlerini ele almıştır. Kitapta ayrıca âşıklık, dervişlik, zâkirlik kavramları üzerine de anlatımlar vardır.

Halil İbrahim Şahin “Âşıklık Yolunda Bir Kamber” adlı 2019 yılında yayınlamış olduğu kitabında kamberlik geleneğini, kamberlerin eğitim süreçlerini, repertuvarlarını, Çepni cem hizmetlerini ve kamberin cemdeki görevini, Mateminin biyografisini, kamberliğe geçiş sürecini ve şiirleri ele alıp incelemiştir.

Sedat Çılgın “Kültürel Belleğin Taşınabilirliğinde Rol Alan Etkenler: Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde Sazandarlık Örneği” adlı 2019 yılında yayımlanan yüksek lisans tezinde Sazandarlık kimliği üzerine, Çanakkale Tahtacıları hakkında ve Çanakkale Tahtacılarında Sazandarlık geleneği üzerine bilgi vermiştir.

Ali Cem Akbulut “Merzifonlu Şairler” adlı 2021 yılında basılan kitabında Merzifon’da yaşamış divan ve halk şairlerinin hayatlarını, şiirlerini ele aldığı bir kitaptır. Bu kitapta Merzifon’da yaşamış zâkirler de belirtilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde bu araştırmanın modeli, evreni ve örneklemini, veri toplamak için geliştirilen araç ve teknikleri ile veri toplama süreci, veri analizi, geliştirilen araçla ilişkin geçerlik ve güvenilirliğe yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma konusu saha çalışması ve performans(icra/gösterim) yöntemine dayalı olarak işlenmiştir. Alan araştırması, araştırılan konuyla ve amaçla ilgili olarak bilgi edinmeye uygun insanların bulunması ve onlar tarafından kabul edilebilir bir rolle aralarına katılınması ve davranışların gözlemlenmesi ve bunların halk bilimin kullanabileceği şekilde ve gözlenen insanlara hiçbir şekilde zararlı olunmadan rapor edilmesi veya araştırılan konu ile ilgili olarak bilgisine müracaat edilen “kaynak kişilerle yapılan görüşmeler yoluyla derlenen bilginin bilimsel çalışmalarda kullanılmaya hazır hale getirilmesidir (Çobanoğlu, 2018, s. 71). Performans yöntemi performansın icracısı, sanatın formu, dinleyici veya izleyiciyle birlikte icranın gerçekleştiği çevre bütünü olarak sanatsal olaydır. Bu anlayışa göre folklor, anlatan ve dinlenen arasında geleneksel bir anlatı yoluyla kurulan iletişim biçimi olarak ele alınmakta ve sosyal bir olay olarak folklorun canlı icraları incelenmektedir Gözlem ve görüşme tekniği kullanılan bu çalışmada, bu yöntem ile ilgili ihtiyaç duyulan kaynakların tespit edilmesi, bu kaynaklara ulaşıp analiz edilmesi ve tek bir kaynaktan ortaya çıkan veri ve sonuçların toplanması amaçlanmıştır (Çobanoğlu, 2018, s. 298-299). Çalışmanın zakirlikle ilgili bilgiler ile halk bilimiyle ilgili verileri derlemek için; veri toplama aşamasında mülakat tekniği kullanılmıştır. Derlenen tüm malzemenin çözümlenmesi ve yorumlanması yine saha çalışmasının bir başka aşamasıdır. Saha araştırmasının yapılması sırasında gözlem ve görüşme teknikleri esas alınmıştır.

Bölge zâkirlerinin hayat hikâyeleri ve zakirlikle ilgili sorularımızın yanıtları ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiştir. Bu sayede de zakirlikle ilgili veriler toplanmaya çalışılmıştır. Cem ayinleri ve kültürel etkinliklerde zakirlerin icra

yöntemleri gözlem ve video kamera yöntemiyle kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlardan toplanan veriler yapılan çalışmaya aktarılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Merzifon ve Gümüşhacıköy Alevi dede ve zâkirlerin inanç yapıları, zakirlerin icra yöntemleri ve diğer halk edebiyatı ve halk bilimi ürünleri ele alınmıştır.

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Merzifon ve Gümüşhacıköy (Amasya) Zakirlik Geleneği çalışmamızda halk bilimi derleme ve inceleme yöntemi kullanılmıştır. Yapılan araştırmada, araştırma sahası olarak belirlenen ilçelerde köy ve mahallelere inerek geniş çaplı bir saha çalışması yürütülmüştür. Alevi cem zamanları takip edilerek cem ayinlerin katılmış ve cem ayinlerindeki icralar gözlem tekniğiyle zâkirler ile ilgili tespitler yapılmıştır. Alan araştırmasında ise Alevi inanç önderi olan dedelerle, çalışmamızın ana unsuru olan zakirlerle ve Alevi inanca mensup kişilerle mülakat yoluyla görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca Kaynakça bölümünde belirttiğimiz kaynaklar tarandı ve kullanıldı.

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Araştırmaya Merzifon ve Gümüşhacıköy Alevi köy ve mahallelerin tespit edilmesiyle başlanmıştır. Derleme çalışmaları için sahaya çıkmadan önce zâkirlik ile ilgili yazılı kaynaklar incelenmiş ve bölgedeki Alevi kültürü üzerine yapılmış çalışmalar araştırılmıştır. Saha araştırması sırasında Alevi dede, zakir ve Alevi inanca mensup kişilerle görüşülmüş ve veriler toplanmıştır. Çalışmamız yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiye göre hazırlanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Bulunan malzemelerin incelenmesinde halk bilimi kuram ve yöntemleri esas alınmış; bulgular ve yorumlar kısmında kullanılacak olan malzeme, kaynak kişilerin verdiği bilgilerle yorumlanarak sonuca ulaşılmak istenmiştir.

Toplam 13 kaynak kişi ile görüşülmüştür. Sorduğumuz sorulara yanıt veren kişiler 35 ile 90 yaş aralığındadır. Kaynak kişilerimizin 6'sı ilkokul, 4' lise, 1 enstitü mezunudur. 2 kaynak şahsımızın ise hiç tahsili yoktur. Kaynak şahsılarımızın hepsi erkektir. Hiç kadın kaynak şahsımız yoktur. Kaynak şahsılarımızın 11 tanesi zakir 2 tanesi dededir. Kaynak şahsılarımızın meslekleri genellikle çiftçi, esnaf ve işçi ağırlıklıdır. Yapılan görüşmelerde kaynak şahsıların rızaları ile ses kayıtları alınmıştır ancak bazı kaynak şahsılar seslerinin alınmamasını rica ettikleri için anlatılanları yazı ile derleme yoluna gidilmiştir. Çalışmanın ana başlıkları şekillendikten sonra derlenen malzemeler bu başlıkların altına eklenmiştir. Gerek görülmesi halinde başlıklarda ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır. Derlenen malzemenin günü gününe yazıya geçirilmesine dikkat edilse de saha araştırmasının yoğun olduğu dönemlerde kayıtların yazıya geçirilmesinde gecikmeler yaşanmıştır.

Kaynak kişiler alfabetik sıraya göre numaralandırılmıştır. Derlenen metin sonunda ilgili kişi numarası ile (KK) şeklinde belirtilmiştir. Kaynak şahsıların adı, soyadı, doğum yeri ve yılı, eğitim durumu ve mesleği gibi bilgiler kaynak kişiler kısmında tablo haline sunulmuştur.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Ali Pir Civan Ocağı ve Zakirlik Geleneği

4.1.1. Ocak Kavramı ve Amasya'da Bulunan Ocaklar

Alevilikte ocak kavramı; dede, seyid, pir gibi isimlerle ifade edilen inançsal unsurları yerine getirmede görevli olan kişilerin soylarını belirtmek üzere kullanılan bir kavramdır. Bu soylardan gelen kişiler kendi soylarını belirtmek için ocakzâde kavramını kullanmaktadır.

Alevi ocaklarının hemen hepsi bir seyit soyundan gelmektedir. Bu durumdan dolayıda bütün ocaklar İslam Peygamberine ve onun soyuna dayandırılmıştır. Bu durum Alevi -Bektaşî inancına mensup kişilerce Alevi ocaklarına karşı kutsiyetlerini perçinlemiş ve ocak-dede-talip hiyerarşisini yüzyıllarca sürdürmüşlerdir. Madenin görüşüne göre ocakların bir diğer özelliği ise tanınmış erenlerin adlarıyla anılmalarıdır. Ocak uluları ile ilgili menkıbevi ve tarihsel veriler incelendiğinde; soy, keramet ve hizmet kaynaklı faktörlerin biri ya da birkaçının ocak kurucusunu bu konuma getirdiği görülmektedir. Ocaklar zaman içerisinde, bu kutsal kişilerin soylarından gelenlerce kurumsal hâle getirilmiş, bu soylardan gelenlere ocakzâde denmiş, dedelik görevinin ocakzâde dedeler (seyyidler) tarafından yerine getirilmesi bir gelenek halini almıştır (Maden, 2014, s. 148).

Alevilikte ocak sisteminin yapılaşmaya başladığı dönem olarak 16. yy. ile 17.yy.arasını gösterebiliriz. 16. yy da Erdebil dergâhı ve onu temsilen mürşid-i kâmil sıfatıyla Safevi şahı bulunmaktaydı. Lakin 17. yy. ortalarından itibaren Safevi devletinin yıkılış sürecine girmesi Safevi devleti ile Anadolu'da yaşayan Alevi topluluklar arasında ilişkiler zayıflamış ve Safevilerin yıkılmasıyla da Erdebil ocağı Anadolu'daki etkisini ve otoritesini kaybetmiştir. Aynı dönemde Anadolu'da bulunan başka bir Alevi inanç otoritesi olan Hacı Bektaşî Veli Dergâhı Erdebil ocağından boşalan manevi inanç otoritesini kendi saflarına çekmeyi başarmıştır. Erdebil ocağından bağımsız kesen birçok Alevi –Kızılbaş ocakları ile yakınlaşmaya başlamıştır.

Sürecin sonunda Anadolu'da yer alan Kızılbaş- Alevi ocaklarının büyük bir kısmı Hacı Bektaşî Veli dergâhını ve onu temsilen Çelebi ailesini en üst manevi otorite olarak kabul etmiştir.

“Alevi Ocakları çok farklı şekillerde sınıflandırılabilir: Örneğin işlevlerine ve iş bölümüne göre “1. Mürşid Ocakları, 2. Pir Ocakları, 3.Rehber Ocakları, 4.Düşkün Ocakları.” şeklinde; örgütlenme/bağlılık durumuna göre, “1. Bağımsız Ocaklar, 2. Hacı Bektaş Çelebilerine Bağlı Ocaklar,” şeklinde; Cem ibadetindeki uygulama farklılıklarına göre “1.Erkânlı Ocaklar, 2. Pençeli Ocaklar” şeklinde ve ayrıca ocakların alt grup veya bölgesel isimlere göre de “Tahtacı Ocakları, Dersim Ocakları” gibi farklı şekillerde anılmaları söz konusudur.” (Yaman, 2011, s. 56-57).

Hamza Aksüt ise ocakları mürşid ocakları ve mürşid ocaklarına bağlı pir ve rehber ocakları olarak tasnif etmektedir. Aksüt'e göre 7 tane mürşid ocağı vardır. Bu ocaklar sırasıyla Hacı Bektaş Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Ağuaçan Ocağı, Hasan Dede Ocağı, Konumu Belli Olmayan Ocaklar, Sultan Sahak Ocağı'dır (Aksüt, 2009). Yaptığımız çalışmada Amasya'da bulunan Alevi Ocaklarının bu tasniflere uyduğunu görmekteyiz. Amasya bölgesinde şu an bilinen dokuz Alevi ocağına mensup talip topluluğu mevcuttur. Yaptığımız çalışma doğrultusunda bu talipler Hacı Bektaşî Veli Ocağı, Keçeci Baba Ocağı, Erdebil Ocağı, Ağuaçan Ocağı, Hubyar Sultan Ocağı, Piri Baba Ocağı, Ali Pir Civan Ocağı, Battal Gazi Ocağı ve İmam Rıza Ocağı'dır. Bu talip topluluklarının bağlı olduğu ocaklardan ikisinin merkezi ise Amasya bölgesindedir. Bunlardan birinin merkezi Gümüşhacıköy'ün Sarayözü köyünde bulunan Ali Pir Civan Ocağı diğeri ise merkezi Merzifon'da bulunan Piri Baba Ocağıdır.

Piri Baba 15.yy yaşadığı tahmin edilen sözlü geleneğe göre Horasan erenlerinden olup İmam Musa Kazım soyundan geldiği düşünülen tarihsel bir kişiliktir. Piri Baba ile ilgili yazılı bilgilere ise Menakıb-ı Piri Baba / Velayetname isimli eser ile Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinden ulaşmaktayız. Menakıb-ı Piri Baba isimli eserine göre Piri Baba, Merzifon'un Narince köyünde doğmuş, ardından 7-8 yaşlarında Merzifon'da bir ayakkabı ustasının yanına çırak girmiştir. Eserde ilk olarak onun çıraklığı esnasında olağanüstü durumlarından bahsedilmekte, bu yaşta bile ibadetine çok düşkün olduğu ve öğle namazlarını Kâbe'de kıldığı, ustası su istediği zaman zemzem kuyusundan su getirdiği hikâye edilmektedir (Doğanbaş, 2007, s. 167-168). Fuat Köprülü'ye göre Piri Baba Horasandan Hoca Ahmet Yesevi'nin izniyle

Merzifon'a yerleşmiş Horasan erenlerindedir (Köprülü, 2018, s. 101). Tekkenin XIX. Yüzyıla gelinceye değin en az beş asırlık birtarihi mevcuttur. Tekke bu beş yüzyıllık tarihi boyunca bölgede canlı bir inanç merkezi görünümündedir. Tekkenin Hurufat defterlerindeki kayıtlarına göre bir Bektaşî tekkesi olduğu anlaşılmaktadır (Maden,2010, s.384). Günümüzde Merzifon ilçesinin Oymaağaç ve Oymak köylerinde yaşayanlar, Piri Baba ocağından gelen dede ailelerindedir. Ocağın merkezi, Merzifon ilçesinin Tekke mahallesinde bulunan Piri Baba türbesidir. Piri Baba Türbesinin hemen karşısında Piri Baba cemevi ve cemevinin aşhanesi bulunmaktadır. Şu an Piri Baba ocağının dedesi yaşlılık sebebiyle dedelik görevini yapmayı bırakmış ve görevini Ali Pir Civan ocağı dedesi Şafak Coşkuna devir etmiştir. Şafak Coşkun şu an hem Ali Pir Civan ocağı taliplerine hem de Piri Baba Ocağı taliplerine dedelik yapmaktadır.

Amasya'nın diğer bir büyük ocağı ise Ali Pir Civan Ocağıdır. Ali Pir Civan'ın 13. yy.'da yaşadığı tahmin edilmektedir. Sözlü geleneğe göre Horasan erenlerinden olup İmam Rıza soyundan geldiği düşünülmektedir. Ocağın merkezi Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinin Sarayözü köyünde bulunmaktadır. Yine sözlü geleneğe göre Ali Pir Civan'ın Tokat'ta bulunan Keçeci Baba'nın evladı olduğu düşünülmektedir.

Hamza Aksüt'ün tasnifine göre Keçeci Baba ocağı konumu belli olmayan ocaklar arasında zikredilmektedir. Yine bu tasnife göre Keçeci Baba Ocağının bir mürşid ocağı olduğunu Ali Pir Civan ocağının ise Keçeci Baba ocağına bağlı bir pir ocağı olduğunu görmekteyiz (Aksüt, 2009). Kaynak şahsımızın verdiği bilgi de bu durumu destekleyici niteliktedir: “ *Biz Keçeci Baba ocağına bağlıyız. Ben Ali Pir Civan Ocağının post dedesiyim. Ben ile beraber ailemizdeki, köyümüzdeki bütün ocakzadeler Keçeci Baba ocağının dedelerine görülüp sorulurlar. Yani görgü cemlerimizi Keçeci Baba ocağı dedeleri yapmaktadır.*” (K.Ş.12.). Keçeci Baba ocağı üzerinde yaptığımız araştırma sonucunda da “ Keçeci Baba Ocağı ile bağlantılı ocaklara gelince, bunlardan ilki Seyyid Selahaddin Ocağıdır. Bu ocağın kurucusu Seyyid Selahaddin, sözlü gelenekte Keçeci Baba'nın oğlu olarak bilinmektedir. Ocak üyeleri, Battal Gazi ile de aynı gruptan olduklarını söylemektedir. Keçeci Baba Ocağının bir kolu olan Seyyid Selahaddin ocağının dedeleri, Sivas Şarkışla'nın Yahyalı, yine Sivas Gürün'ün Mağara ve Amasya Merzifon'un Hırka köylerinde yaşamaktadırlar. Ocağın talipleri ise, ifade ettiğimiz bu köylerle birlikte, Amasya Merzifon'un Sarıköy ve Oymaağaç köylerindedir (Aksüt, 2009: 294-295; Yıldız,

2011b: 239). Keçeci Baba Ocağı ile bağlantılı bir diğer ocak Pîr Ali Bircivan'dır” (Maden, 2014, s. 158). Seyid Selahattin gibi Ali Pir Civan'ında sözlü gelenekte Keçeci Babanın oğlu olduğunu bilmekteyiz.

4.1.2. Ali Pir Civanın Hayatı ve Şeceresi

Ali Pir Civan ocağının merkezi Gümüşhacıköy ilçesinin 10 km mesafesindeki küçük bir dağ köyü olan Sarayözü köyündeki Ali Pir Civan tekkesidir. Ocağın kurucusu olan Ali Pir Civan'ın hayatı ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Bölgede yaşayan sözlü geleneğe göre Ali Pir Civan, Horasan erenlerinden bir Türkmen olup Anadolu'da Beylikler dönemi diyebileceğimiz 13.yy'da yaşamıştır. Yine bölge halkı onun, İmam Rızanın soyundan geldiğini, dolayısıyla seyid olduğunu; aynı zamanda Keçeci Baba olarak da bilinen Alevi Bektaşî erenlerinden Ahi Mahmud Veli'nin en küçük oğlu olduğunu söylemektedir.

Ali Pir Civan genç yaşta gösterdiği civanmertlikle ve bilgisiyle, irfanıyla yörede yaşayan birçok kitleyi kendisine bağlamış ve talip edindirmiştir. Yine sözlü geleneğe göre Ali Pir Civan, çok kahraman ve mücadeleci bir insan olduğundan dolayı, genç yaşta girdiği bir savaşta bacısı ile birlikte Hakk'a yürümüştür. Ardından talipleri her ikisinin naaşını alarak Sarayözü köyünde defnetmişlerdir. Bu yüzden ismi buradan gelmiş olup Keçeci Baba Anadolu'ya insanları irşat etmesi için gönderdiği küçük oğlunun faaliyet ve başarılarını duyduğunda “ *Benim Alim tek bir civandır*” demiş ve böylece küçük oğlu, Ali Pir Civan diye anılır olmuştur. İşte onun adına var olan tekke ve türbe kendisinden sonra Gümüşhacıköy'ün Sarayözü köyünde yapılmış olup şu anda canlı bir inanç merkezi durumundadır.

“Sarayözü köyünün şu an neredeyse yarısı ocak-zade olup köydeki dedeler, Ali Pir Civan ile aynı soydan gelmektedir. Ali Pir Civan ile Ahi Mahmud Veli arasındaki bu yakın ilişkiden dolayı bu ocağın dedeleri, Keçeci Baba ocağı dedelerinden el almakta olup onlara “ görülürler” Gümüşhacıköy'ün Çetmi ile Merzifon'un Hırka köyleri başta olmak üzere yakın Alevi köylerinin önemli bir kısmı bu ocağın talip köyleridir; bu yüzden buradaki dedeler, zaman zaman çevre köylere cem ve görgü yapmaya giderler” (Yıldız, 2021, s. 140-141).

“Ali Pir Civan Ocağı’nın dedelik görevini yürüten dedelerin sıralaması ocakzâde ve dedeler tarafından aktarılmıştır. Osmanlı dönemine ait Ali Pir Civan Ocağı’nın mühürlü bir şeceresi de bulunmaktadır” (Çal, 2020, s. 42-43).

Osmanlı Devleti Tarafından Verilen Belge

Mustafa b.Seyyid Kasım İstanbûlî
Selman b. Seyyid Pir Gâyib
Seyyid Ramazan b. Seyyid Muhammed el-Merzifonî
Seyyid Muhammed b. Seyyid Abdilaziz
Seyyid Muhammed b. Muhammed

Ali Pir Civan Ocağı Sözlü ve Yazılı Şeceresi

<i>İmam Rıza</i>
<i>Musa-i Sani</i>
<i>Şeyh Mahmut Veli (Keçeci Baba)</i>
<i>Ali Haydar</i>
<i>Seyyid Selehattin</i>
<i>Seyyid Yusuf</i>
<i>Seyyid-i Cüneyt</i>
<i>Seyyid-i Pir Ali Bir Civan</i>
<i>Büyük Ali (Hoca Dede)</i>
.....
....
.....
.....
....
<i>Mustafa b. Seyyid Kasım İstanbûlî</i>
<i>Selman b. Seyyid Kasım Gâyib</i>

<i>Seyyid Ramazan b. Seyyid Muhammed el-Merzifonî</i>
<i>Seyyid Muhammed b. Seyyid Abdilaziz</i>
<i>Seyyid Muhammed b. Muhammed</i>
.....
.....
<i>Deli Süleyman</i>
<i>Hacı Dede</i>
<i>Hüseyin Dede</i>
<i>II. Hüseyin Dede</i>
<i>Mehmet Dede</i>
.....
<i>Veli Dede</i>
<i>Şafak Coşkun (Şu an ki mevcut post dedesi)</i>

Kaynak: Çal, İ. (2020). *Amasya bölgesi alevi ocaklarında inanç ve ritüeller: ali pir civan ocağı örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi.

4.1.3. Zakir Kavramı ve Ali Pir Civan Ocağında Zakirlik

Zakirin kelime anlamı “zikreden, zikredici, anan, tekkelerde zikir esnasında dervişleri teşvik için ilahiler okuyan kimse demektir” (Develioğlu, 2015, s. 1360). Aleviler, saz çalıp nefes okuyanlara zakir derler. Zakirler genellikle saz, keman, kabak kemani diyebileceğimiz enstrümanlar çalmaktadırlar. Zakir kavramını sadece Aleviler değil başka tarikatların da kullandığını görmekteyiz. Rifai, Celveti, Mevlevi, Kadiri ve Buhari gibi diğer tarikatlarda da enstrüman eşliğinde ezgiyle şiir okuyan dervişler içinde kullanılmıştır. Buradan hareketle zakir kavramı tekkelerde ayin sırasında enstrüman ile icra yapan kişi için kullanılmaktadır

Ersal’ın görüşüne göre “Alevi cem zakirliği; cem ritüelinin hizmetlerinden biri olarak kurumsallaşan, ocak merkezli ritüel evreninde usta-çırak ilişkisi, muhabbet meclisleri ve ritüellerde zaman içinde yetişen, bağlı olduğu ocak ve ocaklar arası ilişkiyle oluşmuş bir söz ve ezgi repertuarına sahip olan, cemin türüne göre değişen ritüellerde ‘ hizmet hakkı’ adlı icralarında hizmetin içerik ve işlevlerine uygun nefes, düvazımam, tevhit, semah ve mersiye türündeki manzum ritüel metinlerini kutsal kabul edilen sazı ile ocağına ve yöresine özgü yerel ezgilerle icra eden, yeni metinler

yaratma kabiliyeti olanlara “aşık” adı verilen usta malı Ulu Ozanlara ait metinleri icra edenler ocak ve yörelere göre “aşık”, “sazandar”, “güvende”, “kamber”, “güyende”, “İmam Cafer” gibi farklı adlandırmalarda anılan cem ritüelindeki hizmet sahibine ‘zakir’ denir” (Ersal, 2019, s. 22).

Akın’a göre zâkirlik geleneği, İslamiyet öncesi Türklerde kutsal kabul edilen şaman, kam, baksı vb. gibi sanatçıların sahip olduğu kutun İslamiyet sonrasında Alevi inanç sistemi içerisinde devam ettirildiği kurumsal yapıdır. Alevi geleneğinde zâkirler, sıradan icracılar olarak değil, kendilerine kutsallık atfeden kendilerini cem içinde önemli bir konumda gören hizmet sahipleri olarak görmüşlerdir. Öyle ki zâkirler kendilerini cemin kilidi olarak görmekte ve cem içindeki zâkirlik postunu İmam Caferi Sadık postuyla özdeşlendirmektedirler. Bir hizmet pirinden alıp aktaran ve dolayısıyla da Hak kelamını aktaran kişi olarak kabul görmüştür. Bu yönüyle de zâkirlik hizmeti, cem ritüelinin yapısal bir bölümünü oluşturmuştur. Zâkir, sazı eşliğinde çeşitli konularda ve seküler ortamlarda hoş vakit geçirmeye yönelik icralarda bulunan bir sanatçı değil, tersine mensubu olduğu Alevi toplumunca kutsal bir makamı temsil eden, cem ritüelinin gerçekleştirilmesinde dededen sonra en çok görev üstlenen hizmet sahibidir. Zâkirin bu saydığımız özellikleri aynı zamanda onun, âşıklardan farklı olarak ritüel için yaratan ve icrada bulunan bir sanatçı olduğunun da göstergesidir (Akın, 2019, s. 97-98).

Alevi yazılı geleneğine baktığımızda ise “Buyruk” adı verilen yol ve ritüel kurallarını izah eden kutsal yazmalarda zâkirlik kavramının geniş bir biçimde izah edildiğini görmemiz mümkündür. Bu yazmada “Zakir” kavramının ebced hesabıyla tanımı yapılmaktadır. Bu tanıma göre de zakir Cebrail ile özdeşleştirilmektedir. Buyruğa göre zakir, peygambere aktarılan doksan bin kelamı zikrederek Allah’ın yeryüzündeki taşıyıcısı konumunda tasvir edilmektedir. Onun içindir ki zakir gerek bölgede gerekse bu gelenek içinde Telli Kuran taşıyıcısı olarak görülmektedir. ¹

Bölgede yaptığımız çalışma bağlamında zakir kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır: Cem ayinindeki on iki hizmet sahibinden biridir. Cem ayininde sazı veya kemanı ile nefes düvazımam, mersiye, miraçlama gibi manzum metinleri belirli bir ezgi ile icra eden kişilere zakir denir. Bölge zakirleri genellikle usta malı şairler söylerler. Kendilerini cem ayininde dededen sonra en önemli hizmet sahibi olarak

¹ Aleviliğin yazılı kaynağı olan “Buyruk” adlı yazmaların çeşitli nüshalarında “zakir” kavramı hakkında verilen bilgilerin detayı için bk. Bozkurt, 2020, s. 51-52.

görmektedirler. Kaynak şahıslarımızdan zakir Aşır Aslan bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “*Bence zakir cemin kilididir, anahtarı ise dededir.*” (K.Ş.1) diyerek bu durumu çok net açıklamaktadır. Bölgede ayrıca zakir kavramı dışında “âşık”, “âşık baba” gibi kavramlarda kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere yukarıda belirttiğimiz zakir kavramları ile bölgedeki zakir kavramı birbirlerine benzemektedir.

4.1.4. Zakirliğin Bölgedeki Dini ve Toplumsal İşlevi

Zakirlik yukarıda da bahsettiğimiz üzere cem ayinlerindeki on iki hizmetten biridir ve zakir deden sonra cemde en geniş icra alanına sahip kişidir. Bunun içindir ki cemde ve toplumda zakire çok önem verilir. Zakir toplum için bir rehber görevindedir. Çünkü ceme çağırılacak veya ceme kabul edilecek zakirlerde belli başlı toplumsal ve ahlaki kurallar aranır. Bölgede yaptığımız araştırma doğrultusunda kaynak kişimiz ceme çağrılan zâkirin şu meziyetlerde olması gerektiğini söylemektedir; “*Zakir toplumda herkes tarafından takdir edilen ve sevilen biri olmalıdır. Eline, beline, diline sahip olan topluma rehber eden bir konuma sahip olmalıdır.*” (K.Ş.5.). Diğer kaynak şahsımız ise ; “*Zakirin toplumdaki görevi öncelikle 3 farzı 7 sünneti unutmamasından geçer. Üç farz eline, beline, diline sahip olmaktır. 7 sünnet ise 2 göz, 2 burun, 2 kulak, 1 ağıza sahip olmaktan geçer. Bunlara sahip olan zakir edepli ahlaklı toplumca sevilendir demektir.*” (K.Ş.3.) verdiği bilgi ile zâkirin toplum içinde nasıl olması gerektiğini söyleyerek toplumun zâkire bakış açısını bize tahlil ettirmektedir. Zakirliğin bölge halkı için bir de kutsal boyutu vardır. Bilindiği üzere Alevi-Bektaşî cem ayinlerinde on iki hizmetten biri olan zakir, cem halkası içinde on iki imamlardan İmam Caferî Sadıkla özdeşleştirilir. Hatta kaynak şahsımıza göre: “*Eskiden cemlerde zakiri halka içinde 6. Sıraya oturturlardı. Zakirlerin hocasının İmam Caferî Sadık olduğu söylenir. İmam Caferî Sadık’ın da 6.imam olması sebebiyle zakiri de halka içerisinde o sıraya oturturlardı.*” (K.Ş.11.). Bu bilgiye de dayanarak zakirliğin kökenini incelediğimizde Aleviliğin yazılı kaynağı sayılan “Buyruk” ta on iki hizmet sahiplerinin adları verilmiştir. Zâkirin karşısında ise Abdulsamed ismine rastlamaktayız. Doğan’a göre zakir postu İmam Caferî Sadık postudur. Bazı bölgelerde “Üstadımız Abdulsamet’tir” derler, Abdulsamet’in kim olduğu hakkında bilgiye rastlamıyoruz. İmam Caferî Sadık’a hizmet etmiş, himmet almış biri olarak biliyoruz (Doğan, 1998, s. 142). Kaynak şahsımızın verdiği bilgiye göre: “*Cemde herkes duasını alsın denilince bizde kalkarız La fetha illa Ali la seyfe illa Zülfıkar/ Biz*

erenler tellahıyız/ Çağrışıruz ced ve ced/ Hocamız İmam Cafer üstadımız Abdulsamet deriz.” (K.Ş.7.) bölgede zakirlerin piri olarak İmam Caferi Sadık ve Abdulsamet ismindeki kişi kabul edilmektedir. Alevi- Bektaşî geleneğinde on iki imamlara büyük saygı ve sevgi gösterilmektedir. Bundan dolayıdır ki cem ayinlerindeki on iki hizmet sahibinin on iki imam ile özdeşirilmesi onlara karşı duydukları büyük sevgi ve inançtır. Bölgede de bu sevgi ve bundan doğan kutsî inanç hala tazeliğini korumaktadır. Onun içindir ki bölgedeki cemlerde zâkirlik postu İmam Caferi Sadık postu olarak görülmektedir ve zakire cem içinde ve cem dışındaki günlük hayatta büyük saygı ve hürmet gösterilmektedir. Bölgede zakirliğin kutsal olduğuna dair bir inanışta Hızır Aleyhisselam ilgili bir efsaneye dayanmaktadır. Kaynak şahsımızın anlatısına göre *“Bu bölgeye Gaziler ovacığı derler. Hızır Aleyhisselam burada gezerken elindeki ekmek kırıntılarını bu bölgeye dökmüştür. Bunun üzerine Hızır Aleyhisselam burada âşık, derviş, sadık, gerçek eksilmesin çoğalsın, ekin gibi arpa gibi çoğalsın. Siz de bunları bulun hizmet edin himmet alın demiştir.”* (K.Ş.10.) . Bölgede Hızır Aleyhisselam kerametlerine, mucizelerine inanış ve ona karşı sevgi ve saygı çok kuvvetlidir. Onun içindir ki bölgede Hızır orucu tutulmakta, Hızır kurbanı kesilmekte, Hızır cemi yapılmakta ve Hızır ile ilgili farklı inanışlarda yapılmaktadır. Bölgedeki halkın Hızır inancı ve anlatının halk tarafından kutsal kabul edilmesi zakirliğin saygınlığını bir kat daha artırmaktadır. Bölge halkının bu inanış doğrultusunda bu bölgede asla zâkirin tükenmeyeceğine bir pınar gibi kaynayıp her dönem akacağına dair büyük bir inanış vardır.

Zakirler ayrıca gittikleri cem ayinlerinden dede ile beraber “niyaz parası” isminde cem sahiplerinden ücret alan iki posttan birisidir. Zakirlere bu durumu sorduğumuzda *“ biz hiçbir ceme para için gitmeyiz veya hiçbir cem sahibinden ücret talep etmeyiz. Cem sahipleri bizlere yol masraflarımız vs. gibi şeyleri düşünerek gönlünden ne koparsa bizlerin cebine ilıştırir. Yoksa diğer şekil yani para karşılığı iş yapmaya girer. Biz böyle bir şeyi kabul etmeyiz.”* (K.Ş.2.) kaynak şahsımızın verdiği cevabı vermektedirler. Diğer bir kaynak şahsımız ise eskiden zakirlere para değil onun yerine püşkül² isminde bir hediye verdiklerini söylemektedir. Kaynak şahsımız bu durumu şu şekilde anlatır: *“Zakirler önceden para falan almazdı. Önceden çil püşküller olurdu. Bu püşküllerin içine sabun, şeker, leblebi vs. gibi o hanenin elinde verebileceği hediye edeceği ne varsa onu koyar sana hediye ederdi. Şimdi onlar da*

² Püşkül: Oymalı havlu

kalmadı.”(K.Ş.8.). Buradan çıkardığımız sonuca göre bölgede zakirlere çok değer verilmektedir. Dededen sonra gelen ikinci post olarak görülmekte ve toplum onlara yaptıkları icra sonrasında hediyeler sunmakta, önceden elindekini şimdilerde ise cebindekini onlarla paylaşmaktadır.

Sonuç olarak zakir toplumsal kurallara uyan ve bunları uygulayan, ahlaklı ve toplum tarafından sevilen bir kişi olmak zorundadır. Zakir, Alevi- Bektaşî yol ve erkânını iyi öğrenmiş ve bu yolun sürekliliğini sağlayan, meziyetli, sazında sözünde marifetli, topluma öncülük edebilecek bir rehber konumunda bulunmalıdır. Hacı Bektaşî Velin üç altın kuralı olan ve Aleviliğin toplumsal yapı taşı oluşturulan “ *eline, beline, diline sahip ol !*” düsturunu benimsemiş ve bunu yol edinmiştir. Bölgede ki kutsiyeti açısından da zakir bu meziyetlere sahip olduysa şayet onun yeri artık İmam Caferi Sadık postudur. Onun içindir ki zâkirlik postuna oturan kişi kendini İmam Cafer postundaymış gibi topluma karşı bir sorumluluk duygusu ve o kutsiyetin ağırlığını hisseder.

4.2. Zakirlerin Eğitimi ve Zakirliğe Kabul Süreci

Araştırma alanımızdaki zakirlerin mesleğe ait bilgileri, eğitim süreçleri ve mesleğe girişlerinin Türk Halk şiiri geleneği içinde yetişen ozan, âşık gibi tiplerin mesleğe giriş süreçlerinin zakirliğe giriş süreçlerinden farklı olmadığını görmekteyiz. Zakirler de genel itibariyle âşıklar gibi usta-çırak ilişkisiyle mesleğe girdiklerini ve eğitim aldıklarını bilmekteyiz. Lakin zâkirler eğitimlerini bir dini ritüel pratiğinde öğrenmekte ve uygulamaktadırlar. Âşıkların ve zakirlerin usta-çırak ilişkisi ile eğitimleri birbirine benzer olsa da bütünüyle aynı icra ortamlarından ve aynı geleneksel eğitimden geçmedikleri görülebilir.

Zakirlerin de tıpkı âşıklar gibi benzer aşamalardan geçerek yani usta-çırak eğitimi olarak eğitildiğini bilmekteyiz, ancak tamamıyla da âşıklığı benzer bir yoldan geçmediklerini ifade edebiliriz. Şahin’in görüşüne göre kamber ya da zakir adıyla Alevi Bektaşî kültür ortamlarında şiir söyleyen bu tiplerin sözlü kültür ortamı içinde ve geleneksel Türk şair modeli kapsamında yeteneklerini geliştirdiklerini ve toplumsal kabule uğradıklarını görüyoruz. Zakirlerin ’de âşıklar gibi eğitimden geçtiğini bir usta-çırak ilişkisinde yetiştiğini görmekteyiz. Kabul hususunda ise zakirlerin âşıklardan farklı bir konuma sahip oldukları görülür. Zâkirler, Alevi- Bektaşî inançına bağlı

ayinlerde mesleğe kabul edilirler ya da bu mesleği yürütmekle yükümlü hale gelirler. Kısacası zakirlerin eğitimi ve mesleğe geçişleri ile geleneksel şair modeli arasında bağlar olmakla birlikte bazı farklılıklarda söz konusudur (Şahin, 2019, s. 16).

Alevi cem zâkirlerinin yetişme tarzları ile âşıkların yetişme tarzları arasında da birtakım farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıkların başında, zakirlerin cem ayini içerisinde ve cem eksenli yetişmeleridir. Zâkir adayı, küçük yaşlardan itibaren mensup olduğu zâkirinin yanında, o ocağa mahsus nefesleri ve o ocağın cemlerinde icra edilen repertuarları öğrenir. Zakir sadece cem içi icrayı değil ustasından cem dışı icra alanlarında söylenen repertuarları da öğrenir. Görüldüğü üzere âşıklık ile zâkirlik geleneğinde ortak bir usta- çırak ilişkisi rolü bulunmaktadır. . Ancak zâkirlik geleneğinde çırak, geleneği yalnızca ustasından öğrenmez. Aynı zamanda cem icra sırasında, icra anını yaşayarak öğrenir. Bu icra geleneği benzer âşıklık geleneğinde ise kahvehaneler, düğünler ya da buna benzer çeşitli icra ortamlarını bulunmaktadır. Lakin âşıklıktaki bu icra ortamları inançsal boyutlu icra ortamları değildir.

Ali Pir Civan ocağındaki cemlerde zâkirlik hizmetini yürüten kişilerle yapılan görüşmeler doğrultusunda zakirliğe kabul sürecinin üç aşamadan meydana geldiğini görmekteyiz. İlk aşama saz veya keman çalmayı öğrenmek ikinci aşama post dedesi tarafından fark edilip cemlere çağrılmak, üçüncü aşama ise cem halkası içindeki zakir postuna kabul edilmektir. Bölgede yaptığımız araştırmalar doğrultusunda neredeyse bütün zakirlerimiz ilk aşama olan enstrüman çalmayı herhangi bir kurs veya usta olmaksızın kendi hevesleriyle öğrendiklerini söylemektedirler. Birkaç zakirimiz ise enstrüman çalmayı aile fertlerinden öğrendiklerini söylemektedirler. Âşıkların yetişme tarzında bulunan usta-çırak ilişkisi içinde enstrüman çalmayı öğrenme süreci burada görünmemektedir. Lakin bu durum bölgeden bölgeye veya ocaktan ocağa değişiklik gösterebileceğini düşünmekteyim. Kaynak şahsımız zakir Veli Çal bu süreci şu şekilde anlatmaktadır: *“18 yaşında kendi hevesimle köyde bir akrabamızda bulduğum kemani hiçbir kurs ve yardım görmeden deneye deneye çalmayı öğrendim. Daha sonra köydeki bulunan ocak dedesi bu yeteneğimi fark etti ve beni cemlere davet etti. Cemlerde önce bulunan zakirleri izlemeye onların neler çaldığını öğrenmeye başladım. Sonrasında askere gitmek mecburiyetinde kaldım ve zakirliği öğrenme sürecim yarım kaldı. Askere kemanımla beraber gittim. Orada bir astsubay benim yeteneğimi gördü ve alevi olduğumu öğrenince de beni saz çalmaya yönlendirdi. Astsubayın bir akrabası sayesinde çarşı izinlerimde saz çalmayı öğrendim. Askerlik bitip de köye döndükten*

sonra yarım kalan zâkirlik sürecimi saz çalarak devam ettirdim.” (K.Ş.11.). Görüldüğü üzere çalışmamızdaki zakirlerin enstrüman çalmaya başlama aşamaları kendi heves ve çalışmaları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Buradaki usta çırak ilişkisi ile enstrüman çalmayı öğrenme sürecini ise sadece tesadüfen doğan bir sonuç olarak değerlendirmekteyim.

Bölgedeki usta-çırak ilişkisi ile enstrüman çalmayı öğrenme süreci ise aile fertlerinden birinin zakir olması veyahut evde enstrüman çalan birinin olmasıyla olmuştur. Kaynak şahsımız Cuma Yiğit bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: *“Dayım Hamza Bektaş köyde zâkirlik yapmaktaydı. Cemlere gide gele benimde bu yola hevesim oluştu. Bir saz alıp dayım Hamza Bektaş’ın yanına çırak olarak başladım. Önce saz çalmayı öğrendim daha sonra ise bu yolun inceliklerini öğrendim”* (K.Ş.4.). Diğer bir kaynak şahsımız Bilal Karaman ise şu şekilde anlatmaktadır: *“Benim babamda zakirdi. Zakirlik bizde babadan oğula geçti. Babam keman çalardı. Bende bir yaşa gelince babam önce bana keman çalmayı öğretti. Daha sonra beni alıp cemlere götürmeye başladı. Böyle gide gele zakirliği de öğrenmiş olduk. Şimdi babamın yolundan ben gitmekteyim.”* (K.Ş.3.). Bu örnekler dışındaki zakirlerimiz enstrüman çalmayı kendi kendilerine öğrendiklerini herhangi bir usta yanında eğitim almadıklarını beyan etmişlerdir. Genel itibarıyla çalışmamızdaki zâkirler saz veya keman çalmayı ya aile fertlerinden ya da kendi başlarına öğrenmişlerdir.

İkinci aşama olan post dedesi tarafından fark edilip cem ayinine davet aşamasıdır. Bildiğimiz üzere Alevilik ocak merkezli olup her ocağında seyit soyundan gelen bir dedesi vardır. Bu ocaklarda dedelik yapan kişileri bizler post dedesi olarak tanımlamaktayız. Aleviliğin inanç ritüeli olan cemler post dedesinin etrafında şekillenir. Cem ayinlerinde merkezi otorite dedelerdir. Onun içindir ki dedenin sözü her zaman o meclisteki karar mekanizmasını oluşturur. Bu yüzden de zakirlerin seçiminde ve zâkirlik postuna oturtulmasında ki karar merci her zaman dededir. Ali Pir Civan ocağı zakirleriyle yaptığımız çalışma doğrultusunda genelde köylerde ve mahallelerde enstrüman çalmayı öğrenmiş gençleri dede cemlere davet eder. Bunu yapmasındaki temel neden gençlerin yoldan kopmamalarını sağlamak, cemde yapılan hizmetlerin gençlere aktarılmasını sağlayarak devamlılığı esaslaması ve o bireylere sorumluluk vererek topluma hizmet eden faydalı bireyler oluşturmaktır. Ceme giren zakir adayları önce yolun gerekliliklerini ve esaslarını öğrenmeye başlar. Daha sonra ceme gelmiş veya o bölgedeki usta zakirlerin neler söylediklerini ve çaldıklarını

öğrenmeye başlar. Zakir adayı cemdeki usta zâkirler arasından birini benimseyip kendine usta seçer ve o usta zakirle iletişime geçip ona zakirliğin felsefesini, önemini, cemdeki ve toplumdaki yerini anlatır ve öğretir. Zakir Hamza Bektaş bu süreci şu şekilde anlatır: “*Dede tarafından cemlere davet edildikten sonra yolun gerekliliklerini, felsefesini öğrenmeye başladım. Bizim köyde o dönem âşık, zakir falan yoktu. Yakın köylerden bölgenin de çok tanınmış olan üstadı Diphacıköylü Yanyatan Derviş Ali gelirdi. Benim ustam odur. Ben zakirliği ondan öğrendim. Cemlerde zâkirlik yapmadan önce nefeslerimizi, duazimamlarımızı Balım Sultan dediğimiz sohbetlerde icra ederdik. Bu bir bakıma ceme girmeden önce yapılan hazırlık aşamasıdır.*” (K.Ş.7.). diğere bir zakirimiz ise “*Benim ustam Rahmetli Kırçalı Âşık Kara Hüseyin’dir. Ben ne öğrendiysem ondan öğrendim*”(K.Ş.2.) demektedir. Yeni genç zakirlerimizin bazıları ise “*Benim ustam Hamza Bektaş’tır. Onu rehber edindik, köylerimizde Birlik cemleri falan olurdu Hamza Bektaş orada zâkirlik yapardı ondan etkilenirdik ve ona çırak oldum. Şu an bölgenin yaşayan en büyük zâkirlerinin arasındadır.*” (K.Ş.4.). Görüldüğü üzere bu aşama Türk Halk şiiri geleneğinde yetişen Âşık tipi ile büyük benzerlik göstermektedir. İkisinde de usta-çırak ilişkisi net olarak görülmektedir. Hamza Bektaş örneğiyle de gördüğümüz üzere bu süreç ustadan çırağa el alma ile devam etmektedir.

Üçüncü aşama kabul sürecidir. Bu aşamada kabul sürecine geçebilmek için post dedesinden, usta zakirden ve ceme gelen toplumdaki onay alınması gerekir. Zakirin post halkasına oturabilmesi için öncelikle musahipli³ olması gerekir. Çünkü halkada oturanlarda musahiplilik aranır. Musahibi olan zakir adayı dededen ve toplumdaki onay için ilk aşamayı geçmiş olur. Lakin son dönemde köylerden kente göçlerin çoğalması, musahiplilik şartlarının ağır olması ve toplumun şehirlerde kozmopolit yapıda bulunması bölgede musahiplilik erkânının yürütülmesine engel oluşturmuş ve müsahiplilik erkânının kaybolmasına sebep oluşturmuştur. Bu yüzden son dönem zakirleri arasında musahiplilik görülmediğine zâkirler için musahiplilik şartının kalktığını görmekteyiz. Dede ve toplumun diğere bir onay unsuru ise zakir adayının toplum içindeki hal ve davranışlarıdır. Zakir adayı toplum içinde düzgün, dürüst, ahlaklı ve güvenilir bir kişi olması gerekir. Toplum ondan “*rehber*” olabilme

³ Musahiplik: İki ailenin ikrar vererek birbirlerini yol kardeşi seçmelerine musahiplik denir. Musahiplik Alevi -Bektaşî inanç kültürünün önemli bir unsurudur. Bu yola girebilmek için iki ailenin bir cem ayininde herkesin huzurunda söz verip yemin etmelerine dayanmaktadır.

yetisi bekler ve ona göre onay vermektedir. Toplumun onaylamasından sonra yine son sözü dede söyler. Usta zâkirin onayından geçmesi ise şu şekilde olmaktadır. Usta zakir ona nefesleri, düvazimamları, mersiyeleleri vb. şiirleleri öğretir. O şiirlelerin manalarını nerelerde kullanılması gerektiğini, felsefesini benimsetir. Eğer bu aşamaları iyi öğrenip hazır olduğunu anladığı an usta zakir çırağına el verir ve dedeye artık onun da zâkirlik postuna oturabileceğini iletir. Dedenin, usta zâkirin ve toplumun onayını alan zakir adayı artık usta bir zakir olarak zâkirlik postuna oturmaya hak kazanır.

4.3. Zakirlelerin Repertuarları ve Değişlelerinin Özellikleri

4.3.1. Değişlelerinin Kaynakları

Zakirlelerin Ali Pir Civan Ocağı cemlelerine bağılı olarak icralarını gerçekleştirdiğini göz önüne alındığında repertuarlarının da cem ayinlelerinin işlevine uygun olarak şekillendiğini görmekteyiz. Bazı bölgelerde zâkirleler âşıklık işlevi de gösterdiği için repertuarlarında Alevi Bektaşî inanç yapısını taşıyan değişlelerin dışında lâ-dini dediğimiz sosyal içerikli değişlelerde bulunmaktadır. Bölgede yaptığımız çalışmalar doğrultusunda Ali Pir Civan ocağına bağılı zakirlelerde bu durum rastlanmamaktadır. Bölgedeki zakirlelerin söylediği değişleler büyük oranda Alevi-Bektaşî inancına uygun ve çoğunlukla cem ayinlelerinde ve Balım Sultan Muhabbetleleri dediğimiz meclislerde icra edilen değişlelerden oluşmaktadır. Bu değişleler genelde 7 ulu ozan olarak kabul edilen; Nesimi, Fuzuli, Yemini, Virani, Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet'e aittir.

Ali Pir Civan Ocağı zâkirlelerinin söyledikleri değişleler büyük oranla 7 ulu ozana ait olmakla birlikte, repertuarlarını gözden geçirdiğimizde durumun tamamen böyle olmadığını görmekteyiz. Saha araştırmamızda zakirlelerin nefeslelerini, düvazimamlarını, mersiye ve miraçlamalarını derleme yoluyla ve kayıt ettikleri defterleleri incelediğimizde değişlelerin bütününü 7 ulu ozana ait olmadığını tespit etmiş bulunmaktayız. Bölge zâkirlelerinin değişleleri arasında 7 ulu ozandan Fuzuli'ye ait değişlelerin bulunmadığını görmekteyiz. Zakirlelere ait sözlü ve yazılı kaynaklardan alınan nefesleler, düvazimamlar, mersiye ve miraçlamaları incelediğimizde bu değişlelerin; Nesimi, Yemini, Virani, Kul Himmet, Pir Sultan Abdal, Şah Hatayi, Sefil Hüseyin, Kul Fakır, Kul Hüseyin, Sıtkı Baba, Güzide Ana, Sefil Ali, Kul Veli,

Yanyatan Derviş Ali mahlaslı âşıklara ya da şairlere ait olduğu görülmüştür. Özellikle de 7 ulu ozandan; Şah Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet ve Virani'ye ait deyişlerin zakirlerin repertuarında fazla olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bölgede ünlenmiş o bölgenin önemli Alevi–Bektaşî şairlerinden Kul Fakır ve Sıtkı Baba⁴ mahlaslı şairlerin deyişlerinin de repertuarlarında fazlaca yer aldığını görmekteyiz.

Zakirlerimizin repertuarlarında ki bölgede ünlenmiş âşıklar hakkında araştırma yaptığımızda Kul Fakır, Kul Hüseyin, Sıtkı Baba, Yanyatan Derviş Ali mahlaslı âşıklar hakkında bazı temel bilgiler edinmekteyiz. Bu şairler hakkındaki bilgiler şu şekildedir:

Kul Fakır mahlası ile bilinen zâkirin ismi Ali Oymaktır. Merzifon'un Kıreymir köyünde doğmuştur. Doğumu tarih olarak tam bilinmese de tahmini 1860'larda tahmin edilmektedir. Kul Fakır bölgede bulunan diğer büyük âşıklardan olan Kul Hüseyin'i kendine usta kabul etmiş ve ona bağlanmıştır. Kendine ait deyişleri vardır ve kendinden sonra birçok aşığın repertuarına deyişleri girmiştir.1938 yılında vefat etmiştir. Evinin avlusunda kendi isminde yapılmış bir türbesi vardır ve orada yatmaktadır.

Kul Hüseyin'in yaşadığı yıllar hakkında kesin bir tarih yoktur. Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinin Keçiköy köyünde yaşamış ve burada ölmüştür. Köyün içerisinde onun isminin bulunduğu bir türbe bulunmaktadır. “Bunun yanında Kul Hüseyin'in yaşadığı dönemde musahibi olan Kumbabalı İbrahim Derviş(Büyük İbrahim ağa) de yörede tanınmış erenlerdendir” (Koç, Aşık Kul Hüseyin, 2015). Kendine ait deyişleri vardır. Ölüm tarihi ile de ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Yanyatan Derviş Ali mahlası ile bilinen zâkirin ismi “Ali Belli” dir. 1923'te Amasya'nın Merzifon ilçesinin Diphacı köyünde doğmuştur. Kul Fakır'dan etkilenmiş ve onun felsefesini benimsendiği bilinmektedir. Kendine ait deyişleri vardır. 1990 yılında vefat etmiştir.

Zakirlerin ve âşıkların eğitim sürecinde gördüğümüz usta-çırak ilişkisinde yetişme süreci zakirlerin sözlü gelenek içerisinde deyiş söylemeye başladığı yerdir. Usta malı deyiş söyleyen zâkirler, sözlü geleneğin asırlardır taşıyıp getirdiği ve Alevi inanç ayinlerinde icra ettiği deyişleri ezberlemeyle başlar. Çünkü bu geleneğin

⁴ Bölge şairlerini ayrıca incelemek için bk. (Doğan, 1998, s. 69-75)

uygulanabilesinin yolu buradan geçmektedir. Çıraklıktan ustalığa geçen zâkirler, hem sözlü geleneğin hem de ocak dedesinin izni dâhilinde kendi ürettikleri deyişleri cem ayinlerinde icra edebilirler. Çoğu zakir ise deyiş yazma yeteneği olmadığından usta-malı çalıp söylemeye devam ederler. Bu durumun bir diğer sebebi ise 7 ulu ozana duydukları saygı ve onların deyişlerine yükledikleri kutsiyetten ötürü onların sözlerinin üstüne söz söylemenin yanlış ve saygısızlık olacağını düşündüklerindedir. Bölgede yaptığımız çalışma doğrultusunda zakirlerimizin çoğunluğunun usta malı söylediğini görmekteyiz.

Bölgedeki zakirlerden Aşır Aslan, Aydın Öztürk, Bilal Karaman, Cuma Yiğit, Erdal Denk, Ergül Kuru, Hamza Bektaş, Hasan Özabdal ve Muharrem Altınsoy usta malı deyiş söylemektedirler. Bölge zakirlerinden sadece “Seydi Lafçı” ve “Veli Çal” ın deyiş yazıp ve dedenin izni olduğu sürece cem ayinlerinde icra etmektedirler. Usta malı deyiş söyleyen zâkirler 7 ulu ozandan ve bölgenin tanınmış zâkirlerinin deyişlerinden sadece cem ayinine uygun işlevde olan deyişleri seçip, ezberleyip, icra etmektedirler. Bu durum ise usta-çırak ilişkisinde yetişen bu zakirlerin yeni deyişler aramamalarına ve yeni deyişler üretmemelerine sebep oluşturmaktadır. Deyiş üretmeyen zâkirler bunun sebebini 7 ulu ozana saygılarından dolayı olduğunu söylemektedirler. Diğer bir sebep ise zakirlerin 7 ulu ozanın ve dede, baba, dervişlerin sahip olduğu dini tasavvufi felsefeye ve bilgiye sahip olmadıklarını düşündüklerinden dolayı yazacakları deyişlerin cem ayinin kutsiyetini bozabileceğine inanmış olduklarıdır.

Usta malı söyleyen zakirlerin dışında geleneğe yenilikçi bakan ve cemlerde söylenebilecek muhteva ve şekilde deyişler yazan ve dedenin izni olduğu sürece de bunu icra etmeye çalışan zâkirler de bulunmaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere bölgede bu hususta dikkat çeken iki zakir bulunmaktadır. Seydi Lafçı ve Veli Çal cem ayinlerinde söylenebilecek nefesler ve düvazimamlar yazmakta ve söylemektedirler. Ayrıca Veli Çal’ın Ali Pir Civan ocağına ait yazdığı ve bestelediği deyişlerde bulunmaktadır. Bu iki zakirimizi yenilikçi ve kendi deyişlerini söyleme kabiliyeti bulunan bir zakir, âşık olarak değerlendirebiliriz. Bu iki zakir ayrıca yazdıkları bazı nefesleri cem ayinlerinde icra ettiklerini söylemektedirler. Bu tutumları onların geleneksel cem icrasının belirlediği usta malı deyiş söyleme geleneğinin dışına çıktıklarını göstermektedir.

Zâkirler mesleki edinimliklerini nasıl usta-çırak ilişkisi içinde öğrenmekteyse, icra ettikleri deyişleri de usta malı dediğimiz deyiş geleneğinden öğrenmektedirler. Ustadan çırağa aktarılan ve süregelen bu geleneğe sözlü kültür demektediriz. Onun içindir ki zâkirler, sözlü geleneğin birer parçasıdır. Usta zakirlerin deyişlerini dinleyip, kaydedip o şiirleri sözlerini ve ezgilerini duyarak özümsemektedirler. Zakirler arasında Hatayi, Virani, Kul Himmet, Pir Sultan Abdal deyişlerinin yaygın olması, söylenen şiirlerin dörtlük ve hece sisteminde oluşu Ali Pir Civan ocağı zâkirlerinin sözlü gelenekle iç içe olduklarını göstermektedir. Bölgede yaptığımız çalışma doğrultusunda zakirlerimiz sözlü kültür çerçevesinde tanınmış halk âşıklarının deyişlerini kulaktan kulağa aktarım neticesinde öğrenip icra etmekte ve bunların hemen hepsini kayıt ettikleri defterler bulunmaktadır. Bu kayıt edilen defterlerde ki usta malı deyişlerin bir kısmının yazılı kaynaklardan alındığını görmekteyiz. Basılı yayın organlarının çoğalması, internet vb. teknolojik mecraların yaygınlaşması zakirlerimizin ulu ozanların ve usta şairlerin deyişlerine ulaşmalarında kolaylık sağlamıştır. Bu da zakirlerimizin az da olsa yazılı kaynaklardan yararlandığını göstermektedir. Basılı yayınlardan daha çok deyişlerin sözlerini öğrenen zakirlerimiz ezgilerini kendileri oluşturmaktadır. İnternet gibi teknolojik medya unsurlarından hem sözlerini hem de ezgilerini öğrenmektedirler. Kısacası zâkirler repertuarlarını büyük oranda sözlü ortamdan az da olsa yazılı ortamdan faydalanarak oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı bu geleneğin sözlü kültüre dayalı sözel aktarımın esas olduğu bir süreç olduğunu söyleyebiliriz.

4.3.2. Zakirlerin Söylediği Deyişlerin Şekil ve Tür Özellikleri

Alevi-Bektaşî şiiri Türk Halk Edebiyatında Tekke –Tasavvuf Edebiyatı içerisinde değerlendirilir. Tekke –Tasavvuf edebiyatı, dönemin sosyo kültürel ortamı olan tekke ve medrese çevrelerinde gelişmiştir. Mustafa Kara'ya göre İslam uygarlığında “medrese”, “zahiri” ilimlerin “ tekke” ise “manevi ve ruhani (batını) ilimlerin” ilerlemesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sebeple tekkeler, tasavvuf düşüncesinin ve terbiyesinin işlendiği, derinleştiği, halka sunulduğu yerlerdir (Arslan,2016, s. 361). Alevi-Bektaşî şiiri şehirlerde Bektaşî Tekkeleri etrafında kırsal kesimde ise Alevi ocakları etrafında şekillenmiştir. Alevi –Bektaşî şiiri; Nefes, Miracname, Nutuk, Devriye, Şathiye, Maktel-i Hüseyin, Düvaz-ı İmam, Tevhid gibi türlerden oluşmaktadır. Alevi- Bektaşî şairleri yüzyıllardır bu türler üzerine şiir yazıp

söylemektedirler. Alevi- Bektaşî toplumu bu şairler arasından da Nesimi, Fuzuli, Yemini, Virani, Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet mahlaslı şairleri ulu ozanlar olarak nitelendirmişlerdir. Yaptığımız saha çalışması doğrultusunda Ali Pir Civan ocağı zâkirlerinin cemlerde söylediği 4 şiir türüne rastlamaktayız. Bunlar sırasıyla;

Nefes

Genellikle Alevi-Bektaşî tekkelerinde okunur. Melamilerde “vahdet-i vücut” telkinleri nefeslerle yapılmıştır. Nefesler, gazel ve koşma nazım şekilleri kullanılarak hem hece hem de aruz vezniyle yazılır. Bu tür nefesler “ayin-i cem”lerde saz eşliğinde makamla okunur (Aça, 2016, s. 276).Genelde dörtlükler halinde yazılan nefesler hece ölçüsünün 7,8,11’l, kalıplarıyla yazılır.

Geldim gider oldum illerinize,
Dostlar bizi safa ile gönderin.
Doyamadım tatlı dillerinize,
Dostlar bizi safa ile gönderin.

Şöyle bir güzelden ahd alamadım,
Bir ahdine bütün yâr bulamadım.
Bir daha ya geldim, ya geledim,
Dostlar bizi safa ile gönderin.

Himmet eylen, şu dağları aşalım,
Pir aşkına kaynaşalım, coşalım.
Gelin birer birer helallaşalım,
Dostlar bizi safa ile gönderin.

Çıkalım yaylaya, inelim düze,
Himmet eylen yaran ahbablar bize.
Bir selam göndersem, gelir mi size?
Dostlar bizi safa ile gönderin.

Pir Sultan Abdal'ım Hakk'a yakındır,
Edebi, erkanı hemen takın dur.
Ölüm uzak derler, hemen yakındır,

Dostlar bizi safa ile gönderin.

(K.Ş.D.6.)

Düvaz-ı İmam

Alevi- Bektaşilerle Mevleviliğin Şems koluna bağlı şairlerin On iki İmamı ad ve özellikleriyle sayan şiirlerdir. Bu şiirler On iki İmam'a Hz. Peygambere ve Fatıma'ya övgüdür. Alevi ayn-ı cemi, "üç düvazdeh" okunarak açılır. Övgülerin bir kısmı, yalnız Hz. Ali' yedir. Bu şiirlere "Düvazdeh İmam" kısaca halk deyiimiyle "duvazimam" ya da yalnızca "düvaz" denir (Aça, 2016, s. 282).

Has bahçenin içinde gülü neyleyim
On İki İmam'dır gülümüz bizim
Hakka varmayan yolu neyleyim
Muhammed'e çıkar yolumuz bizim

Muhammed Mustafa başta tacımız
Hatice anamız Zehra bacımız
Kıyamete kadar sürer acımız
Kırık kanadımız kolumuz bizim

Hazreti Ali'yi şehit ettiler
Hasan'ın payına ağı kattılar
Hüseyin'i öldürdüler attılar
Yezit kavmi büktü belimizi bizim

Zeynel Abidin'i hapse sürdüler
İmam Bakır, Cafer zulüm gördüler
Musa'yı Kazım'a zehir verdiler
Daim pür melaldir halimiz bizim

İmam Rıza, Taki Hakka yar oldu
Naki, Hasan ül Askeri nur oldu
Mehdi mağaraya girdi sır oldu
Onları zikir eder dilimiz bizim

Şah Hatayi'm yoktur sözümde yalan
Hz. Muhammed'den sonra bunlardır gelen
On İki İmamların atası olan
Hazreti Ali ulumuz biz

(K.Ş.D.3.)

Mersiye

10 Muharrem 680'de Yezid'e bağlı güçler tarafından Kerbela 'da katledilen peygamber torunu Hüseyin'in şehit edilmesini anlatan manzum, mensur ya da nazım nesir karışımı eserlere "Maktel-i Hüseyin" denmiştir. " Mersiye" türü içerisinde değerlendirilebilecek "Maktel" ler sadece Hüseyin'in katledilmesini anlatması nedeniyle ayrı bir tür olarak kabul edilmiştir. Manzum makteller koşma, kaside, gazel, mesnevi, terki-i bend, terci-i bend gibi nazım şekilleriyle kaleme alınmışlardır. Makteller genellikle Şii, Alevi- Bektaşî ayin-i cem ve özel toplantılarda saz eşliğinde okunmuşlardır (Aça, 2016, s. 277).

Çıkıp dört köşeyi seyran eyleyen
Yârelerin bende İmam Hüseyin.
Hâkk için serini kurban eyleyen
Yârelerin bende İmam Hüseyin.

Gönlümün aynası, kâlbimin yası
Her dem baş veriyor gerçeğin sesi
Eleman dergâhta unutma bizi
Yârelerin bende İmam Hüseyin.

Müminlere bâde sunar elinde
Arzum vardır, ölsem gerek yolunda
Şehit düştü Kerbelâ'nın çölünde
Yârelerin bende İmam Hüseyin.

Hâlifeler gülbengini çekiyor
Dost acısı şu sinemi yakıyor
Daha kanın ılgıt ılgıt akıyor
Yârelerin bende İmam Hüseyin.

Hel etâ şânında nâzirsin âyet
Ya nezirsin kulhu Allâhu ahâd
Cümlemizi mahsun etme velâyet
Yârelerin bende İmam Hüseyin.

Hakikât bâbında gizli sır olan
Kamu âşıklara destigir olan
Sensiz şu cihânı neylesin Boran
Yârelerin bende İmam Hüseyin.

(K.Ş.D.1.)

Miraçlama

Hz. Muhammed'in Recep ayının 27.gecesi "Burak" ile göğe yükselerek Allah'la görüşmesini anlatan şiirlere "miracname" veya "miraciye" denir (Duymaz&Şahin, 2021, s. 277). Alevi- Bektaşî cem ayinlerinde miraçlama kısmında zâkirler çoğunlukla Şah Hatayi'den ve Hamdullah Çelebi'den söyledikleri peygamberin miraç olayını anlatan şiirlerine miraçlama denir. Şah Hatayi'nin miracnamesi 28 dörtlükten oluşmaktadır.

"Kün" dedi karar eyledi
Yeri göğü arşullahı
Çar anasırdan yarattı
Âdem Safiyullah'ı

Evvel Âdem Hakk'ı bildi
Başına çok haller geldi
Alnına bir top nur indi
Âdem bildi Nurullah'ı

"Velekad keremnâ" dedi
Melekler secdeye indi
İblis lâin etmem dedi
Takındı lanetullahı

Âdem'den zürriyet geldi
Hak emri dört guruh oldu
Dördüne dört ta'at verdi
Evvel zikri Zikrullah'ı

Bir katre nutfeden oldu
Âdem'den nur Şit'e geldi
Ehl-i Hakk tahkik kıldı
Ve hem Şit Nebiyullah'ı

Açıldı Haşimi necli
Mustafa Murtaza nesli
Yüz yirmidörtbin nebi
İbrahim Halilullah'ı

Halil'in evladı gelip
Abdül Muttalip Ebu Talip
Ol zaman nur iki olup
Bilen bildi Beytullah'ı

Abdullah'tan nebi zuhur
Dü cihanda oldu fahir
Ebu Talip'den etti zahir
Ali'yy-ün Veliyullah'ı

Dü cihan güneşi Ahmed
Vahiy geldi oldu irşâd
Münkir ne bilsün Ahâd
Ol bir nur'u Nurullahi

Hak emretti Cebrail'e
“Habibim Mi'raca gele”

Önünce delili bile
Cebrail Emirullah'ı

Dostunun selâmın aldı
Gönülleri şâdi kıldı
Cebrail rehberi oldu
Seyr eyledi Arşullah'ı

Sidret-ül-müntehaya vardı
Anda Cebrail durdu
Bundan öte sana dedi
Sen görürsün ol Allah'ı

Yetmiş iki perde geçti,
Hakk'ın emri ile aştı.
Birinci perdeye ulaştı,
Gördü Hikmetullahî

Arş-ı muazzam'a vardı
Anda çok hâller gördü
Orda bir nişan verdi
Hâtem-i Nebiyullahı

Nalinin çıkarmak ister
Hatiften nida dost der
Arş-ı Azim'i göster
Nalini Habibullahı

Uçmak babına vardı
“Destur Ya Rabbim” dedi
“Gel dedi Rab virdeyledi
Uzattı desd-i Yedullah'ı

Azizullah el uzattı
Nûrı-u âlemi bezetti
Âlem bu anı gözetti
Gördü Hatemin Vallahi

Âşık maşuğunu gördü
Habib maksuduna erdi
Doksan bin kelâm sordu
Danışdı Kelâmullah'ı

Otuz bini şeriatta
Otuz bini tarikatta
Otuz bini hakikatte
Bilenler bildi vallahi

Olanları bilir bilen
Hakikate âşık olan
Gördü bir mahbup civan
Habib bildi Sırrullahı

Kudret lokması geldi
Süt elma baldan aldı
İkisi de bile tattı
Yediler nimetullahı

Gelmek için destur aldı
Muhammed ayağa kalktı
Mü'min'e tevhîd verdi
Tutmak için îllallahı

Kudret hazinesin buldu
Üzümü ikiye böldü
Engürü bergüzar aldı
Secde edip Babullah'ı

Kırklar yolunu gözetti
Vardı kırkları bezm etti
Oturuben niyaz etti
Selman sundu keşküllahı

Selman'a bir üzüm verdi
Yar yari ol demde gördü
Cümlesi pervane girdi
Tutundular arşullahı

Kırklar muradını aldı.
Esrar-ı Hak galip oldu
Muhammed evine geldi
Gördü Ali Keremullah'ı

Ali anda tevacf etti
Doksan bin kelâmı vafetti
Hatemi nümayan etti
Verdi Şah Emrullahı

Çâr emânet fahri geldi
Muhammed Ali'ye verdi
Ahir sahibi var dedi
Bektaş Kaddesallah'ı

Şah Hasan Hüseyin geldi
İmam Zeynel parelendi
İmam Bakır şehid oldu
Ol sırr-ı Kutbullah'ı

İmam Ca'fer din rehberi
Musa Kazım din serveri
Olalım Rıza'nın çekeri

Veririm canı billahi

Takî Nakî Şâh Askerî
Onlar birbirinin yarı
Mehdi mü'min intizârı
Tez gele Zamanullahi

Kutb-u Âlem Hünkâr geldi
Emanet sahibini buldu
Cümle erler nasîb aldı
Bağlandı rızauullahi

Bendesin almış araya
Varınca baki saraya
Bu HASRETİ bî-çareye
Şef'aat eder inşallahi

(K.Ş.D.8.)

4.3.3. Zakirlerin Deyişlerinin Tematik Özellikleri

Zakirlerimizin şiir defterlerini ve bölge âşıklarıyla ilgili çalışmalarını incelediğimizde şiirlerin önemli bir kısmının Alevilik- Bektaşilik yolunun inanç değerleriyle ilgili olduğunu görmekteyiz. Allah, Muhammed, Ali sevgisi zakirlerin şiirlerindeki asli temayı oluşturmaktadır. On iki imam, Hacı Bektaşî Veli, Cemalettin Çelebi, Kul Fakır, Ali Pir Civan, Piri Baba, Balım Sultan ve Koyun Baba gibi Alevi Bektaşilik yolunun ulu erenleri şiirlerinde göze çarpan diğer önemli temalardır. Ayrıca deyişlerde cem, zâkirlik, ikrar, pir, talip gibi inanç kavramlarını, Kerbela ve matem olgusunu da sıkça yer aldığını görmekteyiz.

4.3.3.1. Hak, Muhammed, Ali

Alevi-Bektaşî inancında Hak, Muhammed ve Ali isimlerinin cem ayinleri içerisinde, niyaz ederken, herhangi bir işe başlarken bir arada zikredilmesi söz konusudur. Erdem Kük'e göre inanç sisteminin temel felsefesi de bu üçlü birlik

üzerine inşa edilmiştir. Alevi-Bektaşî dua, gülbank ve deyişlerinde “Üçler” şeklinde işaret edilen de Hak, Muhammed ve Ali’dir. Hak, Muhammed ve Ali isimleri, bu sıraya uygun olarak zikredilir. İsimlerin yerlerinde bir değişiklik olması söz konusu değildir (Kük, 2021, s. 41).

Bu üçlemeyi zakirlerimizin şiirlerinde de görmek mümkündür. Allah kavramı zakirlerin şiirlerinde yukarıda bahsettiğimiz gibi Hak, Muhammed, Ali üçlemesiyle beraber kullanılmaktadır. Bunun sebebi de üçünün de aynı nurdan var olduğu düşüncesidir. Gümüşhacıköy’de yaşamış *Aşık Kul Hüseyin* mahlaslı aşığın şiirinin bir dörtlüğünden örnek verirsek:

Günah ettim şahım darına durdum
Allah bir Muhammed Ali aşkına
Kırklar eşiğine yüzümü sürdüm
Allah bir Muhammed Ali aşkına

bu üçlemenin şiirlerde önemli yer tuttuğunu görmek mümkündür.

Şiirlerdeki diğer Allah kavramı ise Allah’ın bağışlayıcı ve cömertliği üzerinedir. Alevi Bektaşî geleneğindeki Tanrı anlayışı korkutucu azap verici veya cezalandırıcı değil bilakis bağışlayıcı, korkulacak değil sığınılacak bir dost bir liman niteliğindedir. Bu anlayışı *Sefil Ali*’nin bir dörtlüğünde görmek mümkündür:

Muhabbet deryası Tarikat şahı
Sıtk ile sevene göstermez ahı
Muradlar verici cömert ilahi
Günahları affetmek şanından senin

Hz. Muhammed, Alevi-Bektaşîler tarafından Allah’ın elçisi ve İslam dininin peygamberi olarak kabul görmektedir. Alevi-Bektaşî şiirinde, cemlerde söylenen her gülbankta Hz. Muhammed’in adı, Allah’tan sonra, Hz. Ali’den önce gelmekte ve genellikle Muhammed Mustafa şeklinde anılmaktadır. Peygamber nübüvveti; Ali ise velayeti temsil etmektedir. Onun içindir ki Alevi inancında Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin musahip olduğu rivayet edilir.

“Alevi- Bektaşî şiirinde Hz. Ali, “Haydar”, “Haydar-ı Kerrar”, “Murtaza”, “Ebu Turab”, “Ebu reyhaneteyn”, “Şah-ı Merdan”, “Esedullah” ve “Vechullah” gibi adlarla da anılır (Şahin, 2019, s. 76). Hz. Ali, Hz. Muhammed’den sonra İslam dünyasının öneme sahip ikinci ismidir. Ehlibeyt’e mensup olan Hz. Ali, On İki

İmamların başında yer alan imamdır. Alevi Bektaşî inancına göre Hz. Muhammed ve Hz. Ali, aynı nurdan yaratılmıştır. Alevi Bektaşîliğe ait Hz. Ali ekseninde oluşan kahramanlık temalı destan, şiir ve anlatılarda Hz. Ali çok kapsamlı bir hale getirilerek Hz. Ali'nin tarihî kişiliğinin yanında mitik bir çerçeve kazandırılmıştır

Zakirlerimiz âşıklarımız şiirlerinde, Alevi cem ayinlerinde okunan gülbanklarda Hz. Ali'nin anılmadığı neredeyse hiçbir şiir ve dua yoktur. Bu da Hz. Ali sevgisini ve ona inancın güçlülüğünü büyük bir şekilde göstermektedir. Hiçbir Alevi Bektaşî aşığı yoktur ki Hz. Aliye şiir yazmamış onun ismini herhangi bir şiirinde telaffuz etmemiş. Hz. Aliye yazılmış birçok güzel şiirin arasından Gümüşhacıköylü *Işık Ruhan mahlaslı* aşığın deyişini buna örnek gösterebiliriz:

Anadan doğalı devran gezerim
Şah'a yandım Ali yar deyi
Öz bağında bülbül gibi öterim
Şah'ı zikredeyim yar Ali deyi

Ali yaptı bu cismimiz yoğuran
Ali'nin varlığı âlemde duran
Ali'dir gözümde daima gören
Hasretle bakarım yar Ali diye

Bahaneyle cihana salmıştır beni
Ali âleme doğar hem gani gani
Ali yürütendir dilce beyanı
Dönüp dolanırız yar Ali deyi

Ali'dir dostumuz bahtiyar yüzü
Her kime bakarsam Ali'nin yüzü
Ali'nin aşkıdır yürekte sızı
Yanarım ateşe yar Ali deyi

Akıl veren fikir veren yön veren
Ruhu veren gıda veren can veren
Seni zikredeni ayırma aman

Kul Işık Ruhan'ı yar Ali deyî (K.Ş.D.3.)

4.3.3.2. On İki İmam

On iki imamları övmek veya şairlerin onlara saygısını göstermek için yazdığı şiirlere “dûvaz”, “dûvazdeh”, “dûvazimam” gibi isimler verilmiştir. Şiirlerde on iki imamdan sadece birine yazılan şiirlerde mevcuttur. On iki imamlardan Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'den sonra en çok şiir on ikinci imam olan Mehdi'ye yazılmıştır. Alevi Bektaşî edebiyatında en çok yazılan şiirler arasında dûvazimamlar vardır. Neredeyse bütün Alevi – Bektaşî şairler en bir tane dûvazimam yazmıştır. Güzel bir dûvaz örneği olarak Merzifonlu âşık *Âşık Hasan'ın* dûvazını gösterebiliriz:

Muhammet Ali'den tuttum dermanı
Hasan Hüseyin'de buldum imanı
Zeynel Abidin'e etmem gümanı
İkrarsız İmam Bakıra varılmaz

Hocam imam Cafer ikrarım aldı
Musa-i Kazım yüzüme güldü
İmam-ı Rıza'dan hidayet oldu
Taki'ye erene sual sorulmaz

Hasan Baba'm Ali Naki'ye vardım
Hakkın didarını ben anda gördüm
Hasan-ül Askeri sen eyle yardım
Mehdi gelmeyince cihan durulmaz

(K.Ş.D.2.)

4.3.3.3. Hz. Hüseyin ve Kerbela

Hz. Ali'nin oğlu Hz. Muhammed'in torunu olan Hz. Hüseyin Kerbela 'da şehit düşmesi, gerek Alevi-Bektaşî toplumunda gerek bu muameleyi kabullenmeyen diğer Müslüman topluluklarca Hz. Hüseyin'e karşı ayrı bir sevgi ve saygı beslenmiştir. Hz. Hüseyin, Alevi-Bektaşîler için Kerbela olayının sembol ismi haline gelmiştir. Onun içindir ki Hz. Hüseyin için veya Kerbela hadisesi için yazılan bütün şiirler “ağıt” veya

“mersiye” türündedir. Edebiyatımızda da bu türler sıkça işlenmiştir. Klasik edebiyatımızda “Maktel-i Hüseyin” isminde bir tür oluşmuştur. Yedi ulu ozanlardan sayılan Fuzuli'nin “*Hadikatü's Süeda*” sı, Kerbelayı konu eden önemli eserlerden biridir. Alevi – Bektaşî şairlerin sıkça işlediği konuların başında gelmektedir. Merzifonlu *Perişan* mahlaslı aşğın “Ağlamanın Zamanı” isimli ağıt türündeki deyiş buna örnek gösterilebilir:

Kerbela'nın yazıları
Meleşiyor kuzuları
Hüseyin'dir arzuları
Ağla gözler ağlamanın zamanı

Kerbela'nın taşları
Kalemdir kudret kaşları
Kana boyandı saçları
Ağla gözler ağlamanın zamanı

Kerbela boyandı kana
Nasıl hançer vurdu cana
Vermediler suyu ona
Ağla gözler ağlamanın zamanı

Kerbela taşları kandı
Ehl-i Beytin canı yandı
Kâfir suyun içip kandı
Ağla gözler ağlamanın zamanı

Perişan'ım böyle kahır
Bülbül gül dalında şaşır
Yezide yüz bin lanet okur
Ağla gözler ağlamanın zamanı

(K.Ş.D.4.)

4.3.3.4. Alevilik-Bektaşilik Yolunun Uluları: Hacı Bektaş Veli, Balım Sultan, Koyun Baba, Cemalettin Çelebi, Ali Pir Civan, Piri Baba, Kul Fakır

Hacı Bektaş Veli, Alevi-Bektaş inancı çerçevesinde son derece önem atfedilen bir figür olma özelliği gösterir. Irene Melikoff'a göre Hacı Bektaş, Bektaşiliğin ve onun günümüzde Alevilik adı verilen, Anadolu'daki oluşmuş tarikatın kurucusu değil; Anadolu kökenli ve düzenli bir dervişler tarikatı olan, özellikle Trakya'da, Balkanlar'da ve Arnavutluk'ta örgütlenmiş bulunan Bektaşiliğin yalnızca tarihsel kişiliği konumundadır. Bektaşilik de, Alevilik de, 13. yüzyılda yaşamış bir halk ermişi olan Hacı Bektaş Veli'ye dayanmaktadır ifadelerini kaydeder (Melikoff, 2011, s. 13-15).

Hacı Bektaş Veli Anadolu Aleviliğinin kurucusu ve bu yolun piri olarak kabul edilmesi sebebiyle cemlerde ve Alevi toplum yapısının her bölümünde Hacı Bektaş Veliye sevgi ve hürmet duyulmuştur. Dualarda gülbanklarda onun ismini de zikredildiğini görmekteyiz :“ *Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali sen yardım et Hünkârımız Hünkâr Hacı Bektaş Veli*” (K.Ş.13.). Alevi- Bektaş şiiirlerinde de Hacı Bektaş Veliye yazılmış şiiirleri sıkça görmekteyiz. Kaynak şahıslarımızın birinin defterinde rastladığımız Kul Hasan mahlaslı aşığın deyişi bu konuya çok güzel bir örnektir:

Hayali gönlümde yadigâr kalan
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir
Dar-ı çeşm üzerinde namazım kılan
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir

Aslan olup yol üstünde oturan
Selmandı ona nergis getiren
Kendi cenazesini kendi götüren
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir

Musa Kahramanı deve gönderen
Münkirin gözüne perde indiren
Doksan bin kâfiri dine döndüren

Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir

Yerlerin göklerin binasını düzen
Ak üstünde kara yazılar yazan
Engür şerbetini kırklara ezen
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir

Kul Hasanım var mı sözümde yalan
Münkirin gönlünü gümanlara salan
Doksan günlük yolu kuşlukta alan
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir.

(K.Ş.D.3.)

Zakirlerin deyişlerine konu olan ululular arsında Balım Sultan'da bulunmaktadır. "Bektaşilerin "pir-i sani" olarak kabul ettikleri Balım Sultan, Kızıldeli Dergâhı' na mensup bir Bektaşî olarak tarikata yeni bir düzen getirmiştir." (Şahin, 2013, s. 211). Alevî Bektaşî geleneğinde Balım Sultan, Hacı Bektaşî Veli' den sonra ikinci kurucu olarak kabul edilir. Anadolu'da "Çelebilik" sistemini hayata geçirdiği rivayet edilir. Bu yüzden de Anadolu Aleviliği üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. . Ayrıca bölgede zakirlerin "Balım Sultan Sohbetleri" isminde kendi dost çevreleriyle oluşturdukları bir sohbet meclisi olduğunu da görmekteyiz. Zakirler bu meclislerde kendi yazdıkları şiirleri icra ettikleri veya yeni deyiş dendikleri bir icra ortamı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Alevî- Bektaşî şairlerinin Balım Sultana ithafen yazılan şiirlerini görmek de mümkündür. Merzifonlu *Rıza* mahlaslı bir aşığın Balım Sultan yazdığı deyişi örnek olarak gösterebiliriz:

Bir aciz bedeni aldın destine
Medet mürvet Balım Sultan gel yetiş
Akıl ermez fikir varmaz vafına
Medet mürvet Balım Sultan gel yetiş

İsmin sabit vasfın sığmaz kaleme
Şule verdin on sekiz bin âleme
Arşta ferishtahlar durdu selama
Medet mürvet Balım Sultan gel yetiş

İhsan eyle şitilleri kırdırma
Gonca güle har düşürüp soldurma
Şanında nazildir senin hal eda
Medet mürvet Balım Sultan gel yetiş

Ölüyü diri kılmak ezel şanın
İkrar verdim asla yoktur gümanım
Belki tedbirimiz vardır noksanım
Medet mürvet Balım Sultan gel yetiş

Hakikat evinde sırrı mazharım
Şah Feyzullah hak Turabi envarım
Mahrum etme Irıza'yı sultanım
Medet mürvet Balım Sultan gel yetiş

(K.Ş.D.5.)

Bölgenin uluları arasında gösterilen bir isim de Koyun Baba'dır. 15.yy da Çorum'un Osmancık ilçesinde yaşadığı rivayet edilen Koyun Baba'nın Horasan'da doğduğu ve sonrasında Anadolu'ya gelirken belirli aralıklarla koyun gibi melediği için Koyun Baba olarak adlandırıldığı kaynaklara girmiştir.

“Balıkesir Çepnileri arasında da Alevi Bektaşi yolunun ulusu olarak kabul görmektedir. Ayrıca Balıkesir'de sürülen Çepni cemlerinde Koyun Baba, cemin işleyişinde yer almaktadır. “Koyun Baba Cemi” olarak adlandırılan cemin bu kısmında bacılar, dervişlerin dizine niyaz edecek şekilde otururlar. Bu Çepnilere göre meleklerin Hz. Âdem'e secde etmelerini sembolize eder” (Şahin, 2019, s. 90).

Gümüşhacıköy ve Merzifon'un Osmancığa çok yakın olması hasebiyle Koyun Baba'ya karşı saygı çok büyüktür. Bu bölgelerdeki Alevi- Bektaşi toplumu Koyun Baba'ya adaklar adarlar kurbanlar keserler. Bölgenin büyük ulularından sayılır. Onun içindir ki bu bölgenin âşıklarının Koyun Baba için şiirleri çoktur. Mecitözü ve Merzifon'da yaşamış olan *Teslim Abdal* mahlaslı aşğın şiiri buna çok güzel bir örnektir:

Koyun Baba cümlesinden uludur
Ezelden Ali'ye yar Koyun Baba
Aslı Muhammet'tir nesli Ali'dir
Cihanın içinde bir Koyun Baba

Sadık müminleri saklar kazandan
Mürvet ey efendim kurtar cezadan
Hem bize hem göğe elini uzatan
Cihanın içinde bir Koyun Baba

Hasan Hüseyin'den kıspet urunan
Zeynel Abidin'le sırda bulunan
Muhammet Bakır'a hem nazar olan
Muhammet Ali'ye yar Koyun Baba

İmam Cafer'den özü bağlıdır
Musa-i Kazım'ın yolu doğrudur
----- İmam Rıza oğludur
Ezelden Ali'ye yar Koyun Baba

Ali'm Düldüle bindiği zaman
Taki Naki Asker geldiği zaman
Muhammed Mehdi zuhr olduğu zaman
Münkire Zülfikar çal Koyun Baba

Teslim'im der sever idim ilahi
Sıtkınan sevenler bulur o şahı
Zikredenler mahrum kalmaz billahi
Cümlesinin muradını ver Koyun Baba

(K.Ş.D.1.)

Alevi Bektaşiliğin ulularından biri de Cemalettin Çelebidir. “1864 yılında Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesinde doğdu. Hacıbektaş Veli Dergâhının Şeyhi Feyzullah Çelebi'nin oğludur. Babasının ölümü üzerine 1876'da yerine geçerek Çelebi unvanını

aldı. Amasya’da Mustafa Kemal’i karşılayan heyetin içinde Cemalettin Çelebi de bulunuyordu. Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi sonrasında Ankara’ya geçerken, Mustafa Kemal Paşa Hacıbektaş’a uğrayarak 23 Aralık 1919 günü Milli Mücadelenin manevi mimarları arasında yer alan Cemalettin Çelebi ile baş başa uzun bir görüşme yaptı ve geceyi O’nun evinde geçirdi. Mustafa Kemal Paşa ertesi gün Hacıbektaş Veli türbesini ziyaret ettikten sonra Ankara’ya gitmek üzere yola çıktı.” (Yüceer, tarih yok).

Cemalettin Çelebinin Hacı Bektaş Veli Dergâhının post dedesi olması ve Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşanın yanında saf tutmuş olması Anadolu Aleviliğinde onu bu yolun uluları arasına sokmuştur. Ayrıca bölge halkı için onu önemli tutan husus ise Sıtkı Baba ile bu bölgeleri dolaşmış ve Sıtkı Babayı Merzifon’a Çelebilerin vekili olarak bıraktığı rivayet edilir. Bu yüzde Cemalettin Çelebi’ye bölgede büyük bir saygı vardır. Bölge âşıklarının birçoğu da Cemalettin Çelebi için şiirler yazmıştır. Bu deyişlerin en güzel örneklerinden biri de Merzifonlu *Gulami* mahlaslı aşığın Cemal Efendim deyişidir:

İntizarım didarını görmeye
Ersem muradıma Cemal Efendi
Bu canı yürekten kurban kılmaya
Ersem muradıma Cemal Efendi

Dervişlerin çıkıp oturdu posta
Zemzem suyu akar muhibbi dostu
Derdine düşeli olmuşum hasta
Ersem muradıma Cemal Efendi

Nice kulların eğiliyor nasip
Ya ben sana ne deyim yayımı asıp
Ya varıp ben beni kapından asıp
Ersem muradıma Cemal Efendi

Odunun çekilir Hırka dağından
Meyvelerin gelir cennet bağından
Yanıverir kırkbudağın sağından
Ersem muradıma Cemal Efendi

İnsem gök eşiğe alsam muradım
On beş günlük yolun olur bir adım
Gece gündüz şema yaktım aradım
Ersem muradıma Cemal Efendi

Kudretten yapın cümle hanesin
Muratlar verici güzel annesin
Bana deli diye eller kınasın
Ersem muradıma Cemal Efendi

Sefil Gulami'yi sevdaya saldın
Medet Hacı Bektaş sen nerde kaldın
Nice düşmüşlerin elini aldın
Ersem muradıma Cemal Efendi

(K.Ş.D.4.)

Bölgenin diğer ulularından biri de Ali Pir Civan'dır. Ali Pir Civan ile ilgili detaylı bilgileri çalışmamızın birinci bölümünde vermiş bulunmaktayız. Ali Pir Civan bölge için çok büyük şahsiyettir. Onun içindir ki bölge âşıklarının Ali Pir Civan'a ithafen yazdığı birçok şiir vardır. En son Ali Pir Civan'a yazılan şiir kaynak şahıslarımızdan zakir Veli Çal'a aittir. Bu şiirde "*Bölgede Tespit Edilmiş Zakirler*" isimli bölümde Veli Çal başlığının altındadır. Ali Pir Civan'a yazılmış başka güzel bir örnek ise Merzifonlu *Kul Fakır* mahlaslı aşğın Pir Civan deyişidir:

Pir Civan

Muhabbeti şirin cana düşüren
Sevenleri mahrum etme Pir Civan
Dolu verip gönülleri coşturan
Sevenleri mahrum etme Pir Civan

Kurbanları gülbank ile tığlanır
Mümin olan bir ikrara bağlanır
Sen tabipsin her yaralar sağlanır
Sevenleri mahrum etme Pir Civan

Eliftir kametin selvidir boyun
Kevser ırmağından akıyor suyun
Sana çağırınlar el aman deyün
Sevenleri mahrum etme Pir Civan

Sana çağırınlar Hint'ten Yemen'den
Yetiş bun günler car geldi senden
Dünyada ahrette ulu divandan
Sevenleri mahrum etme Pir Civan

Kul Fakır'ım kaynayınca özünden
Nasip aldı ser çeşmenin gözünden
Nasihati marifetin özünden
Sevenleri mahrum etme Pir Civan

(K.Ş.D.8.)

Bölgenin önde gelen ulularından biri de Piri Babadır. Piri Baba'nın türbesi Merzifon ilçesinin Tekke mahallesinde bulunmaktadır. "Hayatı hakkındaki bilgiler, Hoca İbrâhim adlı bir kişi tarafından yazılan *Menâkıb-ı Pîrî Baba* adlı eserle Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sine dayanmaktadır. Hoca İbrâhim, 926 (1520) tarihli *Tahrir Defteri*'nde adı geçen Pîrî Baba Zâviyesi'ni kendisinin yaptırdığını söyler. Eserin yazılması sırasında Pîrî Baba'nın yeğeni Ali Dede'nin hayatta olması onun ölümünün üzerinden çok uzun süre geçmediğini göstermektedir. 1057 (1647) yılında Merzifon'a uğradığında Pîrî Baba'nın türbesini ziyaret eden ve hakkındaki rivayetleri nakleden Evliya Çelebi, onun Ahmed Yesevî'nin Hacı Bektâş-ı Velî ile birlikte Anadolu'ya gönderdiği dervişlerinden olduğunu ve Orhan Gazi devrinden Fâtih Sultan Mehmed devrine kadar yaşadığını belirtir (Şahin H. , 2007)." Piri Baba bölge halkı için çok büyük öneme sahip bir kişiliktir. Bölgede yaşayan her kesim Piri Baba türbesini ziyaret etmekte ve dualarını, dileklerini niyaz etmektedirler. Bölge için büyük bir şahsiyet olan Piri Baba zâkirlerin şiirleri için de önemli bir konu olmuştur. Zakirler Piri Baba'nın ilmini irfanını, mucizelerini şiirlerinde bahsetmişlerdir. Merzifonlu âşık Sadık Öztürk'ün şiiri buna çok güzel bir örnektir. Bir dördlüğünü belirtecek olursak:

İran Horasandan yurduma gelen
Seyit Piri Baba mürvete geldim
Doksan bin kelamı okuyup bilen
Seyit Piri Baba mürvete geldim

Kamil insan neyle dünya varını
Ahret için harcar kisbi karını
Yedinci imam Musa Kazım torunu
Seyit Piri Baba mürvete geldim

Aslın Muhammed neslin Ali'den
İcazetin Hacı Bektaşî Veli'den
Kırkların içtiği içtin doludan
Seyit Piri Baba mürvete geldim

Yedi yüz yıl olmuş Merzifon'dasın
Şu kevni mekâna duyurdun sesin
Bir bahri ummansın nuru gevhersin
Seyit Piri Baba mürvete geldim

İsmin Seyit Mehmet nebin Mustafa
Yardımcın Fatıma Ali Murtaza
Aslın on iki imam mehtiyi liva
Seyit Piri Baba mürvete geldim

Zahiriye batınıyı görensın
Dertlilerin yarasını saransın
İsteyenin muradını verensın
Seyit Piri Baba mürvete geldim

Yürüyorsun Ehlibeyt izinden
Âşık Sadık seni sever özünden
Amasya Merzifon Kayadüzü'nden
Seyit Piri Baba mürvete geldim (K.Ş.D.4.)

Bölgenin en büyük zakirlerinden ve ulularından kabul edilen bir isim de Kul Fakır'dır. Merzifon'un Kıreymir köyünde doğdu. Asıl adı Ali'dir. Âşıklık geleneğini ve deyişi küçük yaşlarda öğrenmeye başladı. Ancak asıl eğitimini Kul Hüseyin'den aldı. İlk gençliğinden itibaren Cemalettin Çelebi aracılığıyla Hacı Bektaş Dergâhına bağlandı. Kul Fakır zamanla kendini geliştirerek yörenin en önemli âşıklarından biri olarak kabul edildi (Akbulut, 2010, s. 128). Kul Fakır gerek şairliği ile gerekse zakirliği ile yörede büyük ün yapmış bir şahsiyettir. Yetiştirdiği âşıklar onun yolundan gitmiş ve bölgeye büyük birçok âşık kazandırmıştır. Böyle bir usta olmanın da en büyük özelliği ona ithafen yazılan şiirlerin methiyelerin bol olmasını sağlar. Bölgede Kul Fakır için yazılmış birçok deyişi vardır. Merzifonlu Fakır Edna mahlaslı aşığın Kul Fakır isimli deyişi buna çok güzel bir örnektir:

Nice bin dünyaya hem geldi gitti
İlim deryasını kendisi yuttu
Dünyada ilmini çok alıp sattı
Kendini penaha çekti Kul Fakır

Kul Fakır Ali'ydi kimse bilmedi
Seven canlar hiç yanına gelmedi
O canı sorarsan kimse bilmedi
Gönülden gönüle gitti Kul Fakır

Kudret ilminden okur yazardı
Kırkların ceminde engür ezerdi
Dakkada dünyayı hemen gezerdi
Hızır'ın demine gitti Kul Fakır

Dergâhta buldu da suyun gözünü
Sürdü gitti Muhammed'in izini
Hasan Hüseyin'e verdi nazını
Zeynel'im zindan gitti Kul Fakır

İmam Bakır ile kaynadı çoştı
İmam Cafer ile cöfer saçtı

Kazım İrıza'nın meyinden içti
Taki Naki dükkân açtı Kul Fakır

Hasan-ül Askeri oldu düzüldü
Mehdi resul oldu sırra yazıldı
Cebrail'le bile arşa yazıldı
Gazinin yanına gitti Kul Fakır

Fakır Edna'm kulluk eder bilinmez
Kimin ne ettiği burada bilinmez
Canı vermeyince meydan alınmaz
Şahın keremine gitti Kul Fakır

(K.Ş.D.2.)

4.3.3.5. Cem Erkanları: İkrar, Düşkünlük

İkrâr kavramı; Alevi-Bektaşî inanç dairesi bağlamında, yolun gerekliliklerini yerine getirmek, kural ve kaidelere uygun yaşamak noktasında talip tarafından verilen sözü ifade eden bir kavramdır. Alevi bir aileden doğmuş olmak, Alevi olmak için yeter şart değildir. Bunun için bağlı bulunulan ocağı dedesine ve o ocağın talipleri huzurunda bir cem içinde ikrâr vererek yola girmek gerekir. İkrâr verme, yöre ve ocaklar arası ritüel uygulama farklılıklarının en belirgin olduğu erkânlar arasında yer alır.

Alevi Bektaşî âşıklarının çoğu gerek bölgesindeki hitap ettiği kişilere gerek ise bütün Alevi- Bektaşî toplumuna ikrar kavramı üzerinden bu yolun erkânları hakkında bilgi verir. İkrar verip ikrardan dönenleri yol sapkını olacağına cehennem narında yanacağına dair uyarıcı mesajlarda vermektedirler. Bölgede de yaptığımız araştırma doğrultusunda “ikrar” kavramı üzerine bölge âşıklarının birçok şiiri olduğunu görmekteyiz. Merzifonlu *Sefil Turap* mahlaslı âşığın bir dörütlüğü buna örnek gösterilebilir:

Er olanlar bir katara dizilir
İkrarsızın eli haktan üzüdür
Kimi huri kimi gılman sayılır

İman olmayanda ikrar bulunmaz

Alevi Bektaşî inancının olmazsa olmazı ve inanç teoreminin uygulama alanı “cemler” dir. Alevi- Bektaşî âşıkları cemlerde zâkirlik yaptığından yani uygulamanın bir parçası olduklarından dolayı, bu konu âşıkların en hâkim olduğu konuların başında gelmektedir. Âşıklar bu konuda ki şiirlerinde cemin düzenini, cemin işleyişini, cemin mitosunu, cemin amacını anlatırlar. Âşıklar genelde bu şiirlerinde Kırklar Meclisine ve orada olan ilk ceme telmihte bulunmaktadırlar. Amasyalı *Mevali* mahlaslı âşık bir şiirinde bu olayı bize çok güzel göstermiştir. Bir dörtlüğünü örnek verecek olursak:

Muhammet Kırklarla sohbeta daldı

Selman şeydullahla içeri geldi

Emretti Selman’a engürü ezdi

Yarenler bir araya gelince

Düşkünlük Alevi Bektaşî toplumunda yoldan sapma, yoldan çıkma anlamlarına gelmektedir. Çünkü düşkün olmuş kişiler Alevi Bektaşî inancının belirlediği esas ve kaideleri bozmuş ve ikrarlarından dönmüş kişilerdir. Alevi Bektaşî toplumunun otokontrol mekanizması bu kişileri toplumdaki dışlar ve onları buldukları yerde istenmeyen kişi haline getirir. Bu da bir bakıma yazılı olmayan toplum içi adalet sistemi olarak görülmektedir. Alevi Bektaşî âşıklar genelde şiirlerinde bu durumu uyarı niteliğinde işlemektedirler.

4.3.3.6. Dört Kapı Kırk Makam

Hacı Bektaşî Veli’nin öğretisi olan dört kapı kırk makam anlayışı Alevi- Bektaşî toplumu için çok önemli yer tutmaktadır. Bu öğretinin amacı bireyi Anadolu Tasavvuf geleneğinde olan insan-ı kâmil mertebesine ulaştırmaktır.

“Dört kapı, sırasıyla: Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikattir (Coşan (haz.): 1990). Bu dört kapı, insan-ı kâmil olmak ve Tanrı’ya ulaşmak için tarikat mensubunun sırasıyla geçmesi gereken aşamalara işaret eder. Ancak bu dört kapıdan layıkıyla geçebilen kişi tarikat ehli olabilir. Dört kapı kırk makam anlayışı uyarınca her kapı on makamdan oluşur. Her makamda tasavvuf ehlinin yerine getirmekle yükümlü olduğu hususiyetler vardır. Bir kapıdan diğerine geçiş ancak makamların tamamının gerekliliklerini yerine getirmekle mümkündür” (Kük, 2021, s. 62).

Alevi – Bektaşı âşıkları bu felsefeyi şiirlerinde sıkça değinmiştir. Bu felsefeyi bir öğreti benimsetircesine her ortamda ve her durumda şiirlerle yahut hikâyelerle, kıssalarla dinleyicilerine aktarmayı amaçlamışlardır. Merzifonlu *Sefil Turap* mahlaslı aşığın “Derler” isimli şiiri bu öğreti için çok güzel bir örnektir:

Bir şehre vardım dördtür kapısı
Üç yüz altmış altı ayet yapısı
Ol şarın içinde mevcut hepisi
Ol şarın yapısı nurdan derler

Birinci kapıya selam verdim
Hü deyip oradan içeri girdim
Ol şarda gezerken cananı gördüm
İkinci kapıya tarikat derler

Tarikat dediğin gayetle ince
Kıldan ince kılıçtan da keskince
Açıldı güllerim arzum da gonca
Üçüncü kapıya marifet derler

Marifettir ol şehrin dumanı
Ol şarın içinde buldum imanı
Sayıldım orda otuz iki dükkânı
Dördüncü kapıya hakikat derler

Hakikat dediğin turaptır turap
Ol şehrin putlarını kır eyle harap
Otuz üç farz derler o da şeriat
Sefil Turap bir ikrarda dur derler

(K.Ş.D.5.)

4.3.3.7. Dünyanın Faniliği Üzerine Yazılmış Deyişler

Dünyada birçok şair dünyanın geçiciliği üzerine dünyanın faniliği üzerine birçok şiir yazmıştır. Alevi- Bektaşî âşıkları da bu konu üzerine birçok şiir yazmıştır. Alevi – Bektaşî öğretisi olan dört kapı kırk makam felsefesini anlayan insan-ı kâmil mertebesini hedefleyen onu düstur belirlemiş birçok âşık bu konu üzerinde durmuştur. Merzifonlu *Fakir Ali* mahlaslı aşığın bu deyişi buna güzel bir örnektir:

Düşün şu dünyayı divane gönül
Bir kuru hayale gezdirir seni
Aldanıp fendine inanma sakın
Bir zalim kahpedir kandırır seni

Dinlersen öğüdüm düşme peşine
Üç talak terkeyle gitsin işine
İncitir vallahi seni boşuna
Bir eversiz ata bindirir seni

Hani Şeddat hani Kisri ne buldu
Nice Rüstem nice Kahraman öldü
Bunca padişahlar hani ne oldu
Servi dalı gibi soldurur seni

Fırsat elde iken bir amel kazan
Nefsin pehlivanı olasın her an
Durma bu gaflette uykudan uyan
Bir kuru girdaba doldurur seni

Fakir Ali düşün ne olur halin
Bir gün musallaya uğratar yolun
Seni her belaya düşürür dilin
Hıfzet lisanını öldürür seni

(K.Ş.D.6.)

4.4. Zakirlerin İcra Alanları

4.4.1. Ali Pir Civan Ocağında Cem ve Cem Çeşitleri

Ferit Develioğlu'nun "Osmanlıca-Türkçe Büyük Lügat"ında cem "toplanma, yığma, birden fazla insan, hayvan ve eşyayı gösteren isim" anlamına gelmektedir (Develioğlu, 2015, s. 148). Farsça "ibadet şekli, adet ve görenek" anlamına gelen ayin ile Arapça "topluluk, toplanma ve toplantı" anlamındaki cem kavramlarının bir araya gelmesiyle oluşan Âyin-i cem ifadesi, cem ayini anlamına gelmekte olup Alevi-Bektaşilerin cemaatle birlikte yaptığı, kuralları belli bir çerçevede olan şeklini temsil etmektedir (Yıldız, 2021, s. 228). Alevi- Bektaşiliğin merkez konumu oluşturan cem ayinleri inançlar, değerler, ritüeller ve ibadet ekseninde ele alınır. Cem ayinleri on iki hizmet denilen bir yapı üzerine inşa edilmiştir. On iki hizmet dediğimiz cem içinde yapılan icralar ibadet biçiminde yapılır. Bu hizmetlerin icraları ocaklara, süreklere göre farklılıklar göstermektedir. Aleviler bu durumu "*Yol bir sürekin binbir*" diyerek açıklamaktadırlar. Cem ayinlerinin diğer bir toplumsal boyutu ise cem ayinlerinin karar alınabilen halk meclisleri ve halk mahkemeleri konumunda olmasıdır. Rıza Yıldırım'a göre cem geleneksel Alevi toplumunun başlıca adalet mekanizmasıdır; bir mahkeme gibi işlev görür. Toplum içinde işlenen haksızlıklar görgü ceminde dile getirilir ve bütün toplumun önünde muhakeme edilir ve halledilir (Yıldırım, 2020, s. 261). Cemlerde birinin suç işleyip işlemediği toplum önünde tartışılır ve ceza alıp almayacağı dedenin önderliğinde karara bağlanır. Kaynak şahsımızın aktardığına göre "*Her cemin başında topuğunda dikenini olan eteğinde taşı olan gelsin bu meydana döksün kimsenin arasında dargınlık, küslük kalmasın deriz.*" (K.Ş.12.). Cem ayrıca toplumsal birlik ve beraberliğin gelişmesindeki en önemli araçlardan birisidir. Kolektif bilincin gelişmesinde, Alevi toplumunun her kesiminden, statüsünde insanın bir araya gelerek birlik ruhunun gelişmesindeki en önemli araç konumundadır.

Aleviliğin yazılı kaynağı sayılan "Buyruk"ta cemin kökeni Kırklar Meclisine dayanır. Buyruk'ta olay şöyle anlatılır:

Hz. Muhammed bir sabah erken Miraç'a gidiyordu, Ansızın yoluna bir aslan çıktı. Aslan üzerine kükremeye başladı. Muhammed ne yapacağını şaşırды. Birden bir ses duydu:
-Ey Muhammed yüzüğünü aslanın ağızına ver!

Muhammed söyleneni yaptı. Yüzüğü aslanın ağzına verdi. Aslan nişanı alınca sakinleşti. Muhammed yoluna devam etti. Göğün en yüksek katına erişti. Orada dostuna kavuştu. Onunla doksan bin kelam konuştu. Bunun otuz bini şeriat üzerineydi ve inananlara indi. Kalan altmış bin ise Ali'de sır oldu.

Hız. Muhammed miraçtan dönerken şehirde bir kubbe gördü. Bu kubbe ilgisini çekti. Yürüyüp onun kapısına vardı. İçeride birileri sohbet ediyordu. Hız. Muhammed içeri girmek için kapıyı vurdu. İçeriden bir ses geldi.

-Kimsin ne için geldin? diye sordu.

Hız. Muhammed:

-Ben peygamberim. Açın içeri gireyim. Erenlerin güzel yüzlerini göreyim! Diye karşılık verdi.

İçeriden:

-Bizim aramıza peygamber sığmaz. Var peygamberliğini ümmetine yap dedi Bunun üzerine Muhammed kapıdan çekildi. Tam gideceği sırada Tanrı'dan bir ses geldi:

-Ey Muhammed o kapıya var buyurdu.

Tanrının buyruğu üzerine Hız. Muhammed yeniden o kapıya varıp kapıyı çaldı.

İçeriden:

-Kim o? diye sordular

Hız. Muhammed:

-Ben peygamberim. Açın içeri gireyim mübarek yüzlerinizi göreyim. dedi.

İçeriden:

-Bizim aramıza peygamber sığmaz, ayrıca bize peygamber gerekli değil. dediler Tanrının elçisi bu sözler üzerine geri döndü. Oradan- uzaklaşacağı sırada Tanrı yeniden buyurdu.

-Ey Muhammed geri dön! Nereye gidiyorsun! Var o kapıyı arala buyurdu

Tanrının elçisi yine o kapıya vardı. Kapının tokmağını çaldı.

İçeriden:

-Kimsin? diye ses geldiğinde:

-Yoktan var olmuş bir yoksul oğluyum. Sizi görmeye geldim. İçeri girmeme izin var mı? diye karşılık verdi.

O anda kapı açıldı

İçeridekiler:

-Merhaba, hoş gelip uğur getirdin; gelişin kutlu olsun ey kapılar açan! diye karşılayarak içeri çağırıldılar.

O mecliste Kırklar oturmuş aralarında söyleşiyorlardı.

Peygamber Hazretleri:

-Kutsal kapı hayırlar kapısı açıldı. Bismillahirrahmanirahim diyerek önce sağ ayağını içeri atıp o kapıdan içeri girdi.

İçeride otuz dokuz inanmış can oturuyordu. Hz. Muhammed bakınca bunların yirmi ikisinin er on yedisinin bacı olduğunu gördü.

Muhammed peygamber geldi diye gâipten bir ses geldi. Hz. Muhammed'in içeri girmesi için inananlar ayağa kalktılar. Tümü ona yer gösterdi. Hz. Ali de o meclisteydi. Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin yanına oturdu. Ama onun Hz. Ali olduğunu anlamadı. Hz. Muhammed'in aklında birtakım sorular belirdi.

-Siz kimlersiniz? Size kim derler? Diye sordu.

İçeridekiler:

-Biz Kırklarız diye karşılık verdi

H. Muhammed:

-Peki, sizin ulunuz kim, küçüğünüz kim, ben anlayamadım dedi.

Kırklar:

-Bizim ulumuz da uludur. Küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız birdir, birimiz kırktır diye karşılık verdi.

H. Muhammed:

-Ama biriniz eksik, o birinize ne oldu? Diye sordu.

Kırklar:

-O birimiz Selman'dır. Taşraya çıktı. Pars'a gitti. Ama niçin sordun? Selman da burada. Onu aramızda say dediler.

H. Muhammed Kırklardan bunu göstermelerini istedi. O zaman Hz. Ali kutsal kolunu uzattı. Kırklardan biri "destur" diyerek Hz. Ali'nin koluna bıçak vurdu. Hz. Ali'nin kolundan kan akmaya başladı. Bu sırada tüm Kırkların bileğinden kan akıyordu. O anda pencereden bir damla kan girip ortaya damladı. Bu kan, taşrada bulunan Selman'ın kolunun kanydı. Sonra Kırklardan biri Hz. Ali'nin kolunu bağladı. Öbür Kırkların tümünün kanı durdu.

O sırada Pars'tan Selman-ı Farisi'nin geldiğini gördüler. Selman bir üzüm tanesi getirdi. Kırklar bu üzümü getirip Hz. Muhammed'in önüne koydular:

-Ey yoksullar hizmetkârı, bir hizmet et de bu üzüm tanesini bize paylaşır dediler.

H. Muhammed duruma baktı "Bunlar kırk kişi üzüm tanesi bir tane ben bu üzümü nasıl böleyim? diye düşünceye daldı.

O anda Tanrı Cebrail'e:

-Muhammed zorda kaldı. Tez yetiş cennetten bir nur tabak al ilet. O üzümü bu tabak içinde ezip şerbet eylesin. Kırkalar' a varıp içirsin diye buyurdu.

Cebrail cennetten tabağı alıp Muhammed'in yanına geldi.

-Ey Muhammed şerbet eyle dedi

H. Muhammed tabağın içine bir damla su koydu. Sonra parmağı ile o üzüm tanesini nurdan tabak içinde ezip şerbet eyledi. Tabağı Kırklar önüne koydu. Kırklar o şerbetten içtiler. Tümü ilk yaratılıştaki gibi sarhoş oldular. Oturdıkları yerden ayağa kalktılar. Bir kez "Ya Allah" diyerek el ele verdiler. Semaha girdiler. Hz. Muhammed de bunlarla birlikte semaha girdi. Kırkların semahı ilahi nur içinde sürdü. Semah ederken Hz.

Muhammed'in başından mübarek imamesi düştü. İmame kırk parça oldu. Kırkların her biri bir parçasını aldı. O parçayı kuşak yapıp kuşandılar (Bozkurt, 2020, s. 22-27).

Buyrukta anlatılan Kırklar cemi ile ilgili anlatı tasvirleme sisteminde olup hikâye türünde bir anlatım kullanılmıştır. Verilen anlatıda yer yer Vahdet-i Vücut felsefesine değinilmiştir. Örneğin birimiz kırkımız, kırkımız birimiz gibi cümlelerle bu felsefeye dair sembolleştirmeler yapılmıştır.

Cem ayinlerinin kökenine dair bazı görüşlerde cem ayininin Türkler tarafından Orta Asya'dan Anadolu'ya getirilen bir inanç veya gelenek olduğudur. Harun Yıldız'a göre cem ayinlerinin ilk örnekleri Türkler tarafından Orta Asya'da daha İslamiyet'e girmeden önce kamların öncülüğünde ve kırmızı eşliğinde yapılan dini toplantılardır. İslamiyet'in kabul edilmesi ve Türkler arasında yayılmasıyla beraber, özellikle kırsal kesimde belli ölçülerde İslami öğelerle daha farklı boyutlarda ilişkilendirilip zenginleştirilmiştir. Bu anlamda cem ayinleri, en az iki bin yıllık bir geçmişe sahip olan İslami renge bürünmüş dini toplantılardır. Diğer açıklamalara kıyasla bu açıklama tarzı bize göre, daha doğru ve daha makul görünmektedir (Yıldız, 2021, s. 232).

Ali Pir Civan ocağı talipleri arasında cemler büyük önem taşımaktadır. Ali Pir Civan ocağı taliplerinin en fazla olduğu Gümüşhacıköy ve Merzifon ilçelerinde yaptığımız çalışma doğrultusunda talipler neredeyse hiçbir cem ayinini atlamamaktalar ve katılımlar bu bölgelerde çok yoğun görülmektedir. Talipler için bu cemler genel itibariyle inanç ve ibadetlerini yerine getirdikleri bir ayin olarak görülmektedir. Talipler arasında cem ayinin kökeni hakkında yaptığımız görüşmeler doğrultusunda hemen hepsi cemin kökenini miraç olayındaki Kırklar meclisine dayandırmaktadır. Az bir kısmın görüşü ise cemin kökenini on iki imamlarda biri olan Cafer-i Sadık' dayandırmaktadır. Bu görüşe göre ilk cemi yapan kişinin İmam Caferi Sadık olduğudur. Bölgede yaptığımız çalışmalar doğrultusunda Ali Pir Civan Ocağında 8 farklı cem ayini yapıldığını görmekteyiz. Kaynak şahsımızın verdiği bilgiye göre bu cemler: Birlik cemi, Musahiplik cemi, Hızır cemi, Düşkün kalkındırma cemi, Görgü cemi, Dar cemi, Muharrem cemi ve bir de Cumalık denilen her Perşembe akşamı yapılan cem türü vardır (K.Ş.12.).

Birlik Cemi

Abdal Musa cemi ismiyle de bilinen Birlik cemi, her yıl bir kez yapılmaktadır. Bu cemler genellikle mahsul alındıktan sonra yani Ekim, Kasım, Aralık aylarında genellikle

de çiftçiler tarlaya ekim yapmadan önce yapılır. Birlik cemleri bölgede çok önem taşıyan cemlerdendir. Kaynak şahsımızın aktardığına göre "*Birlik kurbanı kesilmeden Birlik cemi yapılmadan hiçbir talibin görgüsü sorgusu yapılamaz. Birlik cemi yapılmayan köyün başka cemleri de yapılamaz.*" (K.Ş.13.). Onun içindir Birlik cemleri bölgede diğer erkânların yürümesi için kilit rol oynamaktadır. Birlik ceminin amacı köydeki, mahalledeki birbiriyle küs, dargın olan talipleri bir araya getirerek barıştırmayı onları kaynaştırmaktır. Bu cem için köylüden veya mahalleliden imece usulü yardım toplanır. Bu yardımlarla kurban alınır ve bu kurban tığlanıp cem ayinin sonunda lokma olarak ikram edilir. Ayrıca köydeki her çiftçi birer avuç buğdayı bir çuvalın içine koyar bu koyulan çuvaldaki buğday dedeye dualattırılır. Dualanmış buğdaylar tekrar sahiplerine dağıtılarak ekim zamanı tarlaya serpilir. Bunun amacı o senenin bolluk ve bereket içinde geçileceğine inanılmasındandır.

Görgü Cemi

Görgü cemi olarak bilinen bu cem bölgede görgü cemi, sorgu cemi veya görgü-sorgu cemi olarak da bilinir. Görgü cemleri Birlik cemlerinin hemen sonrasında yapılmaktadır. Genellikle Aralık, Ocak, Şubat aylarına denk gelir. Her yıl taliplerin bir kez dede önünde sorguya çıkmasıdır. Görgü ceminin amacı bir talibin bir yıllık sorgudan geçip kendi ikrarını tazelemesi toplum önüne alını açık temiz bir şekilde çıkmasıdır. Bazı bölgelerde görgü cemleri sadece musahipli canlar arasında yapılmaktadır. Ali Pir Civan ocağında bu cemin yapılabilmesi için musahiplilik şartı aranmamaktadır. Bu cemin yapılabilmesi için iki şart aranmaktadır. Bunlardan biri talibin düşkün olmaması diğer şart ise o bölgede Birlik ceminin yapılmış olmasıdır. Ali Pir Civan ocağında görgü cemleri genellikle evlerde yapılmaktadır. Görgü cemleri için cemevi çok kullanılmamaktadır. Dede görgü cemi için talibin evine gelir. Cem hizmetlerini yürütebilmek için aile fertlerinden yardım alınır. 7 kapı komşusu ceme çağırılarak onlardan talip için rızalık istenir. Bu cemlerde zakir bulunmaz. Bu cemlerde zâkirlik hizmeti bulunmaz. Bu cemlerde kurban tığlamaya gerek yoktur. Lokma olarak kırmızı elma verilmektedir. Kaynak şahsımız bu durumu şu şekilde açıklar: "*Görgü cemlerinde kurban tığlanıp lokma dağıtılmaz. Gittiğimiz evin sahibi bizi ağırlamak için tabi ki de bir sofraya kurup ağırlar. Lakin bu da aranmamaktadır. Lokma olarak bu cemlerde kırmızı elma ikram edilir. Elmanın kırmızı olmasının sebebi Hz. Hüseyin'i temsil etmesindedir. Onun içindir ki bu elmayı bıçakla keserek yemeyiz. Genellikle ya elimizle böleriz ya da ısırarak yeriz.*" (K.Ş.12.). Görgü cemleri talibin bir yıllık muhasebesinin yapıldığı yerlerdir. Onun içindir

ki bölgedeki insanlar bu cemin işlevini Hz. Muhammed'in ‘‘Ölmeden önce ölüünüz’’ hadisi ile özdeştirirler.

Musahiplik Cemi

Musahiplik, ikrar vermiş olan ve kan bağı taşımayan evli iki kişinin eşleri ile birlikte, dedenin ve cem topluluğunun önünde, Hakk'a yürüyünceye kadar kardeş kalacaklarına, kendi öz kardeşlerinden dahi birbirlerine daha yakın olacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına dede ve cem topluluğu önünde söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen bir ayinle kurulan manevi kardeşliğe denilmektedir.

‘‘Yola ve erkâna girip irşat olmak için de, evvela bir musahip tutmak gereklidir. Evli olan iki çiftin, Pir huzurunda ikrar vererek yol kardeşi olmalarına ‘‘musahiplik’’ denir. Musahip olan çiftler birbirlerini iyi tanımalılar. Ekonomik güçleri aynı seviyede olmasa da, inançta, fikirde, ilimde, kültürde aynı seviyede olmaları ve birbirlerini sevmeleri, saymaları önemli ölçüde gereklidir. Yaşadıkları köyler, kentler yakın olmalı, her zaman birbirlerinin yardımına koşacak imkânları olmalı. Biri diğzerinin derdini, kederini, sevincini her zaman herkesten önce paylaşmalıdır. Bunun kısaca anlamı, ‘‘Maddi ve manevi yardımlaşmada, birbirlerinin sigortası’’ olmaktır (Tur, 2012, s. 639).’’

Musahip olabilmek için gereken şartlar ise taliplerin hiç birinin düşkün olmaması gerekir, sosyal ve ekonomik yönden birbirlerine denk olması gerekir, ailelerin birbirine yakın yerde oturmaları gerekir. Musahiplerin çocukları da birbirlerinin kardeşi niteliğindedir. Onun hiçbir şekilde birbirleriyle evlenemezler. Musahipler ayrıca birbirlerine küsemezler, darılamazlar.

Ali Pir Civan ocağındaki taliplerin musahip olabilmeleri için iki evli çiftin yani iki ailenin kurban keserek cem yapmaları gereklidir. Musahiplik ceminin bölgedeki diğzer bir ismi ise Hısımlık cemidir. Musahiplik cemleri genelde akşam başlar ve uzun sürer genellikle akşam yedi gibi başlayıp sabah saat dört gibi bittiği söylenir. Kaynak şahsımızın aktardığına göre: ‘‘Musahiplik cemlerinde önceden on iki zakir bulunurdu. On iki zakir on iki imamı temsil ederdi.’’ (K.Ş.11.). Bölgede yaptığımız çalışma doğrultusunda bu cemlerin artık yok denecek kadar azaldığı ve yapılmadığı tespitine vardık. Bunun sebebinin köyden kente göçün artmış olması ve köylerde gençlerin kalmaması, kentlerin kozmopolit yapılar haline gelmiş olması, musahiplik şartlarının ağır olması ve bunun yükümlülüklerini herkesin kaldıramamasından dolayı musahiplik cemleri kaybolmaya yüz tutmuştur.

Düşkün Kalkındırma Cemi

Düşkünlük kurumu Alevi-Bektaşî toplumun ahlaki yapısını koruyan ve adaleti sağlayan güçlü bir sosyal mekanizmadır. Düşkünlük Alevi toplulukları tarafından çok önemsenen bir yapı olup “yol” un gereklerini yerine getirmeyenlere karşı uygulanan bir dizi yaptırımları içermektedir. Alevi-Bektaşî toplulukları tarafından kutsal kabul edilen ahlaki kurallara uymayan Alevilere karşı çeşitli cezalar verilmektedir. Toplumsal huzuru ve Alevilik yolunun esaslarını bozan grup üyelerine karşı Alevi-Bektaşî topluluğunun liderleri olarak kabul edilen dedeler tarafından cem ayinlerine almamak vb. bazı ceza ve yaptırımlar uygulanmaktadır.

“Düşkünlüğe neden olan suçların hepsi toplumsal nitelikte eylemlerdir. Bir kişi toplum nezdinde yüz kızartıcı kabul edilen bir suç işlemişse (sınır bozma, hırsızlık, haksız yere boşanma, nikâhlı kadın alma, ya da zorla kadın kaçırma, zina, yaralama, cinayet vs.), işlendiği suçun ağırlığına göre yoldan “ düşkün” sayılır” (Yıldırım, 2020, s. 272). “Anadolu Aleviliğindeki düşkünlük cezası, dedenin başkanlığında, ikrar vererek yola girmiş olan köy halkının katılımıyla gerçekleştirilen, "düşkünlük meydanı" adı verilen cemde verilmektedir. Şikâyetçi ve suçlanan dara durup dinlendikten sonra halkın da görüşleri alınıp değerlendirilerek bir yargıya varılmaktadır. Dedenin tek başına yargılamada bulunması söz konusu değildir. Yapılan yargılama sonucu düşkün ilan edilen kişinin, düşkünlüğünün kaldırılması (müşkül) da yine aynı şekilde bir cem yapılarak gerçekleştirilir ki bu ceme "düşkün kaldırma" ya da kimi yörelerde "yunma" adı verilir. Düşkünlüğü kaldırılan kişinin yola tekrar ikrar vermesi gerekir” (Çal, 2020, s. 103).

Ali Pir Civan ocağı talipleri ile yaptığımız çalışma doğrultusunda düşkünlüğün iki türlü olduğunun sonucunu çıkarmış bulunmaktayız. Bunlardan biri Alevilik yolunun, geleneğinin, töresinin kural ve kaidelerini çiğnemek onları yok saymaktır. Diğer düşkünlük sebebi ise toplumsal bazı kuralla ihlal etmektir. Bu kurallar genel itibariyle utanç verici, yüz kızartıcı suçlardan oluşmaktadır. Bu suçlar; cinayet, bir sebep olmadan boşanmak, zina, mezhep dışından biriyle evlenmek, hırsızlık vb. şeyler yani toplumda gayri ahlaki görülen suçlardır.

Düşkün kalkındırma cemi ise şu şekilde yapılmaktadır. Eğer bir kişi yukarıda belirttiğimiz suçlardan birini işlemişse o kişi ailesi ve varsa musahibi ile beraber hepsi düşkün ilan edilir. Bu düşkün ilan edilme durumu cemde dede ve toplumun huzurunda olur. Dede cemdeki adalet mekanizmasının en üst konumunda olduğu için suç işlemiş kişiye belirli bir süre zarfında düşkünlük cezası verir. Bu ceza 3yıl, 5 yıl, 7 yıl vb. süre zarflarında olabilir. Bu süre zarfında düşkün sayılan kişiye o süre zarfı boyunca toplum

tarafından belirli yaptırımlar uygulanır. Bu yaptırımlar o kişiyle selamlaşmama, konuşmama, onunla alışveriş yapmama, hiçbir ceme kabul edilmeme gibi ağır toplumsal yaptırımlar şeklindedir. Bir bakıma bu durum o kişiyi toplumsal dışlama ve ötelemedir. Düşkün olan kişi ise bu süre zarfında başka bir suç işlememeye ve verilen cezaya uymaya çalışır. Verilen süre zarfı dolup ceza bitince düşkün kalkındırma cemi olur. Dede öncelikle düşkün olan kimseye belirlediği adette kurban kesmesini söyler. Kurbanın kesildiği gün cem ayini gerçekleştirir. Düşkün kimse meydana çıkar. Düşkün kimseye neden suç işlediğini, bu suçtan ders alıp almadığını ve tövbe edip bir daha yapmayacağına dair şeyler sorarlar. Daha sonra ceme katılan kişilere bu süre zarfında bu kişinin herhangi bir hatası, kusurunun olup olmadığını sorarlar. Cem ahali o kişiye temiz onayını verip dede de cezasını yeterli bulursa dede tarafından kalkındırılır. Dede huzurunda düşkün kimse önce dara durur darda 7 kere tövbe getirir. Daha sonra fiziksel bir ceza verilir. Bu ceza önceden düşkün kimsenin boynuna ip bağlayıp ya köyde ya da cem içinde gezdirmek olmuştur. Bu cezalar ocaktan ocağa, bölgeden bölgeye göre değişmektedir. Lakin artık böyle cezaların verilmediği görülmektedir. Sonra dara tekrar durup dedeye niyaz eder ve dedenin elini öptükten sonra yerine oturur. Böylece düşkün bir kimse cezasını çektikten sonra toplum ve dede tarafından suçsuz sayılıp toplumdaki yerini ve itibarını geri kazanır. Bu suç ve ceza sistemi Alevi toplumunda asırlar boyunca bir mahkeme görevi görmüş ve bugüne kadar toplumun düzeni sağlayan adalet mekanizmasını oluşturmuştur.

Dar Cemi

“Dâr (دار) hem Arapça hem de Farsça asıllı bir kelime olup Arapça ’da fiil anlamı dönmek, dolaşmak, deveran etmek; isim anlamı ise evdir. Farsça olarak ise ağaç, direk, idam sehpa, darağacı ve meydan anlamlarına gelmektedir” (Rençber, 2020, s. 76).

Alevi inancında ruhların devriyesine inanılır. Vefat etmiş kişinin üzerinde beraber yaşadığı kişilerin hakkı kalmış olabilir. Alevi inancına göre hak sahibi gelinceye kadar, vefat eden kişinin ruhunun darda beklediğine inanılır. Bu sebeple vefat eden kişinin musahibi veya birinci dereceden yakını vefat eden kişinin ruhunu uzun yıllar darda beklememesi için, ölümünün birinci ile kırkıncı günü arasında bir gün dardan indirme erkânını yürüterek, ona vekâleten sağlığında beraber yaşadığı insanlardan maddi, manevi herhangi bir hakkı olan varsa, istekte bulunur. İstekte bulunan olursa, o kişi razı edilir, helallik alınır. Diğer bütün cemaatten de rızalık istenerek haklarını helal etmeleri istenir. Cemaatten alınan helallik hizmetinden sonra, Dede vefat edenin ruhuna bir dua yapar.

Eğer orada cem tutulmuşsa devam eder. Yok, eğer yalnız kırkı yemeği ise, Dede'nin duasıyla son bulur.

Bölgede bu erkâna çok önem verilir. İnanca göre cenazesi toprağa düştükten sonra darı çekilmeyen kişi mezarda sıkıntılı ve huzursuz olur. Bölgedeki diğer bir inanca göre ise hakka yürüyen kişinin bu dünyada şayet darı çekilmediyse ahirete intikal ettiği vakit sorgu sual edileceği zaman bu dünyada sorgusu suali yapılmayıp helallik alınmadığı için hak karşısında günahkâr konumuna düşeceğine inanılır. Bunun sebebi de bölgedeki inanç doğrultusunda baktığımızda düşkün kimselerin darı çekilmemektedir. Düşkün kimselerde Alevi inanç geleneğinde günahkâr sayılmaktadırlar. Aleviliğin kaynak kitaplarından sayılan "Buyruk" kitabında 4 çeşit dar duruşundan bahseder. Bunlar şu şekildedir:

1. Mansur Darı: Ayaklar birleşik şekilde sol el aşağıya salık sağ el göğüse degecek şekilde pir karşısında durmaktır.

2. Fazlı Darı: "Aşk ola" denilince secdeye varmaktır.

3. Nesimi Darı: Talip doğrulup oturmasıyla olur.

4. Fatıma Darı: Sağ ayağının parmak ucunu sol ayağının parmak ucunun üstüne koyarak sol el salık sağ el göğüse degecek şekilde pir karşısında durmaktır (Bozkurt, 2020, s. 123-124).

Dar cemi şu şekilde olur; ölen kişinin yakınları cenaze toprağa verilmeden onun ruhunun diğer tarafa daha rahat intikal edebilmesi için bir kurban keserler. Bu kurban kabir kurbanı derler. Kurban kesildikten sonra akşamına veyahut bir sonraki akşama cem ayini düzenlenir. Bu cem ayini diğer cemlerde olduğu gibi aynı safhalarla icra edilir. Bu cemde sadece dar indirme erkânı dediğimiz bir bölüm vardır. Bu bölümde; cenaze sahibinin musahibi varsa musahibi yoksa çocukları dara durmaya çağırılır ama çocuklarından herhangi birinde düşkünlük durumu varsa gelemes. Şayet düşkünlük durumu var ise ve dara duracak birinci dereceden yakını yoksa vefat eden kişinin, dara o cem erkânına gelen ergenliğe girmemiş çocuklardan üçünü çağırırlar. Bunun sebebi de hem o çocuklara yolun gerekliliklerini pratik yollu öğretmek hem de ergenliğe girmemiş çocuğun günahsız, temiz bir ruh olduğuna inanılmasından dolayıdır. Dede dara duranlardan cenaze sahibinin adına rızalık ve helallik almalarını ister. Bunun için de dara duranlar cenaze sahibinin borcunu, alacağını vereceğini ya da küs olduğu dargın olduğu kişilerden af istemesi gibi maddi ve manevi her şeyi kabul etmeleri gerekecektir. Bunlar

sağlandıktan sonra cem meydanında helallik istenip cenazelerine karşı son görevlerini yerine getirirler.

Muharrem Cemi

“Muharrem ayı, özelde On Muharrem, olarak tanımlanabilecek zaman dilimi Alevi topluluklarca Kerbela hadisesinin gerçekleştiği kutsal bir zaman dilimi olarak kabul edilir. Hz. Hüseyin ve yetmiş iki yakınının Kerbela 'da katledilmesi, mersiye, anlatma ve ritüellerle Alevi toplumunda canlı bir şekilde yaşatılmıştır. Ocaklara ve yörelere göre değişen on, on iki ve on beş gün tutulan oruçlardan sonra Muharrem Kurban Cemleri yapılmaktadır. Muharrem Kurban Cemi bütün ocaklarda icra edilmemekle birlikte Kerbela 'da Hz. Hüseyin ve yetmiş iki yakının başına gelen hadiseleri anlatan mersiye içerikli nefes, düvazımam, ayet vb. türde manzumeler âşıklarca yaratılmış ve yaratılmaktadır. Yaratılan mersiyeler de ocakların cem ritüellerinde zâkirler tarafından icra edilmektedir. Bütün ocakların cem ritüellerinde Sakka gibi hizmetlerde zakir tarafından icra edilmesi dışında Muharrem Kurban Cemlerinde cemin bütününde icra edilen hizmetlerde Kerbela hadisesi içerikli metin icrası esas alınmaktadır” (Ersal, 2019, s. 239).

Ali Pir Civan ocağında Muharrem orucu tutulduğu günlerde her akşam cem evinde Kerbela hadisesini anlatan manzumeler okunur ve mersiyeler söylenmektedir. Bu manzumeler ve mersiyeler saz eşliğinde söylenmez. Bunun sebebi ise o günlerin bir matem havasında geçiyor olmasından dolayıdır. Muharrem orucunun on ikinci gününde yani Muharrem orucu sona erdiği günün akşamında Muharrem cemi düzenlenir. Burada da yine imece usulü yardım toplanarak Muharrem Kurbanı kesilir. Muharrem orucu boyunca zakir saz kullanmazken bu cemde zakir icrasını saz eşliğinde yapar. Bu cem süresince zâkirin ve dedenin aktardığı tema Kerbela hadisesi üzenine kuruludur. Cem bitip lokma dağıtıldığında kurban etinin yanında o günün teması ile özdeşleştirilmiş olan Aşure çorbası dağıtılır.

Hızır Cemi

Hızır; inanişe göre dar ve zor zamanın kurtarıcısıdır. Darlıkta ve zorlukta olanlar veya onun gönlünü kazanmak, evini bereketlendirmek, ocağını şenlendirmek isteyenler Hızır orucu tutarak ona olan rızalıklarını, bağlılıklarını bildirirler. İnanişe göre Hızır, adına oruç tutanların imdadına daha çabuk yetişir. Hızır orucunun tutulma sebebi yörelere ve inanışlara bağlı olarak değişebilmektedir. Genelde Alevi toplumlarınca Hz. Hüseyin ve

Hz. Hasan'ın çok ağır bir hastalık geçirmesi üzerine peygamberin sözü üzerine Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın, niyet edip 3 gün oruç tutmasına bağlarlar.

“Aleviler, ocak veya şubat ayı içinde Hızır orucu adı altında genel olarak 3 gün oruç tutar. Oruç salı günü başlar, perşembe akşamı biter. Bölgelere bağlı olarak kimi yerlerde oruç tutma günü farklılık gösterir. Tokat'taki Hubyar veya Anşabacı ocaklarında 5 veya 7 gün oruç tutulduğu da olur. Oruç kaç gün tutulursa tutulsun, sonu perşembe akşamına denk gelecek şekilde başlar. Bununla birlikte bir gün oruç tutan da olur. Matem orucundan farklı olarak, bu oruçta iftarda su içilir. Hızır cemi, orucun tamamlandığı günün akşamı kurur” (ÇINAR, 2020, s. 70).

Ali Pir Civan ocağında hala bu cemler sürdürülmektedir. Şubat ayının herhangi bir üç gününde ocak talipleri Hızır orucu tutmaktadırlar. Dede o dönemde köy köy gezerek Hızır cemi tertip etmektedir. Talipler yine aynı şekilde imece usulü yardımlarla kurban alıp bunu Hızır kurbanı ismi ile kesilip cemde lokma olarak dağıtılmaktadır.

Cumalık

Bazı bölgelerde “Cumalık” olarak anılan cemler, Alevi köylerinde genellikle “Cuma akşamı” olarak anılan Perşembe akşamları yürütülür. Alevi- Bektaşî inancında kırk sekiz Perşembe orucunun hak sayıldığı köylerde oruç açımında cemin toplanmasıdır.

Ali Pir Civan ocağına bağlı köylerde ve mahallelerde önceden her Perşembe “Cumalık” ismi anılan cemler düzenlenmekteymiş. Lakin köy nüfuslarının azalması gençlerin köylerden çıkıp büyükşehirlere gitmesi gibi göç sorunları nedeniyle artık bu cemler nüfusu çok olan köy ve mahallelerde devam etmektedir. Bu cemlerde dede şartı aranmamaktadır. Çünkü bir dedenin veya birkaç dedenin bütün köy ve mahallelere yetişmesinin imkânsız olmasından dolayı bu cemler dede dışında babaların, dervişlerin veya köyün ileri gelenlerinin eşliğinde Alevi inanç ve değerlerinin, gündemsel olayların veya tarihsel olayların etrafında dönen sohbetlerin oluşturduğu cemlerdir. Bu cemlerde kurban kesilmez. Lokma olarak da köy halkının getirdiği ürünlerle yapılan yemekler ikram edilmektedir.

4.4.2. Ali Pir Civan Ocağında Cem Hizmeti ve Zakirin Rolü

Kurban Tıglama

Alevi inancında cemler; ikrar, musahip, görgü, dar, düşkün kaldırma, Muharrem ve Abdal Musa kurbanı adı altında çeşitli amaç ve işlevler doğrultusunda icra

edilmektedir. Herhangi bir cem ayini tertip edildiği zaman, ikrar kurbanı, Abdal Musa kurbanı şeklinde, kurbanla birlikte ifade edilmektedir. Dolayısıyla, cem ve kurban arasında paralel bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Cem denilince, aynı zamanda kurban ritüelinin gerçekleşeceği anlaşılmaktadır.

Cemin yapılacağı gün kurbanlar bir araya getirilir ve kesimi yapılır. Eğer bu cemler; Birlik cemi, Hızır cemi, Muharrem cemi ise bu kurbanlar orada yaşayan halk tarafından ortak bir şekilde yani imece usulü ile alınıp tüm köyün veya mahallenin hayrına kesilip, dualanır. Şayet bu cemler; Düşkün kalkındırma cemi, Dar cemi veya Musahiplilik cemi ise kesilecek olan kurbanlar bireysel olarak alınıp o kişi veya kişiler adına kesilip, dualanır. Kesilecek kurban varsa cem evinin kesimhanesinde kesilir. Eğer cem evinin kesimhanesi yoksa bu kurban mezbahanedeki kestirilip cem evinin aşhanesine getirilir. Dede bu kurbanlar için bir gülbank okur. Bu gülbanktan sonra kurbanlar kesilir ve cem sonrası yapılacak lokma hizmeti için cem evine götürülür.

Hizmet Sahiplerinin Meydana Çağırılması ve Çerağ Uyandırma

Güneş batıp akşam olunca ceme gelen canlar cem evinde toplanır. Genelde cem evinin kapısından girdikten sonra kapının tam karşısında bir dede postu vardır. Dede postunun yanına varsa o bölgede yörede ceme gelen baba veya derviş onlar oturur. Dedenin karşısına Zakir oturur. Dede ve Zakir kirişlerinden oluşan bir halka oluşturulur. Bu halkaya oturanlar asla düşkün kimseler olamaz. Yöreden yöreye değişiklik gösterse de bu halka içine oturanlar genelde musahipli kişilerdir. Halka dışında ise bir tarafa erkekler bir tarafa da kadınlar oturur. Cem evini tam ortasında ise on iki hizmetten biri olan Gözcü oturur. Gözcünün elinde ise bir değnek bulunmaktadır. Cem evine giren her can önce değneği öperek bir niyaz gerçekleştirir ve yerine oturur. Gözcünün görevi cem esnasında düzeni ve sükûneti sağlamaktır. Cem evinin dış kapısında ise yine on iki hizmetten biri olan Bekçi bulunmaktadır. Dışarıda bulunan bekçi sayısı cem evinin konumuna ve büyüklüğüne göre değişmektedir. Bekçinin görevi ise cem evinin ve cem evine gelenlerin güvenliğini sağlamaktır. Herkes yerine oturduktan sonra cem ayini başlar. Halkanın içindekiler dizlerinin üzerine bir beyaz havlu örter. Daha sonra halkanın ortasına on iki hizmetten biri olan süpürgeci gelir. Süpürgeci “*Ya ALLAH, Ya Muhammed, Ya Ali*” diyerek temsili olarak oraya 3 kez süpürge çalıp orayı süpürür. Sonrasında süpürgeyi kolunun altına alarak dedenin karşısına geçip ayakta durarak: “*Destur Ya Pir! La fetha illa Ali La seyfe illa Zülfikar. Hüseyin-i Kerbela için gözlerim kan yaştır Lanet olsun Yezid’in bağı kara taştır Erenler meydanında Aliyyel-Mürteza baştır Pîrimiz Kırklar içinde*

Seyyid-i Ferraş'tır Allah eyvallah... Nefes Pirdedir.” der. Dede bunun üzerine şu gülbankı söyler: “*İsmi şah ALLAH... ALLAH... Süpürgeci Selman, kör olsun Mervan, cenneti Rıdvan, yardımcımız olsun on iki İmam hizmetimize hazır ve nazır ola pir bizden nefes Hazreti Pirden ola gerçeğe Hü mümine Ya Ali...*” der. Cem halkı “*ALLAH ALLAH*” der ve süpürgeci dedenin önüne süpürgesi ile beraber secde ederek niyaz edip kalkar ve çekilir. İkinci olarak on iki hizmet sahibinden olan ibrikçi gelir. İbrikçi bir kadın ve bir erkekten oluşur. Cem ayininde kadın “*bacı*” olarak anılır. İbrikçi bacı omzunda bir havlu elinde bir adet güğüm ve bir tane tas ile halkanın içine girer ve güğümdeki suyu “*Ya ALLAH, Ya Muhammed, Ya Ali*” diyerek doldurur. Tas ile güğümü erkek ibriktar eline alır ve dededen başlamak üzere halka içindeki herkesin eline su döker kadın ibriktar ise havlu ile su dökülenlerin elini kurularlar. Buna cem ayininde tarikat abdesti denir. Sonra dedenin karşısına geçerek şu gülbankı okurlar: “*Destur Ya Pir ! La fetha illa Ali La seyfe illa Zülfıkar. Ben gulam-ı Haydariyem adadan etmem hayfu bak, Kırklar içinde üstadım Selman-ı pak ,er kemali Muhammed, pir kemali Ali, Hasan Hüseyin güller cemaline salavat*” dedikten sonra dede “*İsmi şah ALLAH... ALLAH duası erler makbulü pirlere evliğ hizmetleri geri kalmaya Şit peygamberin şefaati cümlemize nasip ola... Gerçeğe hü ! Mümine Ya Ali*” der ibriktarlar havluyu uzunlamasına ellerinde tutarak dede önünde secde ederek niyaz ederler. Dede “*İsmi şah ALLAH ALLAH... Hizmetiniz sak, yüzünüz pak ola hak bizleri bu yoldan bu erkandan alıkoymaya gerçeğe Hü mümine Ya Ali*” der ve ibriktarlar halkadan çıkar. Sonrasında on iki hizmet sahibinden biri olan çırakman(çerağman) halkanın içine girer. Bir seccade serer ve üstüne bir şamdan koyar şamdanın üstünde bir mum vardır. Şamdanı koyduktan sonra şamdanın sağını solunu ve önünü öper. Daha sonra şamdanı eline alarak ayağa kalkar ve şu gülbankı okur: “*Destur Ya Pir ! La fetha illa Ali La seyfe illa Zülfıkar. Seyyidi siyadet muhibi saadet müslim saadet Ali'nin sırrı hakikat veli Muhammed Mustafa'ya verelim salavat...*” der. Dede hemen sonrasında şu gülbankı okur: “*İsmi şah ALLAH ALLAH... Darlar divanlar kabul ola , muradlar hasıl ola erden bakıp haktan nazar ola gerçeğe Hü mümine Ya Ali*” der. Çırakman elindeki şamdanı seccadeye tekrar koyar dizlerinin üzerine oturur sol elini dizine sağ eline göğsüne koyarak Nur suresinin 35. Ayetini okur. Okuduktan sonra mumu yakar. Şamdanı daha sonra eline alarak ayağa kalkar ve şu gülbankı okur : “*Destur Ya Pir ! La fetha illa Ali La seyfe illa Zülfıkar. Allah ...Allah... çün çerağı yandım ol hüdanın aşkına , Fahrı alem Muhammed Mustafanın aşkına, Haşre dek yansın yakılsın hanedanın aşkına, Sakii kevser Aliyel Murtazanın aşkına , Hazreti*

Hünkar kutb-u evliyanın aşkına, Hacda yanan yakılan aşikarın aşkına Allah Allah...''
der. Dede şu gülbankı okur: *İsmi şah Allah Allah ... Çerağlar ruşen ola, Dünyada*
ışıklar üzerinize hazır ve nazır ola, Dil bizden nefes aşık babadan ola, Gerçeğe Hü..''
der. Çırakman şamdanı seccadenin üzerine koyar tekrardan şamdanın sağına soluna ve
önüne niyaz eder ve dizlerinin üzerine oturur. O sırada on iki hizmet sahibinden biri olan
Zakir 3 tane delil⁵ düvazı okur:

Hata ettim Hüda yaktı delili
Muhammed Mustafa yaktı delili

Ol Ali Abâ'dan Haydar-ı Kerrar
Aliyyel Murtaza yaktı delili

Hatice-Tül Kübra Fatima Zehra
Ol Hayrün Nisa yaktı delili

Hasan'ın aşkına girdim meydana
Hüseyn-i Kerbela yaktı delili

İmam Zeynel, İmam Bakır-ı Cafer
Kâzım Musa Rıza yaktı delili

Muhammed Taki'den hem Ali Naki
Hasan-ül Askeri yaktı delili

Muhammed Mehdiyi Ol Sahib-zaman
Eşiğinde Ayet yaktı delili

Bilirim Günahım hadden aşubdur
Hünkâr-ı Evliya yaktı delili

On iki İmamdır bu nur Hatayi
Şir-i Yezdan Ali yaktı delili (K.Ş.2.)

⁵ Delil: Alevi Bektaşî geleneğinde çerağ'a verilen isimdir.

Hak Muhammed Ali'ye yandı bu çerağ
Hatice, Fatıma, Hasan, Hüseyin
İmamı Zeynel'e yandı bu çerağ
Muhammed Bakır Caferi Sadıkı
Musa'yı Kazım Şah Rızaya yandı bu çerağ
Şah Takı ve Nakı ,Hasan-ül Askeri
Ol Muhammed Mehdiye yandı bu çerağ
Evliya enbiya Kul Himmet-----
Virani abdal türbedara yandı bu çerağ
(K.Ş.D.2.)

Hak Muhammed Ali kabul eylesin
Hatice, Fatıma, Hasan, Hüseyin
İmamı Zeynel kabul eylesin
Muhammed Bakır Caferi Sadıkı
Musa'yı Kazım Şah Rıza kabul eylesin
Şah Takı ve Nakı ,Hasan-ül Askeri
Ol Muhammed Mehdi kabul eylesin
Evliya enbiya Kul Himmet-----
Hü Virani abdal türbedarı kabul eylesin
(K.Ş.D.2.)

Zakir düvazı bitirdikten sonra dede tekrardan bir gülbank okur : “*Er cemali Muhammed pir kemali Ali, Ali Muhammed ehlibeytin güller cemaline verelim Fatıha ve salavat...*” der. Çırakman şamdanla beraber ayağa kalkar. Ve şu gülbankı okur: “*La fetha illa Ali La seyfe illa Zülfikar. Cenaplar elimiz Kuranlar okur dilimiz er cemali Muhammed pir kemali Hasan Hüseyin güller cemaline salavat...*” der. Ve dede bir gülbank okur ve çerağ cem evinde yüksek bir yere konur ve cem ayini bitene kadar mum söndürülmez. Yerdeki seccade toplanır çırakman omzuna koyar ve dedenin önüne niyaz eder sonra ayağa kalkar dede bir gülbank okur sonrasında gözcü elindeki değnek ile çırakmanın yanına gelir.

Gözcü “*La fetha illa Ali La seyfe illa Zülfikar. İmam Hasan, İmam Hüseyin'dir bu gözcü bekçi, Pir sultan Abdalındır bu gözcü bekçi, Hüinkar Hacı Bektaşî Velinindir bu*

gözcü bekçi, ehlibeytindir bu gözcü bekçi, gerçeğe Hü..., Mümine Ya Ali...’’ der gülbankını bitirir. Dede şu gülbankı okur ; “İsmi şah Allah Allah... Hizmetler kabul muratlar hasıl ola, İmam Hasan gözlekçi Karaca Ahmet sizleri saklayıp gözleyivere gerçeğe Hü... Mümine Ya ALİ... Bismişah Allah... Allah tecellanız, tevelanız hakka yazıla hak Muhammed Ali yardımcınız ola, Hak sağlıklı sıhhatli torun mürüvveti görmeyi nasip eyleye gerçeğe Hü... Mümine Ya Ali...’’ der gülbankını bitirir. Daha sonra zakir üç deyiş bir düvazımam okur. Buna deste bağlamak denir. Deyişler bitip düvazımam başladığında hayır himmet denir ve kadınlar ayağa kalkar erkekler sağ elini göğsünün üzerine koyar. Düvazımam bitene kadar kadınlar oturmaz. Bu deyişler:

Dört kapı kırk makamdan ver bir haber
Ezeli pirinden alanlar gelsin
Bir elde tığ bir elde Zülfikar
Özündeki düşmana çalanlar gelsin

Ezel rehberinden haber almalı
Hak deyip pirine türap olmalı
Mürşit meydanına canım candan gelmeli
Ölmeden evveli ölenler gelsin

Rehber tarikattan abdest aldırın
Pirin marifetten yükün doldursun
Mürşit hakikatten yusun kaldırın
Kendi cenazesini kılanlar gelsin

Dört kapı buyruğu söyleyen burda
Bütün musahipler cemde sahurda
İkiliği de kaldırınsınlar aradan
Birlik makamını erenler gelsin

Kul Nesimi söyler ehli irfana
Hem mümin müslüm duyup bu cana
Hakkın gerçeğini de söyledim sizlere
Kıymetini bilip alanlar gelsin (K.Ş.D.2.)

Ya Ali yüzüne baktığım zaman
Tıpkı hakka benzetiyom ben seni
Sensin her şeylere gaffarı aman
Tıpkı yeşil ele benzetiyom ben seni

Kul huwallahu ehadsın evliya
Allâhüssamedsin geldin dünyaya
Pirsin ya Mürteza benzersin aya
Tıpkı Hakka benzetiyom ben seni

Benin altındaki noktasın haydar
Lem yelid ve lem yûled gaffarı serdar
Ve lem yekün Virani settar
Tıpkı Hakka benzetiyom ben seni
(K.Ş.D.2.)

Elif i mim' den aldık sırr-ı Kur'an'ı
Mim'i sır eyledik se'den içeri
İki nokta üç hurûf geldi bâ ile
Bâ'yı sır eyledik se'den içeri

Haydar'ın zâtına demişiz veli
Göster bana pirim dest u dâmânı
Küfür deryasında bulduk imanı
Hak dedik küfüre dinden içeri

Bir elif, mim ile buldu bu ayn'ı
Yetmiş üçten aldık kâf ile nun'u
Cana âşık olduk cândan içeri

Gürûh-ı Naci'den bir Bacı geldi
Kırkların dolusun eline aldı
Cümlesi Bacı'ya bir secde kıldı

Şâh dedik Bacı'ya Şah'tan içeri

Bacı'nın ismine Fatima dediler
Yeri göğü onda mevcut bildiler
Selman üzüm getirdi engûr ezdiler
Gark olduk engûre nurdan içeri

Virâni sözünü arifçe söyle
Yükseği neylersin engini boyla
Arif ol da dost bağını sır eyle
Güle âşık olduk gülden içeri
(K.Ş.D.2.)

FATİHA SURESİ

Bismillahi nur-u Hüdâ hakkı için
Kalma günahlara el aman mürvet
Elhamdülillah, didar hakkı için
Kalma günahlara el aman mürvet

Rabbi'l-âlemîn Aliye'l-Mürtezâ
Errahmâni'r-rahîm çektilme ceza
Hasan, Şah Hüseyin lütfeyle bize
Kalma günahlara el aman mürvet

Mâlîki yevmi'd-dîn'de ilmi buldum
İmam Zeynel'den bir himmet aldım
Bakır'a Cafer'e tecellâ kıldım
Kalma günahlara el aman mürvet

İyyâke na'büdü Musa-i Kâzım
İyyâke nesteîn benim niyazım
İmam Rıza'ya doğrudur özüm
Kalma günahlara el aman mürvet.

İhdina's-sırâte'l-müstakıymTâki
Sırâte'l-lezîne Aliye'l-Nâki
Yerin göğün arşın kürsün direği
Kalma günahlara el aman mürvet

En'amte aleyhim geçmeden yetiş
Ecel şerbetini içmeden yetiş
Asker'i gam gussâ basmadan yetiş
Kalma günahlara el aman mürvet.

Gayri'l-mağdûbi aleyhim bir ismi Şah'a
Vela'd-dâlin, âmîn ver Mehdi maha
Bizi de varınca ulu dergâha
Kalma günahlara el aman mürvet.

On Dört Mâsum-u Pak, on iki nâzır
Üçler, Beşler, Kırklar, Yediler hazır
KUL Himmet'im der ki bizdedir özür
Kalma günahlara el aman mürvet.

(K.Ş.D.2.)

Düvazımam okunduktan sonra dede bir gülbank okur. Salavat çekilir.

Dar İndirme Erkânı

Dar indirme erkânı bir kişinin ölümünden sonra yapılmaktadır. Bu yapılan cem şayet Dar cemi ise bu cemde dar indirme erkânı yapılmaktadır. Bölgedeki dar ayinin icrası şu şekilde olur. Cenaze sahibinin musahibi varsa musahibi yoksa çocukları dara durmaya çağrılır ama çocuklarından herhangi birinde düşkünlük durumu varsa gelemmez. Şayet düşkünlük durumu var ise ve dara duracak birinci dereceden yakını yoksa vefat eden kişinin, dara o cem erkânına gelen ergenliğe girmemiş çocuklardan üçünü çağırırlar. Bunun sebebi de hem o çocuklara yolun gerekliliklerini pratik yollu öğretmek hem de ergenliğe girmemiş çocuğun günahsız, temiz bir ruh olduğuna inanılmasından dolayıdır. Dara durmaya çağırılan evlatlar arasında erkek kız ayrımı olmaz. Meydana beyaz bir çarşaf serilir. Bu çarşafın dört köşesinin dört meleği(Cebrail, Azrail, İsrail,

Mikail)simgelendiği belirtilir. Dara duracak kişiler önce dedenin önüne secde ederek bir niyaz ederler. Dede dara duran kişilere ; *“bundan sonraki süreçte birliği ve beraberliği sağlayacağınıza, saygıda ve sevgide asla kusur etmeyeceğinize, dünya malına talep vermeden kardeş bağımızdan asla kopmayacağınıza, gelme gelme dönme dönme demirden leblebi ateşten gömlek gelenin malı dönenin canı ikrarınıza kadim misiniz”* diye üç kere sorar. Darda duran kişilerde üç kere *“eyvallah”* diye cevap verir. Sonra dede cemdeki herkese sorar; *“ Bu canlar meydana geldiler. Bu meydanda hazır ve nazırız diyorlar. Ölen kişi adına incinmiş, gücenmiş kimseler varsa dile gelsin. Alacağı vereceği olan varsa hakkını talep eylesin. Sizlere rızalık lokması döktüler. Sizler bu lokmayı yemeye hazır ve nazır mısınız?”* diyerek cemdekilere 3 kere sorar. Cemdekilerde 3 kere *“eyvallah”* diye cevap verir. Herhangi bir talebi veya küskünlüğü dargınlığı olan varsa da meydana çıkar ve darda duranlardan hakkını talep eder. Daha sonra tekrardan dara çağrılanlar dedenin önüne secdeye yatarak niyaz ederler ve ayağa kalkarlar. Yukarıda belirttiğimiz dar duruşlarından olan Fatıma darı dediğimiz dar pozisyonunu alırlar. Dede ve diğer cem erkânı elini göğüslerine koyarak, dedenin gülbankını dinlerler. Gülbanktan sonra dara duranlar birbirine sarılırlar. Dede bir gülbank daha okur ve sonrasında dara duranlar tekrar secde ederek niyaz ederler. Şayet vefat edenlerin yakınlarının cem yapmaya durumları uygun değilse ve darını evde aile fertleri arasında çektiriyorsa yukarıda cem ayininde belirttiğimiz bazı hizmetleri evdeki dar ayininde de yapmak zorundadırlar. Bunlar tarikat abdesti, simgesel olarak meydana süpürme ve çerağ uyandırmadır.

Sakka Suyu

“Sakka Suyu hizmeti Kerbela merkezli hizmetlerden birisidir. Kerbela ’da susuz şehit olan Hz. Hüseyin ve yetmiş iki yakınının başına gelenler cemde yeniden hatırlatılır ve canlandırılır. Hizmet “suyu dualatma” “içirme” ve “ serpmeye” aşamalarından oluşur(Ersal,2019:216).” Bölgede de bu hizmet bu şekilde de yapılmaktadır. Meydana içi dolu iki büyük tas getirilir. Dede suları dualamaya başlar. Dede suyu dualadıktan sonra bir tas daha meydana gelir o tasa dualanmış sudan az bir miktar alınarak cem sonrasında verilecek lokma hizmeti için cem evinin aşhanesine götürülür ve bu dualanmış su yemeğe katılır. Daha sonra sakka hizmetini yapan sakkacılar meydana gelir. Sakkacıların erkek olanı Enbiya suresi 30. Ayeti⁶ okur ve daha sonra bir gülbank okur. Daha sonra dede ve

⁶ Enbiya Suresi 30. Ayet: O inkâr edenler görmüyorlar mı ki, (başlangıçta) göklerle yer, birbiriyle bitişik iken, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık. Yine de onlar inanmayacaklar mı? O kâfir

baba birer yudum su içerler. Önceden tüm cem ahali birer yudum su içerdi. Lakin pandemi gibi salgın hastalıkların yaygınlığı bu geleneğin revize edilmesine sebep oldu. İçtikten sonra sakkacılar meydanda iki dizlerinin üzerine otururlar. Zakir bir Kербela mersiyesi okumaya başlar.

Gece gündüz hayalinle yaşarım
Kербela kurbanı İmam Hüseyin
Muharrem ayında kaynar taşarım
Kербela kurbanı İmam Hüseyin

Boynunu eğmedi Yezit soyuna
Kimi asker dizdi Fırat suyuna
Cenk dedi tuttu Kasım boyuna
Kербela kurbanı İmam Hüseyin

Böyle miydi Hüseyin'in yazısı
Durmuş çıkmaz yaraların sızısı
Muhammed torunu Fatma kuzusu
Kербela kurbanı İmam Hüseyin

(K.Ş.D.2.)

Zakir mersiyesini bitirdikten sonra Sakkacı ayağa kalkar ve gülbankını okur. Sakkacı gülbankı okuduktan sonra sakkacılar dededen başlayarak önce halkanın içindekilerin eline su serper daha sonra tüm cem ahalisine sudan serper. Sakkacılar suyu serptikten sonra yine meydana gelir ve dede bir dua okur daha sonra cemdekilerle beraber Teşrik Tekbiri⁷ hep bir ağızdan getirilir. Sonra Sakkacı on iki imamı sayarak bir gülbank okur. Sakkacılar daha sonra dedenin önüne secde ederek niyaz edip kalkarlar.

Miraçlama

Zakir daha sonra Şah Hatayi'den bir miraçlama okumaya başlar. Bu miraçlama:
Geldi çağırıldı Cebrail
Hak Muhammed Mustafa'yı

olanlar, görmediler mi ki, göklerle yer bitişik bir halde iken biz onları ayırdık. Hayatı olan her şeyi sudan yarattık.

⁷ **Teşrik Tekbiri:** "Allahu ekber Allahu ekber, Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber. Allahu ekber ve lillahi'l-hand" .

Hak seni Miraç'a okur
Dâvete Kadir Hüdaya.

Evvel emanet budur ki
Piri, rehberi tutasın
Kadim erkâna yatasın
Tariki müstakime.

Muhammed sükuta vardı
Vardı Hakk'ı zikir eyledi
Şimdi senden el tutayım
Hak buyurdu vedduha.

Muhammed'in belin bağladı
Anda ahir Cebrail
İki gönül bir oluben
Hep yürüdüler dergâha.

Vardı dergâh kapısına
Gördü orda bir aslan yatar
Arslan anda hamle kıldı
Korktu Muhammed Mustafa.

Buyurdu Sırr-ı Kâinat
Korkma Ya Habibim dedi
Hatemi ağzına ver ki
Arslan ister bir nişane.

Hatemi ağzına verdi
Arslan orda oldu sakin
Muhammed'e yol veruben
Arslan gitti nihaneye.

Vardı Hakk'ı tavaf etti
Evvela bunu söyledi
Ne heybetli şirin varmış
Hayli cevır eyledi bize.

Gördü bir biçare derviş
Hemen yutmak diledi
Ali yanımda olaydı
Dayanırdım ol Şahıma.

Gel benim sırr-ı devletlim
Sana tabiyim ey habibim
Eğiliben secde kıldı
Eşiği kiblegâhına.

Kudretten üç hon geldi
Sütü elma baldan aldı
Muhammed destini sundu
Nuş Etti Azametullaha.

Doksan bin kelam danıştı
İki cihan dostu dostuna
Tevhidi armağan verdi
Yeryüzündeki insana.

Muhammed ayağa kalktı
Hep ümmetini diledi
Ümmetime rahmet olsun
Anda dedi kibriyaya.

Eğiliben secde kıldı
Hoş kal sultanım dedi
Kalkıp evine giderken
Yol uğrattı kırklara.

**Vardı kırklar makamına
Oturuben oldu sakin
Cümlesinde secde kıldı
Hazreti Habibullah.**

Muhammed sürdü yüzünü
Hakka teslim etti özünü
Cebrail getirdi üzümü
Hasan Hüseyin ol Şaha.

Canım size kimler derler
Şahım bize Kırklar derler
Cümleden ulu yolumuz
Eldedir külli varımız.

Madem size Kırklar derler
Niçin noksandır biriniz
Selman seydullaha gitti
Ondandır eksik birimiz.

Cümleden ulu yolumuz
Eldedir külli varımız
Birimize neşter vursan
Bir yere akar kanımız.

**Selman seydullahtan geldi
Hü deyip içeri girdi
Bir üzüm tanesini koydu
Selmanın keşkullahına.**

Kudretten bir el geldi
Ezdi bir engür eyledi

Hatemi parmakta gördü
Uğradı bir müşkül hale.

**Ol şerbetten biri içti
Cümlesi de oldu hayran
Mümin müslüm üryan büryan
Hep girdiler semaha.**

Cümlesi de el çırpıben
Dediler ki Allah Allah
Muhammed bile girdi
Kırklar ile semaha.

Muhammed'im coşa geldi
Tacı başından düştü
Kemerini kırk pare oldu
Hepsi Sardı Kırklara.

Muhabbetler galip oldu
Yol erkân yerini aldı
Muhammed'e yol göründü

Hatırları oldu sefa.
Muhammed evine gitti
Ali Hakkı tavaf etti
Hatemi önüne koydu
Dedi saddaksın Ya Ali!

Evveli sen ahiri sen
Zahiri sen bâtını sen
Cümle sırlar sana ayan
Dedi Şah-ı Evliya

Şah Hatayi 'm vakıf oldum
Ben bu sırrın ötesine
Hak sözün inandıramadım
Özü çürük ervaha (K.Ş.D.2.)

Zakir bu miraçlamadaki “*Muhammed ayağa kalktı*” mısrasını söyleyince bütün cemdekiler ayağa kalkarlar ve ayakta durmaya başlarlar. Bir sonraki dörtlükte “*Eğiliben secde kıldı*” dediğinde başlarını biraz eğerek niyaz ederler. Diğer bir dörtlükte “*Cümlesinde secde kıldı*” dediğinde ise herkes secdeye yatarak niyaz ederler. Sonra yerlerine otururlar. Zakir “*Selman Seydullahtan geldi*” dediğinde semah dönecek olan dört musahipli kişi meydana gelir. Zakir “*Mümin müslüm üryan büryan/Hep girdiler semaha.*” dediğinde meydandaki semahçılar semah dönmeye başlarlar. Bu semaha kırklar semahı veya garipler semahı da denir. Semah dönülüp miraçlama bittiğinde semahçılar tekrar meydana oturur.

Semah

Zakir semah nefesi okumaya başlar. Bu nefes;
Devredip gezersin dar-ı fenayı
Bağdat diyarına vardın mı durnam
Medayin şehrinde Fatma Anayı
Makamı ordadır gördün mü turnam

Biz de beli dedik bizden uluya
İman alıp ikrar verdik Veli'ye
Necef deryasında imam Ali'ye
Bu deryaya yüzler sürdün mü turnam

Madeyin şehrinde Salman'a varıp
Bağdat'ta Kâzım'ın kabrini görüp
Baş eğip hem eşğine yüz sürüp
İkrara bend olup durdun mu turnam

Her şehit Kerbelâ da çürümez
Hâkk'tan izin yoktur kalkıp yürümez
İmam Hüseyin'in kanı kurumaz

Şehitler serdarın gördün mü turnam

Hazret-i Eyüp'ün nikâbın kaldır
Tende iki kurt var neye maildir
Biri ipek sarar birisi baldır
Bunların sırrına erdin mi turnam

Behlül evcik yapar idi zeminde
Makamını gördü uçmak elinde
Tılsımını Erenlerin ceminde
Kırkların Ceminde durdun mu turnam

Veysel Karan gezer idi Yemen'de
Serin verdi on iki imam yolunda
İmam Mehdi hangi vaht-ı zamanda
Nasıl zuhur eder sordun mu turnam

Kul Hüseyin'im der ki Hâkk'a varalım
Varıp Dergâhına yüzler sürelim
Can baş feda edip şahı görelim
Sen de o Sultan'ı gördün mü turnam

(K.Ş.D.4.)

Bu deyiş sırasında semahçılar tekrar semah dönmeye başlarlar. Deyiş bitince semahçılar ayakta durur ve dede bir gülbank okur. Sonra zakir tekrar bir düvazımam okur deyiş okunduğu sırada semahçılar dedenin önüne secdeye eğilip niyaz ederler. Düvazımam bittikten sonra dede bir gülbank daha okur. Zakir semah konulu bir deyiş söyler ve semahçılar tekrar semah dönmeye başlarlar. Zakir deyiş bittikten sonra bir düvazımam okur. Düvazımam okunurken semahçılar tekrar niyaz ederler. Dede bir gülbank okur daha sonra üç semahçı yerlerine geçerler. Bir kadın semahçı meydanda kalır. Zakir bir düvazımam okumaya başlar o sırada kalan kadın semahçı durduğu yerde önce sağ eliyle daha sonra sol eliyle yarım daire oluşturacak şekilde bir hareket yapar. Düvazın son dörtlüğünde meydandaki bacı kendi etrafında semah dönerken yapılan dönüşten yapar ve dede karşısında durur. Dede bir gülbank daha okur ve gülbankını şu cümleyle

tamamlar: “döndüğünüz semahlar garipler semahundan ola gerçeğe hü..”der. Son semahçı da yerine geçer.

Cemi Bağlama

Dede daha sonra cemi bağlamaya geçer. O sırada herkes sağ elini sol elin üzerine koyarak yerinden kalkmadan niyaz eder pozisyonda durur ve dede cemi bağlamak için bir gülbank okur. Bu gülbank: *“İsmi şah ALLAH ALLAH... Dar çeken didar göre didar gören cehennem narı görmeye, Haticetül Kübra, Fatimatül Zehra şefaatlarımız ola ,erenler şefasını süre pir efendimiz cümlemizin muradını vere, Ali pir tahtına, pir kuvvetine, öz birliğine, cem birliğine , sağlımıza sıhhatimize, bolluğumuza bereketimize diyelim bir Allah Allah... Er cemali Muhammed pir kemali Ali, Ali Muhammed ehlibeytin güller cemaline verelim Fatiha ve salavat.”* Gülbank bittikten sonra cem ayini sona erer ve cem evinin aş evinde pişen lokma hizmetine geçilir.

4.4.3. Cem Dışı İcra Alanları

4.4.3.1. Kültür Sanat Etkinlikleri: Köy ve Yayla Şenlikleri

İmirler Köyü Niyaz Baba Şenlikleri

Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesine bağlı İmirler köyünde bulunan Niyaz Baba türbesi, ilçe merkezine 7 km uzaklıktadır. Niyaz Baba'nın hayatı hakkında yazılı ve sözlü herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sözlü geleneğe göre 13. yy. da yaşamış Horasan erenlerinden olduğu düşünülmektedir. Niyaz Baba şenlikleri her sene Temmuz ayının 3. veya 4. haftasında düzenlenmektedir. En son 16 Temmuz 2023 tarihinde 18.İmirler Köyü Niyaz Baba Şenlikleri düzenlendi. Bu şenlikler İmirler Köyü Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından organize edilmektedir. Bu şenliklere bölge zakirleri de sanatçı olarak davet edilmektedir.

Kırca Köyü Cüneyt Baba Şenlikleri

Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesine bağlı Kırca köyünde bulunan Cüneyt Baba türbesi, ilçe merkezine 8 km uzaklıktadır. Cüneyt Baba'nın hayatı hakkında yazılı ve sözlü

herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Cüneyt Baba şenlikleri her sene Temmuz ayının son haftası veya Ağustos ayının ilk haftası yapılmaktadır. En son 6 Ağustos 2023 yılında 12. Cüneyt Baba Şenlikleri düzenlendi. Bu şenlikler Kırca Köyü Cüneyt Baba Kültür ve Dayanışma, Güzelleştirme ve Tanıtma Derneği tarafından düzenlendi. Bu şenliklere bölge zakirleri de sanatçı olarak davet edilmektedir.

Diphacı Köyü Rumi Hoca Şenlikleri

Amasya'nın Merzifon ilçesine bağlı Diphacı köyünde bulunan Rumi Hoca türbesi, ilçe merkezine 20 km uzaklıktadır. Rumi Hoca'nın hayatı hakkında yazılı ve sözlü herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sözlü geleneğe göre Horasan erenlerinden olduğu düşünülmektedir. Köy halkı tarafından Rumi Hocaya "Urum Hoca" da denmektedir. Rumi Hoca şenlikleri Temmuz ayının son haftası yapılmaktadır. En son 7. Diphacı Köyü Rumi Hoca Şenlikleri düzenlendi. Bu şenlikler Diphacı Köyü Rumi Hoca Derneği tarafından tertip edildi. Bu şenliklerde zâkirler genellikle 1923- 1990 yılları arasında Diphacı köyünde yaşamış bölgenin ünlü zakirlerinden olan Yanyatan Derviş Ali'nin yazdığı deyişlerden okurlar.

Gümüštepe Köyü Âşık Sıtkı Baba Şenlikleri

Amasya'nın Merzifon İlçesine bağlı Gümüštepe köyünde veya eski ismi ile Haruz köyünde bulunan Sıtkı Baba türbesi ilçe merkezine 28 km uzaklıktadır. Sıtkı Baba 1865 yılında Mersin'in Tarsus ilçesine bağlı Yenice köyünde dünyaya gelmiştir. Kardeşiyle birlikte köy medresesinde okuma yazmayı öğrenen Sıdkî'nin, henüz altı yaşındayken "Pervane" mahlasıyla şiir söylemeye başladığı rivayet edilmektedir. 12 yaşındayken annesi izin vermemesine rağmen gönlündeki aşk ateşiyle evden kaçarak ününü duyduğu Hacıbektaş Veli Dergâhına gider. Sıdkî'nin şiirlerinden Hacıbektaş Dergâhı postnişini Feyzullah Efendi'ye intisap ettiğinde, yani 1876 yılında 12 yaşında olduğunu anlamaktayız. Sıdkî Baba, 1893 yılının temmuz ayında Dergâh 'ta hizmet gören Çorum'un Alaca ilçesi İmad Hüyüğü köyünden Mehmed Dede Ocağı evlatlarından Ali Ağa'nın kızı Hatice ile evlenmiştir. Evliliğinden kısa bir süre sonra taliplerinin köylerini dolaşırken Merzifon'un Harız (Gümüštepe) köyünü beğenmiş ve eşiyle birlikte bu köye yerleşmiştir. Hayatının kalan kısmını Merzifon'da geçiren Sıdkî Baba, Hacıbektaş Veli Dergâhının bu yöredeki "Baba'sı" olarak uzun yıllar hizmet etmiş ve burada bulunan Piri Baba ve Koçu Baba Türbelerini de onartmıştır. 1. Dünya Savaşı sırasında vatanın savunması için Cemalettin Çelebi'nin isteğiyle Alevi topluluklar tarafından oluşturulan

gönüllü mücahit alayının fahri yüzbaşısı olarak mücadele vermiştir. (KAYALI ORTA & AKIN, 2019). Sıtkı Baba şenlikleri genelde Ağustos ayında düzenlenmektedir. En son 21 Ağustos 2022 yılında Âşık Sıtkı Baba Şenlikleri düzenlendi. Bu şenlikler Âşık Sıtkı Baba Kültür ve Tanıtma Derneği tarafından düzenlendi. Bu şenliklerde zâkirler genellikle Sıtkı Babanın deyişlerini okumaktadırlar.

Kayadüzü Köyü Çam Evliya Pilav Şenliği

Amasya'nın Merzifon ilçesine bağlı Kayadüzü köyünde eski ismiyle Belvar köyünde bulunan Çam Evliya türbesi ilçe merkezine 12 km uzaklıktadır. Çam Evliyanın hakkında yazılı ve sözlü herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Çam Evliya Pilav Şenlikleri her sene Haziran ayından düzenlenmektedir. Bu şenlikler Kayadüzü Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği tarafından düzenlenmektedir. Bu şenlikte büyük bakır kazanlarda pilav yapılarak gelen misafirlere dağıtılmaktadır.

Güllüce Köyü Yayla Şenliği

Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesine bağlı Güllüce köyünün yaylası ilçe merkezine 40 km uzaklıktadır. Güllüce Köyü Yayla Şenlikleri her sene Temmuz ayında düzenlenmektedir. Şenlikler piknik havasında geçmektedir. Bölge zakirleri her sene burada sanatlarını icra etmektedirler.

Beden Köyü Yayla Şenliği

Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesine bağlı Beden köyünün yaylası ilçe merkezine 10 km uzaklıktadır. Beden Köyü Yayla Şenlikleri genellikle Haziran ayının sonu veya Temmuz ayının başında düzenlenmektedir. En son 25 Haziran 2023 tarihinde 17.Beden Köyü Yayla Şenliği düzenlenmiştir. Bu şenlikler Beden Köyü Geliştirme Güzelleştirme ve Tanıtma Derneği tarafından organize edilmektedir.

Ali Pir Civan Kültür ve Sanat Etkinliği

Ali Pir Civan Kültür ve Sanat Etkinliği, Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinde düzenlenmektedir. Bu etkinlik her sene Temmuz ayında düzenlenmektedir. Etkinlik organizasyonu 3 gün şeklinde planlanır. İlk gün ilçe merkezinde bölge zâkirleri konser verir. İkinci gün yine ilçe merkezinde Alevi Bektaşî deyişleri, semahları söyleyebilen ünlü bir ismin konseri düzenlenir. Üçüncü gün ise Ali Pir Civan'ın türbesinin bulunduğu Sarayözü köyünde kurban tıglanıp yemekler yapılır ve gelenlere ikram edilir. Bölge

zakirleri üçüncü gün köydeki şenlik alanında konser verirler. En son 2 Temmuz 2023 tarihinde 28. Geleneksel 7. Uluslararası Ali Pir Civan Kültür ve Sanat Etkinliği düzenlendi. Bu etkinlikler Ali Pir Civan Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından organize edilmektedir.

Piri Baba Kültür ve Sanat Etkinliği

Piri Baba Kültür ve Sanat Etkinliği Amasya'nın Merzifon ilçesinde düzenlenmektedir. Piri Baba hakkında bilgi veren kaynakların başında Evliya Çelebinin seyahatnamesi gelir. Evliya Çelebi, Merzifon'a geldiğinde Piri Baba türbesine uğradığını onun Hoca Ahmet Yesevi'nin emriyle Anadolu'ya gelen Horasan erenlerinden olduğunu söylemektedir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden hareketle Fuad Köprülü " Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" eserinde Piri Baba'nın Yesevi tarafından Anadolu'ya gönderilen halifelerinden olduğunu kabul etmektedir (Doğanbaş, Piri Baba Velayetnamesi, 2007, s. 163). Piri Baba Kültür ve Sanat Etkinlikleri her sene Ağustos ayının son haftası veya Eylül ayının ilk haftası düzenlenmektedir. Etkinlik organizasyonu 2 gün şeklinde planlanır. İlk gün Merzifon'un Tekke mahallesinde bulunan Piri Baba türbesinin yanındaki parkta bölge zakirleri konser verir. İkinci gün ise ilçe meydanında Alevi Bektaşî deyişleri, semahları söyleyebilen ünlü sanatçılar tarafından konser düzenlenir. En son 02.09.2022-03.09.2022 tarihleri arasında 22. Geleneksel Piri Baba Kültür ve Sanat Etkinliği düzenlenmiştir. Bu etkinlikler Piri Baba Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından organize edilmiştir.

4.4.3.2. Balım Sultan Muhabbetleri

Balım Sultan Muhabbeti yapan dervişler, çoğunlukla Bektaşî terbiyesinden geçmiştir ve "dem" diye adlandırılan alkollü içkinin olduğu muhabbet sofralarında gerçekleşir. Balım Sultan muhabbeti dediğimiz sofrada yapılan bu muhabbette belirli kuralları vardır, sofranın dua ile başlaması "dem" in hep birlikte alınması, nefeslerin izin alınarak söylenmesi, nefeslerin akabinde dua yapıp nefeslerin yorumlanmasına geçilmesi ve uygun yerlerde yöneticinin izni ile birlikte "dem" alınması gibi birçok kural vardır (Işık, 2017, s. 107). Bölgede de bu sohbet meclisleri hala devam etmektedir. Kaynak şahsımızın aktardığına göre: "*Cem dışında bu mesleği Balım Sultan muhabbetlerinde icra ederim. Balım Sultan muhabbetleri ev hanelerinde dosthâne*

muhabbetlere denir. Bu sohbetlerde yeni bulduğumuz veyahut cemlerde etkinliklerde söylenemeyen deyişleri, nefesleri icra ederiz.”(K.Ş.7.). Kaynak şahsın verdiği bilgiden yola çıktığımızda Balım Sultan sohbetlerinin zâkirler için önemli bir icra alanı olduğunu da görmekteyiz. Bu meclislere genellikle Alevi Bektaşî inancına mensup kişiler katılır. Bu sohbetler genel itibariyle içkili dost meclisleridir. Bu masalarda zâkirler deyişler söyler o deyişler yorumlanır ve anlamlandırılmaya çalışılır. Zâkirlerin yeni eserleri genellikle bu masalarda icra edilir. Bu masalarda dini, siyasi, sosyal her konu konuşulur ve tartışılır.

Zakirlerin icra ortamlarını ele aldığımızda üç bölüme ayrıldığını görmekteyiz. Bu bölümlerden birisi yukarıda bahsettiğimiz cem ayinleri bir diğeri ise kültür sanat etkinlikleri ve köy şenlikleri ve en son bölüm ise Balım Sultan sohbetleridir. Zakirler cem ayinlerinde yukarıda bahsettiğimiz üzere cem ayinin bölümlerine uygun minvaldeki deyiş, düvazımam ve miraçlama türündeki şiirleri söylemektedirler. Kültür sanat etkinlikleri ve köy şenliklerinde ise zakirler deyiş düvazımam okumakla beraber ladini dediğimiz aşk, doğa vs. temaları içeren şiirler de okumaktadırlar. Lakin bu etkinliklerde miraçlama türünde şiirler okunmamaktadır. Balım sultan sohbetlerinde ise üretken zakirler burada genellikle kendi yazdıkları yeni şiirleri söylerler ve dost meclisine sunarlar. Ustamalı söyleyen zakirler bu meclislerde sohbetin konusu, durumu ve işleyişine göre şiirler söylemektedirler. Görüldüğü üzere her üç icra ortamı da zakirler üzerinde farklı etkiler yaratmakta ve bu durum zakirlerin icra ortamına göre repertuvarlarını geniş tuttuklarını göz önüne sermektedir.

4.5. Bölgede Tespit Edilmiş Zakirler

4.5.1.Ustamalı Söyleyen Zakirler

1. Aşır Aslan

Aşır Aslan 01.01.1957 yılında Amasya'nın Direkli köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokulunu Direkli köyünde, ortaokul ve lise eğitimini Amasya merkezde tamamlamıştır. Daha sonra 2 yıllık Amasya Eğitim Enstitüsünü bitirmiş ve öğretmen olarak Orduya atanmıştır.12 yıl başka illerde görev yaptıktan sonra tekrar memleketi olan Amasya'ya yerleşmiştir.2005 yılında emekli olmuştur. Evli ve 2 çocuk sahibidir. Saz çalmayı lise zamanlarında Amasya Musiki Cemiyetine giderek öğrenmiştir. Sazı öğrendikten sonra köye gelen dedeler tarafından fark edilip cem ayinlerine saz çalması için davet edilmiştir.

Bu şekilde de zakirliğe ilk adımını atmıştır. Cemlerde ustamalı şiirler söylemektedir. Şu an Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinde ikamet etmektedir.

Yar Eden Medet

Abdal Musa Sultan gazaba geldi
Urumu feth edip kırandan medet
Cihan harap oldu mümin az kaldı
Yine sen bilirsin el aman medet

Gele yetişesin urumun eri
Kayıp erenleri Horasan piri
Muallakta tutun bab-ı Hayber'i
Hint'te Muhammed'e car eden medet

Şek getirmem Balım Sultan Alisin
Düşmüşlerin kanadısın kolusun
Urum kutbu Hac Bektaş Velisin
Cansız duvarları yürüten medet

Bizler de biliriz Ali'nin soyun
Bize yardım eyle Hasan Hüseyin
Zindanda vermişiz Zeynel'in payın
Bakır'ı zindanda var eden medet

Medet İmam Cafer elden al bizi
Daim dar günlerde bekleriz sizi

Ervah iken yuttun yedi denizi
Muhid deryasını kurudan medet

Gelin Musa'yı Kazım'a biz de varalım
Rıza'dan da dermanımız bulalım
Takıya nakıya yüzler sürelim
Mehdi'yi mağarada sır eden medet

Hüseyin Gazi Sultan bir belli cansın
Rıcam kabul eyle müşkülüm kansın
Hüseyin ovanın bekçisi sensin
Ayırma kuzuyu sürüden medet

Hüseyinem er gönüle değmeyen
Kin kibir yükünü alıp yığmayan
Yerin göğün arasına sığmayan
Müminin kalbinde yer eden medet
Çorumlu Kul Mustafa

(K.Ş.D.1.)

2. Aydın Öztürk

Aydın Öztürk 10.01.1979 tarihinde Çorum ilinin Osmancık ilçesinin Nıcak köyünde doğmuştur. İlk ve ortaokul eğitimini Osmancık tamamlamıştır. Ailesel sebeplerden dolayı lise döneminde Merzifon'a gelmişlerdir. Lise eğitimini Merzifon'da tamamlamıştır. Şu an Merzifon'da bir fabrikada Tornacı olarak çalışmaktadır. Saz çalmaya 13 yaşında başlamıştır. Zakirliğin gerekliliklerini ve zakirliği rahmetli Kırçalı Âşık Kara Hüseyin'den öğrendiğini söylemektedir. Cemlerde ve cem dışındaki etkinliklerde ustamalı şiirler söylemektedir. Şu an Merzifon ilçesinde ikamet etmektedir.

Gönül arzuladı düştük yollara
Sürdüğümüz Balım Sultan yoludur
Düşürdün sultanım bizi dillere
Durduğumuz Ali Mansur darıdır

Darına dururuz cem-i alada
Göster didarını bize seyranda
Sultan Cemal derler aslı pek-zade
Cemalin görmek de gözün karıdır

Şükür kavuşturdu Pir Balım Sultan
Gezindi bendimi ol Şah-ı Merdan
Kusurum çok imiş, yakamda noksan
Sıtkınan sevenin sadık yâridir

Dertliyim derdime dermana geldim
Ali'm veliyullah fermana geldim
Cömertsin sultanım ihsana geldim
Güzel nutkun kalp evini artırır

Kul Fakır'ım serim kurban yoluna
Sultan olan bakar kulun halına
Lahmike cismike indi şanına
Ruh be ruhumuzu veren velidir

(K.Ş.D.2)

3. Bilal Karaman

Bilal Karaman 20.04.1959 tarihinde Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinin Kuzualan köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokulu Kuzualan köyünde okumuştur. Çiftçilikle uğraşmaktadır. Keman çalmayı ve zakirliği babasından öğrenmiştir. Babası rahmetli Âşık Rasim Karamandır. Keman çalmaya 10 yaşında başlamıştır. Zakirliği ise babası ile beraber cemlere giderek öğrenmiştir. Ustamalı şiirler söylemektedir. Şu an Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinde ikamet etmektedir.

Has bahçenin içinde gülü neyleyim
On İki İmam'dır gülümüz bizim
Hakka varmayan yolu neyleyim
Muhammed'e çıkar yolumuz bizim

Muhammed Mustafa başta tacımız
Hatice anamız Zehra bacımız
Kıyamete kadar sürer acımız
Kırık kanadımız kolumuz bizim

Hazreti Ali'yi şehit ettiler
Hasan'ın payına ağı kattılar
Hüseyin'i öldürdüler attılar
Yezit kavmi büktü belimizi bizim

Zeynel Abidin'i hapse sürdüler
İmam Bakır, Cafer zulüm gördüler
Musa'yı Kazım'a zehir verdiler
Daim pür melaldir halimiz bizim

İmam Rıza, Taki Hakka yar oldu
Naki, Hasan -ül Askeri nur oldu
Mehdi mağaraya girdi sır oldu
Onları zikir eder dilimiz bizim

Şah Hatayi'm yoktur sözümde yalan
Hz. Muhammed'den sonra bunlardır gelen
On İki İmamların atası olan
Hazreti Ali ulumuz bizim

(K.Ş.D.3.)

4. Cuma Yiğit

Cuma Yiğit 01.04.1974 tarihinde Amasya'nın Merzifon ilçesinin Kirazlı köyünde dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaokul eğitimini köyde tamamlamıştır. Liseyi Sanat okulunda aşçılık eğitimi alarak bitirmiştir. Şu an pidecilik yapmaktadır. Saz çalmayı 13 yaşında öğrenmiştir. Bir dönem İzmir'de bulunmuştur. O sırada belediyenin saz kursuna gidip nota bilgisi eğitimi almıştır. Zakirliğe ailesinin etkisiyle başlamıştır. Ailesinde de zâkirler bulunduğu onlardan feyz almıştır. Asıl ustası ve zakirliği öğrendiği kişi olarak dayısı Âşık Hamza Bektaş'ı görmektedir. Ustamalı şiirler söylemektedir. Şu an Amasya'nın Merzifon ilçesinde ikamet etmektedir.

Sabahtan sabahtan her dem sabahtan
Bülbül ağlar ağlar güle getirir
Bak şu feleğin işine bak
Cevr ile cefayı kula getirir

Kırmızı gül bitişiktir har ile
Mansur darda bağlı bir ikrar ile
Musahip olmada kalleş yar ile

Altın adımızı pula getirir

Musahiptir musahibin yarısı
İkisi de bir elmanın yarısı
Eyüp'ün teninde kovan arısı
O da her çiçekten bala getirir

Sabahtan kalk selam verme nursuza
Komşu olma edepsiz arsız
Yalnız git yoldaş olma pirsiz
Ahiri işine hile getirir

Pir Sultan Abdal'ım nefesin haktır
Ol Hakk'ın katında noksanın çoktur
Cehennemde ateş var derler yoktur
Herkes ateşini bile getirir

5. Erdal Denk

Erdal Denk 01.08.1959 tarihinde Amasya'nın Merzifon ilçesinde dünyaya gelmiştir. Üç dört yaşlarında gözlerinde katarakt problemi oluşmuş ve görme yetisini büyük oranda kaybetmiştir. Görme problemi sebebiyle ilkokula kadar okuyabilmiştir. Ortaokula gidecek yaşlarda saz çalmayı öğrenmiştir. İleriki dönemlerde 10 yıl bakkallık yapmıştır. Daha sonra arkadaşlarıyla orkestra kurarak düğünlerde çalmaya başlamıştır. Uzun süre düğünlerde çalıştıktan sonra belediyenin orkestrasına girmiştir ve oradan emekli olmuştur. Cemlere 17 yaşında girmeye başlamış ve zakirliğe ilk adımı orada olmuştur. Ustamalı şiirler söylemektedir. Şu an Amasya'nın Merzifon ilçesinde ikamet etmektedir.

Muhammed Ali'yi candan sevenler
Yorulup yollarda kalmaz inşallah
Ol İmam Hasan'ın yüzün görenler
Hüseyin'den Mahrum olmaz inşallah

Zeynel Abidin'den bir dolu içtim
Muhammed Bakır'la kaynayıp coştum

Ben İmam Cafer'in izine koştum
Andan gayrı yola salmaz inşallah

Musa-i Kazım'dan kopan erenler
Baş can verip bu cemleri görenler
şah İmam Rıza'ya ağu verenler
Divanda şefaata bulmaz inşallah

Bir gün olur okuturlar defteri
şah Oğlunun elindedir teberi
Uyanınca Taki Naki Askeri
Açılan gülümüz solmaz inşallah

şah Hatay'ım bu pend bize yeter a
Özünü kata gr ulu divana
Mehdi şevki şu cihamı tatar a
şah kuluna sitem olmaz inşallah

(K.ř.D.4.)

6. Ergül Kuru

Ergül Kuru 20.09.1986 tarihinde Amasya'nın Merzifon ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlkokul, ortaokul ve liseyi Merzifon'da okumuştur. Daha sonra Gümüşhacıköy ilçesinde sanayide bir dükkân açmıştır. Bir süre işlettikten sonra kapatıp Merzifon'da fabrikada çalışmaya başlamıştır. Evlidir. Saz çalmayı küçük yaşlarda öğrenmiştir. Zakirliğe küçük yaşta gittiği cemlerde heves etmiştir. Askerden döndükten sonrada zakirliğe adım atmıştır. Ustamalı şiirler söylemektedir. şu an Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinde ikamet etmektedir.

Evvelden bade-i aşk ile mestiz
Yerimiz meyhane, mescit gerekmez
Saki-i kevserden kandık elestiz
Kuran-ı natık var sâmit gerekmez

Cennet irfan imiş remzini bildik
Bai bismillahtan dersimiz aldık
Cemâl-i dilberi aşikâr gördük
Cennetteki huri, gilman gerekmez

Gelmişiz cânânın asitanına
Sıtkıyla sarıldık dost dağmanına
Canla baş koymuşuz aşk meydanına
Hayvan kesmek gibi kurban gerekmez

Bize lâzım değil müftü fetvası
Ehl-i aşk olanın var aşinası
Ademi hor görüp olmayız asi
Secdeden ar eden şeytan gerekmez

Biliriz abdesti, savmı, salâtı
Kelime-i şahadet, haccı, zekatı
Taklit ile olmaz hak farziyatı

Riya ile olan iman gerekmez

Biliriz mevlayı vicdanımızda
Allah aşikârdır seyranımızda
Kuşdili okunur irfanımızda
Arabi, Farsî lisan gerekmez

Yürekte gizlidir bizim derdimiz
Taklide bağlanmaz hiçbir ferdimiz
Nefsimiz iledir daim harbimiz
Cahil-ü nadanla kavga gerekmez

İBRETİ, nadanla etme ülfeti
Dost kapısın bekle, eyle hizmeti
Anlamak istersen ilm-i hikmeti
Aşktan başka din ve iman gerekmez

7. Hamza Bektaş

Hamza Bektaş 1951 tarihinde Amasya'nın Merzifon ilçesinin Kirazlı köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokulu köyde okumuştur. Pazarcılıkla uğraşmaktadır. Bir süre köyde muhtarlıkta yapmıştır. Evli ve 5 çocuk sahibidir. Zakirliği ise rahmetli Diphacıköylü Âşık Yanyatan Derviş Ali'den öğrenmiştir. Ustamalı şiirler söylemektedir. Çıracı olarak da yeğeni Cuma Yiğit'i eğitmiş ve zakir yapmıştır. Şu an hala Kirazlı köyünde ikamet etmektedir.

Medet Allah ya Muhammed ya Ali
Dertliyim derdime dermana geldim
Bûnlardan kurtaran Bektaş Veli
Dertliyim derdime dermana geldim

Hasan Hüseyin'le arttı fırkatım
Zeynel Bakır Cafer melce-i zatım
Kazım Musa Rıza kabul eyle hacetim
Dertliyim derdime dermana geldim

Taki'den Naki'den ola hidayet
Hasan Askeri yareme el kat
Muhammed Mehdi dardayım gayet
Dertliyim derdime dermana geldim

Dervişlerin girer şala abaya
Sehven hata ettim geldim tövbeye
Niyazım var Hacı Bektaş Veliye
Dertliyim derdime dermana geldim

Güzide der Mevla'm sen bak halime
Medet mürüvvet fırsat verme zalime
On iki imam yardım eyle kuluna
Dertliyim derdime dermana geldim

(K.Ş.D.5.)

8. Muharrem Altınsoy

Muharrem Altınsoy 1935 yılında Amasya'nın Merzifon ilçesinin Hırka köyünde dünyaya gelmiştir. Herhangi bir tahsili yoktur. Çiftçilikle uğraşmıştır. Küçük yaşta kendi başına keman çalmayı öğrenmiştir. Köye gelen dedeler tarafından fark edilip cemlere davet edilmiş ve böylece zakirliğe adım atmıştır. Zakirliği yaşlandığı için 15 sene önce bırakmıştır. Ustamalı şiirler söylemektedir. Hırka köyünde ikamet etmektedir.

Gine mihman gördüm gönlüm şad oldu
Mihmanlar siz bize sefa geldiniz

Kar kış yağar iken bahar yaz oldu
Mihmanlar siz bize sefa geldiniz

Misafir aşk kapusunun dilidir
Hızır-ı sev kim sahibinin gülüdür
Tanrı misafiri pirim Ali'dir
Mihmanlar siz bize sefa geldiniz

Bir eve kahr ola misafir gelmez
Çalınsa çırpınsa ektiği bitmez
Çağırrsa bağırssa bir ere yetmez
Mihmanlar siz bize sefa geldiniz

Himmet eyle sen ki daima gele
Yavan yaşık bizim yüzümüz güle
Büyük küçük anı hep Hızır bile
Mihmanlar siz bize sefa geldiniz

Misafir gelir ki kısmeti bile
Misafir Hızır'dır özrünü dile
Hatayi'm uğruyu tut ver gel ele
Mihmanlar siz bize sefa geldiniz

(K.Ş.D.6.)

4.5.2. Mahlas Kullanan ve Kendi Şiirlerini Söyleyen Zakirler

1. Hasan Özabdal

Hasan Özabdal 1933 yılında Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinin Halaz köyünde dünyaya gelmiştir. Herhangi bir tahsili yoktur. Çiftçilikle uğraşmıştır. Küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiştir. Amcalarının yanında büyümüştür. Keman çalmayı kendi başına öğrenmiştir. Keman ona babasından kalmıştır. Lakin babası zakir değildir. Zakirliğe adım atması öncelikle yengesinin ona Alevi-Bektaşî yol ve erkânını öğretmesiyle başlamıştır. Sonrasında keman çalmayı iyi öğrenince köye gelen dedeler onu cemlere davet etmeye

başlamıştır. Kendine ait şiirleri vardır. Lakin hiçbirini besteleyememiştir. Cemlerde dededen izin alıp kendine ait şiirleri ara sıra okuma fırsatı olmuştur. Âşık Abdal mahlasını kullanmaktadır. Zakirliği 20 sene önce yaşlandığından bırakmıştır. Şu an Halaz köyünde ikamet etmektedir.

Şimdi millet zevke aktı
Bu aşk yüreğimi yaktı
Hangi âşık iğne taktı
Âşıklık Hüseyini olur

Atışmak hakka yaramaz
Boş gezer menzil alamaz
Hak katında makbul olmaz
Âşıklık Hüseyini olur

Âşıklar Aliden alır
Tarikat yoluna gelir
Ne ararsa orda bulur
Âşıklık Hüseyini olur

Erenler meyinden içer
Ne ekerse onu biçer
Aşığı dinleyen seçer
Âşıklık Hüseyini olur

Abdal'ıyam keman elimde

Hakkın bin bir ismi dilimde

Bezirgân Yemen ilinde

Âşıklık Hüseyini olur

Âşık Hasan Özabdal

2. Seydi Lafçı

Seydi Lafçı 20.04.1977 tarihinde Amasya'nın Merzifon ilçesinin Yaylacık köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokul mezunudur. Fabrikada işçilik yapmaktadır. Ayrıca eşiyle birlikte Hacı Bektaşî Veli Kültür Derneği bünyesinde semah öğretmenliği yapmaktadır. Zakirliğe köye ceme gelen zakirlerden etkilenecek başlamıştır. Zakirliği ise genel manasıyla Merzifon'un Göller köyünde bulunana rahmetli âşık Hüseyin Albayrak'tan öğrendiğini söylemektedir. Kendine ait şiirleri vardır. Bunları bestelemiştir ve çalmaktadır. Cemlerde dededen izin isteyerek ara ara kendi eserlerini de söylemektedir. "Bendemi" mahlasını kullanmaktadır. Öncesinde "Bednam" mahlasını kullanan şair Ozan Esrari'nin yönlendirmesi ve tavsiyesiyle onun verdiği "Bendemi" mahlasını kullanmaya başlamıştır. Şiirlerini genelde hece ölçüsü ve dörtlük nazım şekli ile yazmaktadır. Lakin serbest nazım ile de yazdığı şiirler mevcuttur. Şu an Merzifon ilçesinde ikamet etmektedir.

Zeynel Abidin

Dedesi Alidir Hüseyin oğlu

Bekler zindanları Zeynel Abidin

Bir daldan sürgündür ehlibeytin oğlu

Bekler zindanları Zeynel Abidin

Kendisi kırk yıl zindanda yatı
Ağlayarak hep gözyaşları aktı
İmam Bakır'a göz gönül kattı
Bekler zindanları Zeynel Abidin

Karanlık zindan nurundan ışıdı
Hakkın cevherini bize taşıdı
Her zaman onun gözü yaşdı
Bekler zindanları Zeynel Abidin

Zalim Mervan onun boynunu vurdu
İçinden kibirle düşmanlık kurdu
Ebu Müslüm onu vurdu bir ordu
Bekler zindanları Zeynel Abidin

Bendemi ne söylersin kendince
Her şey biter Mehdi sahip gelince
Yapılanlar hep sorulur gününde
Bekler zindanları Zeynel Abidin

(K.Ş.D.7.)

Geldi Geçti

Bir ikrarda eyleneyim derken
Ömrüm od'a yandı har geldi geçti
Bu gönül bahçemi dolandı diken
Bülbül ötmez oldu zor geldi geçti

Çırpınırım kollarımı tutan yok
Müşkülünü dertlerimi atan yok
Bunalınca imdadıma yeten yok
Bu geniş yollarım dar geldi geçti

Seydi Bendemi'nin bakman suçuna
Vakit tamam olur gönül göçüne

Bir hoş sevda doğdu gönlüm içine
Sanırım üstüne yar geldi geçti
(K.Ş.D.7.)

Gülün Kadar Ver

Bizlere saygıyı bize sevgiyi
Ol Yusuf'u Kenan gülün kadar ver
İlmi cavidanı ilmi ledünü
Hem İmam Cafer gülün kadar ver

Önümüzden eksik etme gıdayı
Bülbül gibi caş edelim sedayı
Evla da değişmez gani hüdayı
Ol Halil İbrahim gülün kadar ver

Cihanda hem evveli hem de ahir
Hakikat ummanını besleyen nehir
Biri ilme kapı biri de şehir
Mustafa Mürteza gülün kadar ver

Sığmasak dünyaya aşsak Habur'u
Bize rehber olsun ihsan taburu
Garip gönlümüze bunca sabırı
İmam Hüseyin gülün kadar ver

Kuluna başısla Seydi Bendemi
Seven canlara sun himmet meramı
Âlemi saran dost sarsın yaramı
Hünkâr Hacıbektaş gülün kadar ver

(K.Ş.D.7.)

3. Veli al

Veli al 1951 tarihinde Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinin Sarayözü köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokul mezunudur. Çiftçilikle uğraşmaktadır. İlk enstrümanı kemandır. Keman çalmaya 18 yaşında başlamıştır. Askere gittikten sonra orada tanıştığı bir astsubay sayesinde saz çalmayı öğrenmiştir. Zakirliğe ise askere gitmeden önce köye gelen dedelerin daveti ile başlamıştır. Zakirlikteki ilk enstrümanı da keman olmuştur. Zakirliği genel hatlarıyla öğreten ustası köydeki eski zakirlerden Âşık Sadık olduğunu söylemektedir. Kendine ait şiirleri mevcuttur. Bunları bestelemiş ve albüm haline getirmiş bir sanatçıdır. İlk kasetini 1990 yılında çıkarmıştır. Toplamda 3 kaset 1 albüm ve 1 klipi mevcuttur. Şiirlerinde " Âşık Veli" mahlasını kullanmaktadır. Şiirlerinde hece ölçüsü ve dörtlük nazım biçimi kullanmaktadır. Şu an Sarayözü köyünde ikamet etmektedir.

ALİ BİRCİVAN

Senin felsefenden ilham alırım
Dergâhına geldim Alipircivan
O uzun boyuna yüzümü sürdüm
Dergâhına geldim Alipircivan

Uzundur kametin selvidir boyun
Seven insanlara açıktır kapın
Sen Alisin on iki imamdan soyun
Dergâhına geldim Alipircivan

Birlik makamının öncü sensin
Erenler sultanı pirim Alimsin
Gönlüm seni sevdi elbet velisin
Dergâhına geldim Alipircivan

Dedem Ali dedem büstünü yapan
Şehitler şehidi sen pirim sultan
Âşık Veli senin makamını satan
Dergâhına geldim Alipircivan

(K.Ş.D.8.)

YAR AŞKINA

Yar aşkına yanar gönül
Gel derdimin dermanı ol
Senin arar deli gönül
Gel derdimin dermanı ol

Yeşil dağlar ovasını
Kimse bilmez şu yasımı
Bitmez gönül yarasını
Gel derdimin dermanı ol

Ah çekerek bunca zaman
Dileğim sana kavuşsam
Gönlümdeki ah şu güman
Gel derdimin dermanı ol

Âşık böyle derdim sende
Düşürdü ah ile derde
Senin sevdan döner serde
Gel derdimin dermanı ol

(K.Ş.D.8.)

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

“Merzifon ve Gümüşhacıköy (Amasya) Zakirlik Geleneği” isimli çalışmamda Merzifon ve Gümüşhacıköy’deki zâkirlik geleneğini ve zâkirlik görevi üstlenmiş aynı zamanda da kendi şiirlerini de söyleyen zâkirler üzerinde yaptığımız bu çalışmada elde edilen sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Amasya bölgesindeki Alevi- Bektaşî nüfusunun yoğun olduğu bu ilçelerde Alevi inanç değerlerinin yürütüldüğünün tespitini yapmış bulunmaktayız. Buna bağlı olarak Alevi nüfusun dini ayinlerini sahiplendiklerini ve bu ayinleri sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Bölgede yaptığımız alan araştırmalarında, Alevi- Bektaşî toplumunun dini hayatının merkezinde cem ayinlerinin olduğunu görmekteyiz. Alevi toplumu yılın belli dönemlerinde cemler yapmaktadır. Bu cemler araştırma konumuz için yeterli ölçüde veri sağlamıştır.

2. Cemlerin deden sonraki kilidini zâkirler oluşturmaktadır. Bundan dolayı da bölgede zâkirlik geleneğinin önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Cemlerin olmazsa olmazlarından olan zâkirler, cem ayinlerinde nefes, düvazımam ve miraçlama türünde şiirler çalıp söylemektedirler. Zakirler cemlere davet üzerine gitmektedirler. Bundan dolayı da zakirlerin bölge dışında cemlere de gidip katıldıkları tespit edilmiştir.

3. Araştırma sahamızdaki zakirlerle ilgili bilgiler büyük oranda sözlü kaynaklardan alınmıştır. Zâkirlik geleneği ve zâkirler hakkında çok az yazılı kaynağa rastlamıştır. Geçmiş yıllarda yaşayan ve bölgede adı sanı belli zâkirlerin hayatları ve zâkirlik hizmetleri üzerine neredeyse yok denecek kadar az bilgi mevcuttur. Genel itibariyle bu kişiler hakkındaki bilgileri sözlü kaynaklardan ulaşmaktayız. Bu da özellikle bölgedeki zâkirlik geleneğinin tarihiyle ilgili tespit ve değerlendirme yapmayı zorlaştırmaktadır.

4. Araştırma sahasında yaşayan zakirlerin bir kısmı zakir ailelerinden gelmekte bir kısmı ise usta-çırak ilişkisi içinde yetişerek bu hizmeti üstlenmişlerdir. Ancak bölgedeki usta-çırak ilişkisi günümüzde oldukça çözüktür. Şu an ki durum usta-

çırak ilişkisinden ziyade cemlerdeki usta zakirlerin izlenip onların yaptıklarını taklit yoluyla ilerlemektedir. Diğer bir husus, araştırma alanında tespit edilen zâkirler, büyük oranda elli yaş üstündedir ve en genç zakir şu an otuz yedi yaşındadır. Zâkirlerle görüşme sonucunda elde edilen bilgiye göre de şu an yetişen genç bir zâkirin olmadığıdır. Bu bölgedeki zâkirlik geleneğinin karşı karşıya olduğu en büyük problemlerden biridir.

5. Zakirler cemlerde “yedi ulu ozan” dan ve bölgede yetişmiş büyük ustaların şiirlerini icra etmektedirler. Cemlerde dedenin izni ile kendi şiirlerini de icra eden zâkirler bulunmaktadır. Zakirlerin repertuarları üzerinde yaptığımız araştırmada şiirlerin büyük oranda Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Virani, Kul Hüseyin, Kul Fakır, Sıtkı Baba mahlaslı olduğu görülmüştür. Zâkirler, şiirlerini cemleri takip ederek sözlü ortamda öğrendikleri gibi defter ve kitap gibi yazılı kaynaklardan hatta yeni dönem zakirlerin internet gibi ortamları kullanarak da şiirleri icra yoluna gittikleri tespit edilmiştir.

6. Zakirlerin asıl icra alanları cem ayinleridir. Cemlerde nefes ve düvazımam söyleyen zâkirler cem dışında da köy şenliklerinde ve kültürel ortamlarda saz çalıp söyledikleri de tespit edilmiştir. Bir diğer cem dışı etkinlik ise “Balım Sultan Sohbetleri” dir. Bu sohbetlerde zâkirler genellikle yeni oluşturdukları veya ilk defa deneyecekleri nefes ve düvazımamları söylemektedirler. Bu açıdan zakirlerin âşıklık geleneğiyle benzeştiği yönlerini görmekteyiz. Tıpkı âşıklar gibi sosyal içerikli ortamlarda sanatlarını icra ettiklerini görmekteyiz.

7. Bölgede iki tip zakir profili karşımıza çıkmaktadır. Birinci tip zâkirler ustamalı şiir icra edenlerdir. İkinci tip zâkirler ise mahlas alıp kendi şiirlerini icra eden zakirlerdir. Bölgedeki zakirlerin büyük çoğunluğu birinci tip zakirlerdendir.

8. Zakirlerin repertuarları incelendiğinde şiirlerin belirli bir tematik ekseninde yoğunlaştığını görmekteyiz. Zakirlerin en çok repertuarlarında bulunan şiirlerin temaları büyük oranda Hz. Ali için yazılan şiirler, Hz. Hüseyin ve Kerbela olayı üzerine yazılan şiirler, On iki imamlar için yazılan şiirler ve dört kapı kırk makam felsefesi üzerine olan şiirler olduğunu görmekteyiz. Bu da bize zakirlerin ehli beyt sevgisine ve Alevi Bektaşilik felsefesine bağlılığını göstermektedir.

9. Zakirler şiiirlerini çoğunlukla koşma nazım şekli ve hece ölçüsüyle söylemiştir. Şiiirlerin bazılarının da ölçü ve kafiye uyumsuzluğu görülmekle birlikte genel itibariyle âşık tarzı şiiir geleneğine uygun şiiirlerdir.

5.2. Öneriler

“Merzifon ve Gümüşhacıköy (Amasya) Zakirlik Geleneği” isimli çalışmamda Merzifon ve Gümüşhacıköy’deki zâkirlik geleneği hakkında elde ettiğim sonuçlar doğrultusunda verebileceğim naçizane önerilerim şu şekildedir:

1. Zakirler ustamalı öğrendikleri deyiş, düvazımam, mersiye türündeki şiiirlerini ezberlerinde tutmamalı bu şiiirleri yazılı veya sesli olarak kayıta geçirmelidirler. Bu sayede bu şiiirlerin gelecek nesillere ve kültür hazinemize aktarımı kolaylaşmış olur.

2. Usta zâkirler mesleklerini sadece ailelerindeki kişilere aktarmamalılar, bu yola gönül vermiş yetenekli kişileri kendilerine çırak edinmelidirler.

3. Zakirler teknoloji ile iç içe olmalı ve internet gibi sosyal mecraları yeni deyişler öğrenmek için kullanmalıdırlar.

4. Zakirler sosyal medya gibi mecralarda kendi deyişlerini icra etmelidirler ve bu sayede zâkirler için yeni bir icra alanı oluşmuş olur.

5. Zakirlerin yetişmesi ve zakirlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için maddi imkânların oluşturulması gerekmektedir.

6. Kültür Bakanlığı bünyesinde bölgesel veya iller bazında zâkirlik geleneği ile ilgili belgeseller, sempozyumlar ve zâkirlik geleneğini sürdürenler hakkında kitaplar oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- Aça, M.(2016). *Türk halk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları
- Akbulut, A. C. (2010). *Gaziler ovacığı âşıkları*. İstanbul: KaraMavi Yayınları.
- Akın, B. (2019). Kültürel belleğin kutsal taşıyıcıları: Alevi cem zâkirleri. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 97-98.
- Aksüt, H. (2009). *Aleviler Türkiye-İrak-İran-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Bozkurt, F. (2020). *İmam Caferi Sadık buyruğu*. İstanbul: Salon Yayınları.
- Coşkun, H. (2018, Aralık). Tokatlı Alevi dedelerinin düşkünlük anlayışına sosyolojik bir bakış. *Turkish Studies*, 13 (25), 145-160.
- Çal, İ. (2020). *Amasya bölgesi alevi ocaklarında inanç ve ritüeller: Ali Pir Civan Ocağı örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Çınar, A.A. (2020). Alevilerde hızır kültü ve ritüelleri. *Milli Folklor Dergisi*, 16 (126), 63-74.
- Çobanoğlu, Ö. (2018). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Develioğlu, F. (2015). Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, G. (1998). Alevilik'te ön bilgiler ve cem, zakirlik. İstanbul: Can Yayınları.
- Doğanbaş, M. (2007). Piri Baba velayetnamesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 41, 161-182.
- Duymaz, A.ve Şahin, H.İ.(2021). *Türk halk edebiyatı el kitabı*. Ankara:Grafiker Yayınları.
- Ersal, M. (2019). *Alevi cem zakirliği*. Ankara: Barış Kitapevi.
- Işık, C. (2017). *Erenlerin süreği*. İzmir: Tibyan Yayıncılık.
- Kayalı Orta, N. ve Akın, B. (2019). Türk edebiyatı isimler sözlüğü. Türk edebiyatı isimler sözlüğü: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sitki-pervane-sidki-baba-zeynel> (Erişim tarihi: 22.11.2023).
- Koç, E. (2015). *Aşık kul Hüseyin*. (Düz. D.D. Işık) İstanbul: Can Yayınları.
- Köprülü, F. (2018). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa Basım Yayımcılık.
- Kük, E. (2021). *Alevi-bektaşî gülbankları-bağlam merkezli bir yaklaşım*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Maden, F.(2010).*XVIII ve XIX. Yüzyılda piri baba tekkesi, mescidi türbesi ve vakfi*.Ankara:Merzifon Belediyesi Kültür Yayınları.
- Maden, F. (2014). Keçeci baba ocağı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Dergisi*, 71, 147-169.

- Melikoff, İ. (2011). *Kırklar'ın ceminde*. (Çev. T. Alptekin) İstanbul: Demos Yayınları.
- Rençber, F. (2020). Alevi bektaşî geleneğinde dardan indirme erkanı: Adıyaman örneği. *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1, 31-49.
- Şahin, H. (2007). TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/piri-baba> (Erişim tarihi: 22.12.2023).
- Şahin, H.İ. (2013). *Hafız baba*. Ankara: Altınpost Yayıncılık.
- Şahin, H.İ. (2019). *Aşıklık yolunda bir kamber matemi*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Tur, S.D. (2012). *Erkanname*. İstanbul: Can Yayınları.
- Yaman, A. (2011). Alevilikte ocak kavramı: Anlam ve tarihsel arka plan. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60, 43-64.
- Yıldırım, R. (2020). *Geleneksel alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, H. (2021). *Anadolu aleviliği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Yüceer, N. (tarih yok). *Atatürk ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cemalettin-celebi-1864-1923/> (Erişim tarihi: 22.12.2023).

EKLER

EK 1- Kaynak Şahıslar Listesi

Sıra No	Adı-Soyadı	Doğum Yılı	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Mesleği
K.Ş.1	Aşır ASLAN	1957	Amasya Direkli Köyü	Enstitü Mezunu	Emekli Öğretmen (Zakir)
K.Ş.2	Aydın ÖZTÜRK	1979	Osmancık/Çorum	Lise Mezunu	İşçi (Zakir)
K.Ş.3	Bilal KARAMAN	1959	Gümüşhacıköy Kuzualan Köyü	İlkokul Mezunu	Çiftçi (Zakir)
K.Ş.4	Cuma YİĞİT	1974	Merzifon	Lise Mezunu	Esnaf (Zakir)
K.Ş.5	Erdal DENK	1959	Merzifon	İlkokul Mezunu	Müzişyen (Zakir)
K.Ş.6	Ergül KURU	1986	Merzifon	Lise Mezunu	İşçi (Zakir)
K.Ş.7	Hamza BEKTAŞ	1951	Merzifon Kirazlı Köyü	İlkokul Mezunu	ESNAF (Zakir)
K.Ş.8	Hasan ÖZABDAL	1933	Gümüşhacıköy Halaz Köyü	Tahsili Yok	Emekli (Zakir)
K.Ş.9	Muharrem ALTINSOY	1935	Merzifon Hırka Köyü	Tahsili Yok	Çiftçi (Zakir)
K.Ş.10	Seydi LAFICI	1977	Merzifon	İlkokul Mezunu	İşçi (Zakir)
K.Ş.11	Veli ÇAL	1951	Gümüşhacıköy Sarayözü Köyü	İlkokul Mezunu	Çiftçi (Zakir)
K.Ş.12	Şafak COŞKUN	1978	Gümüşhacıköy Sarayözü Köyü	Lise Mezunu	Esnaf (Dede)
K.Ş.13	Haydar DURMUŞ	1973	Merzifon	İlkokul Mezunu	Çiftçi (Dede)

EK 2- Kaynak Şahıs Defteri

SIRA NO	ADI-SOYADI
K.Ş.D.1.	AŞIR ASLAN
K.Ş.D.2.	AYDIN ÖZTÜRK
K.Ş.D.3.	BİLAL KARAMAN
K.Ş.D.4.	ERDAL DENK
K.Ş.D.5.	HAMZA BEKTAŞ
K.Ş.D.6.	MUHARREM ALTINSOY
K.Ş.D.7.	SEYDİ LAFCI
K.Ş.D.8.	VELİ ÇAL

EK 3- Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Ali Pir Civan'ın Sandukası

Fotoğraf 2: Ali Pir Civan Türbesin Bahçesi

Fotoğraf 3: Piri Baba Türbesinin Bahçesi

Fotoğraf 4: Piri Baba Türbesi Girişi

Fotoğraf 5: Zakir Kul Fakir Ali Dede' nin Türbesi

Fotoğraf 6: Zakir Kul Fakir Ali Dede'nin sandukası

Fotoğraf 7: Zakir Hasan Özabdal ve Halaz Köyünün bazı sakinleri

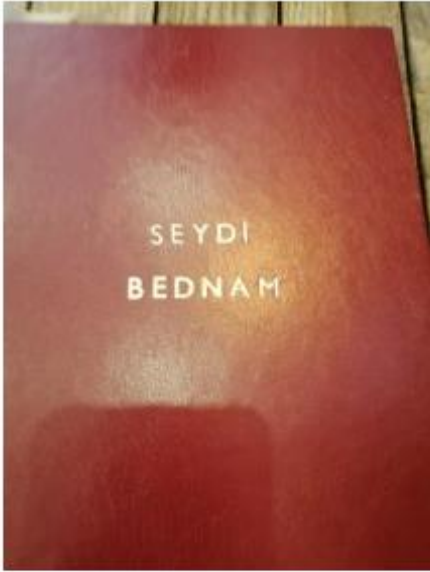
Fotoğraf 8: Zakir Muharrem Altınsoy ve eşi

Fotoğraf 9: Zakir Hamza Bektaş

Fotoğraf 10: Zakir Erdal Denk

**Fotoğraf 11: Zakir Seydi Lafçı'nın
şir defteri**

